

SOVYETLER BİRLİĞİ
FARKLI
DEĞERLENDİRMELER

SÜHA ILGAZ

KURTULUŞ
SOSYALİST DERGİ
YAYINLARI

KİTAP DİZİSİ: **26**
OCAK 2015
1 TL

KURTULUŞ
SOSYALİST DERGİ
YAYINLARI

internet: <http://kurtulussosyalistdergi.heliohost.org/>
e-posta: kurtulussosyalistdergi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

MENŞEVİZM	6
ANARŞİZM	10
SOL KOMÜNİSTLER	13
'TEK ÜLKEDE SOSYALİZM'	16
TROÇKİZM	22
'YENİ SÖMÜRÜCÜ SINIF' EGEMENLİĞİ	27
'DEVLET KAPİTALİZMİ'	34
'SOSYAL-EMPERYALİZM'	41
'REEL SOSYALİZM'	49
GERİ DÖNÜŞ	56
FARKLI DEĞERLENDİRMELER VE SAVUNULAN ÇÖZÜMLEME	64
KAYNAKÇA	72

- E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution (Bolşevik Devrimi) 1917 - 1923*, Penguin Books, Harmondsworth, 1984
- Rus Devriminde Anaristler, Metis Yayınları, İstanbul, 1992
- V. I. Lenin, *Collected Works (Toplu Eserler)*, Progress Publishers, Moscow, 1977
- J. V. Stalin, *Problems of Leninism (Leninizmin Sorunları)*, Foreign Languages Press, Peking, 1976
- Rusya'da Devrim ve Karşivedrim, Enternasyonal Komünist Partisi broşürü
- Why Russia isn't socialist (Rusya Neden Sosyalist Değil)*, International Library of the Communist Left, <http://www.sinistra.net/lib/pro/whyrusnosc.html>
- III. Enternasyonal, Belgeler 1919-1943, Belge Yayınları
- L. Trotski, *Third International After Lenin (Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal)*, New Park Publications, London, 1974; <http://www.marksist.net/kitaplik/onlineKitap/LSUE>
- L. Trotski, *The Class Nature of the Soviet State (Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri)*, <http://marxists.org/archive/trotsky/1933/10/sovstate.htm>
- L. Trotski, *İhanete Uğrayan Devrim*, 4/8/1936, Enternasyonal Yayınları, Bruxelles; http://www.marxist.com/classics/trotsky/revolution_betrayed.html
- B. Rizzi, *The Bureaucratisation of the World (Dünyanın Bürokratisasyonu)*, Paris, 1939, <http://www.marxists.org/archive/rizzi/bureaucratisation/index.htm>
- M. Shachtman, *Is Russia a Workers' State? (Rusya İşçi Devleti mi?)*, 1940, <http://www.marxists.org/archive/shachtma/1940/12/russia.htm>
- M. Shachtman, *The Struggle for the New Course (Yeni Doğrultu için Mücadele)*, 1943, <http://www.marxists.org/archive/shachtma/1943/fnc/index.htm>
- M. Voslensky, *Nomenklatura: Anatomy of the Soviet Ruling Class (Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi)*, The Bodley Head, London, 1984
- B. Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, İthaki Yayınları, 2008
- B. Kagarlitsky, *The Thinking Reed: Intellectuals and the Soviet State from 1917 to the Present (Düşünen Sazlık: 1917'den Bugüne Aydınlar ve Sovyet Devleti)*, Verso, London, 1989
- B. Somay, *Geriye Kalan Devrimdir*, Metis Yayınları, İstanbul, 1997
- T. Cliff, *The Nature of Stalinist Russia (Stalinist Rusya'nın Karakteri)*, 1948, <http://www.marxists.org/archive/cliff/works/1948/stalruss/index.htm>
- T. Cliff, *State Capitalism in Russia, (Rusya'da Devlet Kapitalizmi)*, Pluto Press, London, 1974; <http://www.marxists.org/archive/cliff/works/1955/statecap/index.htm>
- Leninizm mi, Sosyal-Emperyalizm mi?*, Kıvılcım Yayınları, Ankara, 1970
- On Khrushchev's Phoney Communism and Its Historical Lessons for the World (Hruşçov'un Sahhte Komünizmi Ve Dünya İçin Tarihsel Dersleri Üzerine)*, Foreign Languages Press, Peking, 1964; <http://marx2mao.com/Other/KPC64.html>
- W. B. Bland, *The Restoration Of Capitalism In The Soviet Union (Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu)*, Wembley, 1980, <http://www.oneparty.co.uk/html/book/ussrmenu.html>
- M. Nicolaus, *Restoration of Capitalism in the USSR (SSCB'de Kapitalizmin Restorasyonu)*, Liberator Press, Chicago, 1975; <http://marx2mao.com/Other/RCSU75.html>
- Documents and Resolutions, XXVth Congress of the CPSU (Belgeler ve Kararlar, SBKP 25. Kongresi)*, Novosti Press Agency, Moscow, 1976
- A. Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, Habora Yayınları, İstanbul, 1979
- Y. Ambartsumov, F. Burlatski, Y. Krasin, E. Pletnov, *Reel Sosyalizmin Deneyiminin Çarpıtılması Denemelerine Karşı*, Ürün Yayınları, İstanbul, 1979
- A. Sobolev, *Komünist Hareketin Birliği*, Kızılırmak Yayınevi, Ankara, 1977

çalışmasına yol açmıştır. Partide revizyonizmin hâkimiyeti, ideolojik yabancılaşmanın ulaştığı üst boyutunu ifade etmiş; revizyonizmin piyasacı 'ekonomik reform' girişimleri sosyalist ekonomiye zarar verirken işçi sınıfının politik ve ideolojik yabancılaşmasını ekonomik yabancılaşma tamamlamıştır. İşçi sınıfının yabancılaşması, Sovyetler Birliği'nin tıkanıklığa sürüklenmesinde olduğu gibi, bu tıkanıklığın, bürokrasinin iktidarının yıkılıp sosyalist toplumsal-ekonomik yapının korunduğu bir politik devrimle değil de, Sovyet iktidarının yıkılıp kapitalizmin restorasyonu ile sonuçlanmasında da belirleyici rol oynamıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, tek bir gelişmenin değil, bütün bir tarihi boyunca, çeşitli dönemlerinde gerçekleşen bozulmaların sonucudur. Birbirini izleyen dönemlerde ortaya çıkan sorunlar ve bozulmalar, giderilemedikleri ölçüde kendilerinden sonra gelenlerin yolunu açmış, yeni ve daha ileri bozulmalara zemin sağlamıştır. Tıkanıklık ve çöküş, işte eksikliklerin, çarpıklıkların birbirinin üzerine eklendiği bu sürecin sonucudur. Ancak elbette ki, bu sürecin bu biçimde gerçekleşmesi, tek olasılık ya da mutlak bir kaçınılmazlık değildir. Sürecin her aşamasında sözü edilen bozulmaların giderilmesi, –komünist politikaların izlenmesi ve bu doğrultuda işçi sınıfının inisiyatifinin, müdahalesinin, eyleminin geliştirilmesi yoluyla– tersine çevrilmesi olanaklıydı; ama bu olanak gerçekliğe dönüşmediği için süreç yıkımla sonuçlanmıştır.

Bozulmaya yol açan unsurlar arasında en öne çıkanlar, nesnel düzeyde, bürokratlama, maddi ayrıcalıklı bürokrasinin oluşumu, öznel düzeyde, revizyonizmin hâkimiyetidir. Bürokratlama işçi sınıfının politik yabancılaşmasına, revizyonizm ideolojik yabancılaşmasına dayanır, karşılık gelir. Bu anlamda, işçi sınıfının politik yabancılaşmasına karşı kitlelerin yönetime katılımının, işçi sınıfının yığınsal inisiyatifinin, yönetiminin geliştirilmesi, ideolojik yabancılaşmasına karşı komünizmin bağımsızlığının ve önderliğinin savunulması belirleyici önemdedir. Bu yüzden, Sovyetler Birliği'nin karakteri üzerine farklı görüşlerin tartışılması işçi sınıfına yeni sosyalizm deneyimlerinde yol gösterecek komünizmin geliştirilmesine hizmet ederken, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından ders çıkartmak ve gelecek sosyalizm mücadelelerini başarmak için, işçi sınıfının yığınlarının politik iradesi ve yönetimi kendi ellerine alması ile komünizmin önderliğinin ve bağımsızlığının korunmasının belirleyici önemi bir kez daha vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Rus Devriminde Menşevikler, Metis Yayınları, İstanbul, 1992

Burada savunulan çözümlemeyle çelişen çeşitli değerlendirmeler, bir bütün olarak Sovyetler Birliği gerçekliğini açıklamakta başarısız kalsalar da, ele alınmaları, işçi sınıfının yeni sosyalizm deneyimlerine yol gösterecek komünizmin geliştirilmesinde yararlı gözükmektedir.

SÜHA ILGAZ

Ekim Devrimi'nin ürünü Sovyet iktidarı ve giriştiği sosyalizm deneyimi, dünya ölçeğindeki politik gelişmeler üzerinde oynadığı rol ile bütün bir çağı belirlediği gibi, kendisine karşı alınan tutumlar ve değerlendirmeler temelinde farklı sosyalizm anlayışları ve akımları arasındaki ayrımların belirlenmesi açısından da en başta gelen bir yer tutmuştur. Sovyet iktidarı, oluşumundan itibaren yaşadığı birbirlerini izleyen dönemleriyle tarihi boyunca çeşitli –ve birbirleriyle karşıt yönlerdeki– değerlendirmelere konu olmuştur. Bir yandan savunulan farklı anlayışlara bağlı olarak, bunların doğrultusunda, farklı değerlendirmeler gündeme gelmiş, diğer yandan da farklı değerlendirmeler farklı anlayışların gelişmesine yol açmış, temellik etmiştir.

Kurtuluş Sosyalist Dergi'de, Sovyet tarihinin birbirini izleyen dönemlerinin –savunulan sosyalizm anlayışının yaşanan sosyalizm deneyiminden çıkarılan ders-

lerle geliştirilmesi, belirginleştirilmesi amacıyla– incelenmesinin sonucunda, Sovyetler Birliği'nin karakterine ilişkin bir çözümlenme sunuldu. Bu değerlendirmeyle karşılaştırmak üzere farklı değerlendirmelerin ele alınması, öne sürülen çözümlenmenin daha iyi açıklanmasına olanak sağlayacağı gibi, savunulan sosyalizm anlayışının farklı anlayışlarla ayrımlarının vurgulanması açısından da yararlı gözükmektedir. Ayrıca farklı anlayışlar, değerlendirmelerini Sovyet iktidarına yönelttikleri çeşitli eleştirilere dayandırmaktadırlar. Hangi ölçüde haklılık taşırsa taşırsın, bütün bu eleştirilerin gözden geçirilmesi, sosyalizm deneyiminin değişik yönlerden ele alınarak daha bütünlüklü ve zenginleştirilen bir sosyalizm anlayışının geliştirilmesine de hizmet eder.

Sovyet iktidarına ilişkin değerlendirmeler, Ekim Devrimi'yle oluşumundan '*perestrojka* devrimiyle' yıkılıncaya kadar Sovyetlerin çeşitli yön değişiklikleri ve dönüşümler geçirdiği dönemler boyunca, bu dönüm noktalarının tartışılmasıyla ortaya çıkmış ve Sovyetler Birliği'nin karakterine ilişkin belirli nitelermeler biçimini almıştır. Bu değerlendirmeler, Rusya'da sosyalist devrim koşullarının olgunlaşmadığı anlayışına sahip *Menşeviklerin* Ekim Devrimi'ni sosyalist devrim olarak değil 'burjuva devrimi' olarak görmelerinden başlar. Sovyet iktidarının izlediği yönelimler konusunda anlaşmazlıklar üzerine ideolojik ayrılıklar ve farklı Sovyetler Birliği değerlendirmeleri temelinde *Troçkiizm*, *Maoculuk* vb çeşitli akımların ortaya çıkması biçiminde sürer. Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştiriler karşısında var olan yapılanma ve uygulamaları olduğu gibi savunan *reel sosyalizme* ve 'reform' adına yıkıma yol açan *glasnost ve perestrojkaya* uzanır.

MENŞEVİZM

Ekim Devrimi'ne önderlik eden Bolşevikler gibi, Menşevikler de Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin kanatları olarak oluşmuştur. 1903'teki 2. Kongresinde RSDİP, parti üyeliği tanımında, Lenin'in savunduğu 'bir parti örgütünde görev alınmasını' benimseyen Bolşevikler ile Martov'un önerdiği 'bir parti örgütünün denetiminde çalışmayı' kabul eden Menşevikler arasında bölünmüştü. Daha sonra 1905 Devrimi sırasında Bolşeviklerin ve Menşeviklerin devrim, ittifaklar, hedefler gibi politik perspektifi oluşturan konulardaki tutumları da birbirlerinden ayrıldı. Menşevikler, yerine getirmesi gereken burjuva-demokratik görevler bakımından burjuva devrim döneminde bulunulduğuna bağlı olarak, devrime burjuvazinin önderlik etmesini savunuyorlar, işçi sınıfının mücadelesinin yükselmelerinden korkan burjuvazinin devrimden geri çekilmesi karşısında burjuvaziyi ür-

Özetlemek gerekirse, Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının egemen olmadığını, toplumsal-ekonomik yapının sosyalist olmadığını ileri süren çeşitli değerlendirmeler, Sovyetler Birliği gerçekliğine uygun düşmemekte, onun karakterini açıklamamaktadır. Sovyetler Birliği, işçi sınıfı egemenliği ve sosyalist toplumsal-ekonomik yapı biçimindeki karakterini yıkılıncaya kadar korumuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılıp yıkılmasıyla işçi sınıfı egemenliği son bulmuş, sosyalizmden kapitalizme geriye dönüş bundan sonra gerçekleşmiştir. Söz konusu görüşler, bir bütün olarak Sovyetler Birliği'nin karakterini açıklamakta yarılmalarına karşın, Sovyetler Birliği'nin farklı dönemlerinde ortaya çıkarak sonuçta yıkılmasında rol oynayan çeşitli bozulmalara dikkat çeken eleştiriler olarak yararlı görülebilir.

Sonunda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına yol açan bozulmalar, Sovyet iktidarının aynı zamanda önüne koyduğu sosyalizm hedeflerine ilerlediği, ulaştığı sürecin parçasıdır. Bir yandan hedeflerine ulaşmayı başarırken diğer yandan bozulmalarla kendisini sakatlayan, zayıf düşüren kusurların yıkılma noktasına kadar içten içe biriktiği bu süreç, bu anlamda, çelişkili bir süreçtir. Sovyetler Birliği'nin bozularak çökmesinde belirleyici rolü işçi sınıfının kendi iktidarına ve üretimine yabancılaşmasının oynadığı değerlendirmesi kabul edildiğinde, Sovyet tarihinin birbirini izleyen dönemlerinde en önemli unsur olarak işçi sınıfının yabancılaşmasının aşamaları öne çıkar. Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği süreçte işçi sınıfının nesnel ve öznel gelişmişlik derecesi ve bunun bir parçası olarak demokratik eğitimi, burjuvazinin iktidarını devirerek kendi iktidarını kurmaya yeterli olmuş, ancak bu iktidar, sınıfın yığınlarının doğrudan katılımıyla yönetim düzeyinde yetersiz kalmıştır. İç savaşta Sovyet iktidarı yıkılmayı, varlığını korumayı başarmış, ancak bu dönemde yönetim işçi sınıfının öncüsüne, Bolşevik Parti'ye kadar daralmış, parti ve devlet birbirleriyle çakışmıştır. Kapitalizm ve sosyalizm arasında ölüm-kalım mücadelesinin sürdüğü sosyalizme geçiş dönemi olan NEP döneminde, yönetimin kendisine daraldığı Bolşevik Parti içinde de yöneten-yönetilen ayrımı gelişmiş, parti aygıtı öne çıkmıştır. Kolektifleştirme ve planlı sanayileşmeyle hızla sosyalist ekonominin kuruluşuna girildiği dönemde yönetim parti aygıtına daralmıştır. 'Büyük Temizlikle' önde gelen parti ve devlet yöneticisi kesimin tasfiye edildiği konsolidasyon döneminde yönetimin daralması kişisel boyuta kadar vararak işçi sınıfının politik yabancılaşmasını en üst düzeye çıkarmıştır. 'Yurtsever Savaş' sırasında burjuva değer yargılarına başvurulması yabancılaşmayı bir başka alana taşıyarak işçi sınıfının ideolojik yaban-

Tony Cliff'in 'devlet kapitalizmi' teorisi, Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal-ekonomik yapıyı kapitalizmin temel özellikleriyle karşılaştırmalarıyla, amaçladığının tam tersine, Sovyetler Birliği'nin aslında kapitalist olmadığını çeşitli göstergelerini sağlayabilir.

SBKP'de revizyonizmin hâkimiyetiyle Sovyetler Birliği'nin 'sosyal-emperyalist' olduğunu ileri süren 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' teorisi, revizyonizmi burjuvaziyle özdeşleştirmek yanlıgısına dayanmaktadır. Ancak kalkış noktasını oluşturan revizyonizm eleştirisi, Sovyetler Birliği'ndeki bürokratlaşma ve bozulma sürecinin ulaştığı aşamayı değerlendirmek açısından önem kazanır. Aynı biçimde, piyasacı 'ekonomik reformlar' kapitalizmin varlığını kanıtlamaz, sosyalizmle bağdaşmadıkları için geri çevrilmişlerdir. Ama bu 'reformların' ele alınması, hem revizyonist sapmaları hem de sosyalist ekonomiye verilen zararları değerlendirmek, sosyalizme yönelik tehditleri kavrayabilmek için önemlidir.

'Sovyet sosyal-emperyalizmi' tezi karşısında, Sovyetler Birliği'nde 'geri dönüşün olanaksız olduğu' savunusu da, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve kapitalizme geri dönülmesiyle, açıkça yanılmıştır. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nde revizyonizmin hâkimiyetine karşın işçi sınıfının egemenliğinin varlığını, devletin ve toplumsal-ekonomik yapının sosyalist niteliğini vurgulamasıyla Sovyetler Birliği gerçekliğini açıklamakta önem taşır.

Farklı Sovyetler Birliği değerlendirmeleri ve eleştirileri, çok yönlü ve bütünlüklü bir değerlendirmeye ulaşmak açısından ele alınırsa, bu değerlendirme ve eleştirilerin, çoğu kez, Sovyetler Birliği'nin farklı tarihsel dönemleriyle bağlantılı olduğu, bu dönemlerde gerçekleşen değişimlere karşılık gelerek bunlara eleştirileri yansıttığı görülür. Bu açıdan bakılırsa, Menşevik değerlendirme Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği dönemle, anarşist eleştiri Sovyet iktidarının kurulmasıyla, bürokratik karşıdevrim iddiası iç savaşla, 'tek ülkede sosyalizm' ve Troçkizm kapitalizmle sosyalizm arasındaki ölüm-kalım mücadelesinin keskinleştiği NEP dönemiyle, Cliff'in 'devlet kapitalizmi' tezi soğuk savaşla, 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' ve karşısında 'reel sosyalizm' revizyonizmin hâkimiyetiyle bağlantılı bulunur. Bütün bu dönemler, Sovyetler Birliği'nin geçirdiği, bir yandan sosyalizmin kurulması doğrultusundaki hedeflerine ulaşırken diğer yandan bozularak sonunda yıkılmasına kadar varan çelişkili sürecin tarihsel aşamalarını oluşturur. Sovyetler Birliği'nin karakterinin gerçeğe uygun bir değerlendirmesi ancak bu birbirlerini izleyen dönemlerdeki değişimlerin niteliklerinin sağlıklı bir çözümlemesiyle olanaklıdır.

kütmemek için işçi sınıfının ileri atılmamasını istiyor, işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesini burjuva devrimin tamamlanmasından sonraya bırakıyorlardı. Buna karşılık, burjuva devrimi sorununu sosyalist devrim sorununa bağlı bir sorun olarak alan Bolşevikler, burjuva devrimini tutarlı biçimde sonuna kadar götürebilmek ve koşulları oluştuğunda kesintisiz olarak sosyalist devrime geçebilmek için işçi sınıfının en güçlü biçimde köylülükle birlikte burjuva-demokratik devrimde yer almasını ve önderliği kazanmak için ileri atılmasını savunuyorlardı.

İki farklı ideolojik-politik çizgi doğrultusunda iki ayrı parti halini alan Bolşevikler ve Menşevikler, 1917'de Şubat Devrimi Çarlığa son verdiğinde de bu farklı çizgilerine uygun tutumlarını sürdürdüler. Menşevikler, burjuvazinin iktidarını temsil eden Geçici Hükümeti destekleyip burjuva-demokratik görevlerin gerçekleştirmesini ondan beklediler, burjuva devrimin tamamlanmadığı ve sosyalist devrimin koşullarının bulunmadığı görüşüyle de sosyalizm doğrultusunda işçi sınıfının bağımsız mücadelesinin yükseltilmesine karşı çıktılar. Bolşevikler ise, Lenin'in 'burjuvaziye iktidara getirdiği ölçüde burjuva devriminin tamamlandığı' saptaması temelinde, işçi sınıfının bağımsızlığının ve burjuvaziye karşı sınıf mücadelesinin geliştirilmesine öncelik verdiler, Geçici Hükümetin desteklenmesi yerine bütün iktidarın Sovyetlere geçmesini savundular, işçi sınıfının iktidarı alması için hazırlığı önlerine koydular. Şubat'tan Ekim'e kadar gerçekleşen hızlı sınıf mücadelesi sürecinde işçi sınıfının, kitlelerin gözü önünde Menşeviklerin politikalarının başarısızlığı ortaya çıktı, Bolşeviklerin politikaları yığınların desteğini kazandı. Menşeviklerin de yer aldığı Geçici Hükümet, burjuva-demokratik sorunların çözümünü sağlayamazken bu sorunların çözümü, Bolşeviklerin savunduğu gibi, işçi sınıfının sosyalist devriminin geçerken çözmesine kaldı. Bu temelde Şubat'tan Ekim'e kadar geçen süreçte, Sovyetlerde, başlangıçta çoğunlukta olan Menşevikler azınlığa düştü, azınlıkta olan Bolşevikler çoğunluğu kazandı.

Menşevikler, politik çizgileri doğrultusunda, Ekim Devrimi'ne de 'karşıdevrim hizmet eden bir darbe' biçiminde niteleyerek karşı çıktılar, öncesinde ve sonrasında Ekim Devrimi'ne karşı ajitasyon yürüttüler:

"... Bolşevik Parti sizleri, Geçici Hükümet'i devirmek ve iktidarı ele geçirmek için so-
kağa çıkmaya çağırarak istiyor.

İşçi ve asker yoldaşlar, gösteri karşıdevrimin zaferini getirecektir.

...

Gösteriniz demokrasi saflarında bir iç savaşa yol açacak ve devrim ve sosyalizm davasına da zarardan başka bir şey getirmeyecektir.

...

Bu kritik anda devrim davasına hiç kimse ihanet etmesin! Demagojik ve canice sloganlarla kışkırtılmış olan kitleleri yatıştırmak için her biriniz elinizden gelen çabayı harcayın!” (*İzvestiya* 205, 24 Ekim (6 Kasım) 1917, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 118-9)

“... daha önceden tasarlanmış bir plana göre, Bolşevik Parti Petrograd’da bir *coup d’état* [darbe] gerçekleştirdi; sovyetler adına iktidarı ele geçirdi ve Geçici Hükümet’i devirdi.” (*Raboçaya Gazeta*, 27 Ekim (9 Kasım) 1917, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 121)

Ekim Devrimi’ne karşı çıkan Menşevikler, proletarya diktatörlüğü ve mülksüzleştirme uygulamalarına da karşı çıkıyor, ‘anarşik’ olarak niteledikleri bu uygulamaların sosyalizm adına işçi sınıfının burjuvazi tarafından ezilmesine yol açacağını ileri sürüyorlardı:

“Onlar, sosyalizmin bayrağı altında tüm halkların kurtuluşu olan sosyalizmin adından bile on milyonlarca insanın nefret etmesini sağlayacak bir keyfi şiddet ve terör rejimini, hiçbir engelle karşılaşmaksızın yürütmeyi planlıyorlar. Ülkenin üretici güçlerini yıkmaya, fabrikalara ve tesislere el koymaya, tüketim mallarını paylaşım ve işçi hareketini örgütsüzleştirme şeklindeki anarşik politikayı, hiç engelle karşılaşmaksızın, sürdürmeyi umuyorlar. Bu politikanın sosyalizm olduğunu açıklıyorlar; ama aslında bu, adeta tükenmiş olan ve açlık çeken emekçilerin aldatılmasıdır, koskocaman bir aldatmacadır. Kaçınılmaz olarak büyük bir işsizliğe ve proletaryanın kanla ezilmesine yol açacaktır; işçi sınıfını çaresiz bırakacak ve onu yıllarca muzaffer bir burjuvazinin merhametine terk edecektir.” (*Zarya*, 22 Kasım 1917, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 123)

Sosyalist devrimin koşullarının bulunmadığı düşüncesiyle Menşevikler Ekim Devrimi’ni darbe olarak görürken, böyle bir devrimin ürünü iktidardan da öncelikle bir ‘azınlık diktatörlüğü’ olarak söz ediyorlardı:

“... devlet gücünün işçi sınıfının etkin bir azınlığının eline geçtiği ve bu azınlığın, kendi durumunun nesnel çelişkilerinin üstesinden gelmek için boşuna bir çabayla, ekonomik ütopyacılık ve politik terörizm yoluna saptığı bir devrim ... ütopyacı ve terörist azınlık diktatörlüğü ...” (*Sotsial-demokratiya i revolyutsia*, Mart-Nisan 1920, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 140)

Bu azınlık diktatörlüğü, ‘işçi sınıfı üzerinde diktatörlük’ olarak da adlandırılıyordu:

“... gerçekte, proletarya Bolşevik Rusya’da hâkim durumda *değildir*. Efendi değil, uşaktır ve Bolşevik yöneticileri ile bunların özel muhafızları da onu ezmekte ve onun haklarını, daha önce görülmedik bir biçimde çiğnemektedir. Bolşevik rejim aslında, proletarya dik-

Sovyetler Birliği gerçekliğini açıklamakta yeterli olmasalar da bu değerlendirmeler ele alınmaları, bu gerçekliğin parçasını oluşturan çeşitli sorunlara dikkat çekilmesi açısından yararlı olabilir.

Ekim Devrimi’ni değerlendirirken, Menşevikler, sosyalist devrimin koşullarının bulunmadığını ileri sürüp burjuva devrimi çerçevesinde darbe gerçekleştiği görüşlerinde haksızdılar. Ekim Devrimi, komünizmin önderliğinde işçi sınıfının gerçekleştirdiği sosyalist devrimdir. Ancak bu tartışmalar ve Menşeviklerin eleştirilerinin kalkış noktalarının dikkate alınması, söz konusu koşulların olgunluk derecesinin eksiklikleriyle, zayıflıklarıyla birlikte, bütünlük içinde kavranmasında yardımcı olur. Böylece var olan koşulların bir parçası olan, bir bütün olarak toplumsal-ekonomik yapıdaki geriliklerin yanı sıra, işçi sınıfının sayısal küçüklüğü ile hızlı yaşadığı demokratik eğitiminin toplumu yönetme bakımından sınırlılığı, zayıflığı gibi, sosyalizm deneyiminin karşısına çıkan çeşitli zorlukları oluşturan sorunlar yakalanabilir.

Her türlü devlet iktidarına karşı olma temelinde anarşistlerin Sovyet iktidarının karşısında konumlanması da haklı değildir. Sovyet iktidarı, her türlü devletin ortadan kalkmasının maddi koşulu olarak sınıfları ortadan kaldırmaya girişen işçi sınıfının sosyalist devletidir, ‘devlet olmayan devlet’, ‘kendisini yok eden devlet’ nitelikleri taşır. Ancak anarşistlerin Sovyet iktidarına yönelttikleri eleştirileri göz önüne almak, sosyalist devletin bu niteliklerindeki –kalcılaştıran yöneten-yönetilen ayrımı, bürokrasi, sürekli ordu gibi– bazı sorunları, belirli yıpranma ya da aksamaları saptamada yararlı olabilir.

Troçkistlerin, mutlaklaştırdıkları biçimiyle, ‘tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı’ savunusu, teorik olarak dayanaksız olduğu gibi, Sovyetler Birliği’nde sosyalist inşaa hedeflerine ulaşmış, toplumsal-ekonomik sistem olarak sosyalizm kurulmuştur. Öte yandan, ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışmaları içerisinde Troçkistlerin geliştirdikleri eleştiriler, işçi sınıfı enternasyonalizminden milliyetçilik yönünde uzaklaşan politikaları, sapmaları mahkûm etmede yol gösterici olabilir.

Eski toplumdan devralınan bürokrasinin bir karşıdevrimle işçi sınıfını iktidardan uzaklaştırıp iktidara geçtiğini savunan değerlendirmeler, söz konusu uzman ve görevliler işçi sınıfı devletinin denetimi altında çalıştırıldıkları ve NEP uygulamalarının terk edildiği sosyalist inşaa döneminde tasfiye edildikleri için doğru değildir. Ancak bu değerlendirmeler, Sovyet iktidarı altında bürokrasi ve bürokratlama sorunlarına dikkat çektikleri ölçüde, sosyalizmin sorunlarını çözümleme çabaları açısından yararlı olabilir.

lıkları temelinde, başarısız kalıp geri çevrilmeleri de, yine Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal-ekonomik yapının kapitalist olmadığını göstergesi niteliğindedir.

Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' olarak nitelendiren değerlendirmelerin karşısında, onu 'sosyalist' olarak niteleyenler arasında, –akıbetinde oynadığı belirleyici rol nedeniyle– en önemlisi 'reel sosyalizm' anlayışıdır. 'Reel sosyalizm', Sovyetler Birliği'nde bütün kusurları, eksiklikleri, sapmalarıyla birlikte var olan durumu ve uygulamaları, gerçeklik adına, 'gerçek sosyalizm' olarak savunan, mazur gösteren, deyim yerindeyse 'kutsayan' anlayıştır. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin gerçekleşmiş olan biçimini tek olanaklı biçim olarak sunan 'reel sosyalizm', var olan sosyalizm uygulamalarına yöneltilen eleştirileri de, bu temelde, 'gerçeklikten kopmak', 'hayalcilik', 'ütopyacılık' suçlamalarıyla geri çeviren bir tutuma karşılık gelir. Bu yüzden 'reel sosyalizm' değerlendirmesi, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin sorunlarının çözümlenmek yerine kalıcılışmasında ve bunun yol açtığı tıkanıklığın sonunda yıkıma kadar varmasında birinci derecede sorumlu olan anlayıştır.

Bütün bu farklı değerlendirmelerin ortak yanı, Sovyetler Birliği gerçekliğini doğru açıklayamamaları ve buna bağlı olarak yaşanan sosyalizm deneyiminden ders çıkartarak işçi sınıfına yol gösterecek komünist perspektifin geliştirilmesini sağlama yeteneğinde olmamalarıdır. 'Reel sosyalizm' anlayışı, Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmi idealize edip ona yönelik eleştirileri, 'hayalcilik', 'ütopyacılık' suçlamalarıyla geri çevirerek eksiklerin, hataların giderilmesini, sorunlara çözüm bulunmasını engellemiş; bu temelde işçi sınıfının sosyalizm mücadelesine yol gösterecek komünizmin geliştirilmesi yerine, tersine ondan daha da uzaklaşılmasına yol açmıştır. Bunun karşısında, Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını, işçi sınıfının iktidarda olmadığını, –her biri için farklı bir döneme ve tarihe karşılık gelen– bir karşıdevrimle iktidardan uzaklaştırıldığını ileri süren değerlendirmeler de, kalkış noktası olarak belirli sorunları yakalamakla birlikte, bu sorunları dış sorunlar, bürokrasinin, burjuvazinin ya da yeni bir sömürücü sınıfın iktidarı ele geçirmesinden kaynaklanan sorunlar olarak görmeleri nedeniyle, işçi sınıfının iktidarının, sosyalizmin kendisine ilişkin, kendisinden kaynaklanan sorunları kavrayabilme, çözümlenebilme, giderebilme yeteneğinde değildir.

Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını ileri süren değerlendirmeler, genellikle diğerlerini göz ardı edecek derecede tek bir boyutu öne çıkartmaları temelinde, gerçekliğe uygun düşmemekle birlikte, çoğunlukla eleştirilerinin kalkış noktası, işçi sınıfı iktidarının, sosyalizmin belirli bir sorununa karşılık gelir. Bu bakımdan

tatörlüğünün kesinlikle karşıtıdır ...” (Akselrod, “Bern Uluslararası Sosyalist Konferansı'ndaki Konuşma”, 1919, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 146)

“... Bolşevikler'in bugün –gerçekte kararname yayınla ve törensel 'kongreler' toplamalarına karşın– Rus proletarya ve köylü kitlelerini temsil ettiklerini reddediyorum. İki yıl önce söylediğim ve Bern konferansında da yinelediğim gibi, Bolşevik rejimin bir proletarya diktatörlüğü değil, proletarya (ve köylülük) üzerinde bir diktatörlük olduğuna inanıyorum.

...

... Aynı şey, daha fazlasıyla, Sovyet Rusya'daki Bolşevik otokrasiyi proletaryanın herhangi bir kısmının 'diktatörlüğü' diye niteleme çabası için de geçerlidir. Bizim şimdiki diktatörlerin devrimci görünümü ve sosyalist geçmişi, dünyayı aldatmak için başvurdukları devrimci tuzaklar ve merasimler, onların ne denli cani ve şarlatan olduklarını sergilemeyi, onların diktatörlüklerinin asıl doğasını ilan etmeyi, bizler için daha da zorunlu kılmaktadır. Aslında bu, daha dün ya da önceki gün dürüst işçi, köylü, asker ve her türden küçük burjuva olan yüz binlerce insanı yıldırarak proletaryamızdan geride kalanlarla birlikte, 150 milyon nüfuslu bir ulus üzerindeki diktatörlüğünü desteklemek için rejime dayanak oluşturan yeni bir yönetici sınıf şeklinde onları örgütlemiş bulunan bir grubun despotik yönetimidir.” (Akselrod, “Bolşevizm'e Karşı Mücadele Üstüne Martov'a Mektup”, Nisan 1921, aktaran: *Rus Devriminde Menşevikler*, s. 150-3)

Sovyet iktidarı, işçi sınıfı diktatörlüğü olarak değil, işçi sınıfı üzerinde diktatörlük olarak görülürken bu görüş doğrultusunda da yeni bir yönetici sınıfın, yeni bir burjuvazinin örgütlediği ileri sürülmektedir:

“Proletarya yok, geriye kalan yalnızca diktatörlük; proletaryanın değil de, ölü fabrika ve atölyeleri kontrolünde tutan geniş bürokratik makinenin diktatörlüğü. ... Böylece kültür ve eğitim önyargısı olmayan ve yalnızca işçi sınıfını ezmede eski burjuvazi gibi olacak olan yeni bir burjuvazi yaratıyoruz. Zulüm ve sömürde sınır tanımayan bir burjuvazi yaratıyorsunuz.” (Dalin, “Ulusal Ekonomi Sovyetleri 2. Tüm-Rusya Kongresi'nde Konuşma”, Aralık 1918, aktaran: Carr, *Bolşevik Devrimi 2*, s. 187)

Menşevikler, Ekim Devrimi'ni darbe olarak nitelendiriyor ve Ekim Devrimi'yle oluşan Sovyet iktidarını da işçi sınıfı üzerinde diktatörlük ve hatta burjuva iktidarı olarak görüyorlardı. Menşeviklerin bu değerlendirmeleri, sosyalist devrimden önce burjuva devrimin tamamlanmasını koşul olarak gören anlayışlarından kaynaklanıyordu. Sosyalist devrimin koşullarının bulunmadığı görüşüyle, iktidarın alınmasına da sosyalizm doğrultusunda önlem ve uygulamalara da karşı çıkıyorlardı. Koşulları bulunmayan nitelikte, dolayısıyla ütöpik ve anarşist nitelikte gördükleri –sosyalizm hedefiyle iktidarın alınmasından mülksüzleştirmelere

kadar uzanan– atılan adımların da işçi sınıfının değil burjuvazinin egemenliğine karşılık geldiğini düşünüyorlardı.

Menşevikler, anlayışlarına bağlı olarak, Ekim Devrimi'ni ve Sovyet iktidarını 'burjuva devrimi' ve 'burjuva iktidarı' biçiminde değerlendiriyorlardı. Menşeviklerin değerlendirmelerinin yanlışlığı, anlayışlarının yanı sıra gerçeklik temelinde de görülebilir. Bolşevik Parti, komünizmi hedefleyen, uzun yıllar boyu her koşulda işçi sınıfına ve komünizme bağlılıktan uzaklaşmayan mücadelesiyle işçi sınıfının öncüsüydü ve Ekim Devrimi öncesinde politikalarına yığınların desteğini kazanmıştı. İşçi sınıfının ve yığınların örgütlendiği, onların iradesini en doğrudan biçimde temsil eden Sovyetlerde Bolşevikler çoğunluk olmuştu. Geçici Hükümetin devrilerek iktidarın alındığı gün toplanan 2. Sovyetler Kongresinin 649 delegesinden 399'u Bolşevik'ti. Ayaklanmayı Bolşevikler örgütlemişler, Sovyetler Kongresi de iktidarın alınmasını coşkuyla onaylamıştı. Bu anlamda, Ekim Devrimi, burjuva devrimi çerçevesinde bir darbe değil, işçi sınıfının komünizm önderliğinde eylemiydi; Sovyet iktidarı da, burjuvazinin iktidarı değil, işçi sınıfının sosyalizm hedefli iktidarıydı.

ANARŞİZM

Anarşizm, sınıfların, devletin, sınırların bulunmadığı komünizm hedefini Marksizm ile paylaşıyor, buna karşılık, komünizme geçişin aşamaları ve işçi sınıfı devletinin kaçınılmaz gerekliliği konusunda ayrılıyordu. Anarşistler, bu görüşlerine uygun olarak, mevcut iktidarın yıkılmasından yana, ama yeni iktidarın kurulmasına karşı tutum aldılar. Geçici Hükümetin devrilmesine, Ekim Devrimi'ne katıldılar; buna karşılık Sovyetlerin iktidar organları oluşturmasına karşı çıkıp Sovyet devletinin karşısında konumlandılar ve yeni iktidara karşı önlerine 'devrimin üçüncü aşaması' hedefini koydular.

Her türlü devlet iktidarına karşı olmaları temelinde anarşistler, iktidara geçen Bolşeviklere ve Sovyet iktidarına karşıt tavır aldılar:

"... yenilenlerin vaktiyle oturduğu, yenilenlerin ise şimdi oturacağı taht toplumsal ilerleme basamaklarının üstünde duramaz; yalnızca eski rejimdekenden bir adım ötesini temsil edebilir. İlerlemenin amansız yasalarına uygun olarak, devrimci güç yönetici iktidar durumuna geldiği anda, devrimci niteliğini yitirir, durgunluğu artar ve kendinden daha devrimci ve ilerici olan yeni bir gücü ortaya çıkarır. Devrimci güç bir kez tahakküme özlem duyduğunda, durağan ve baskıcı bir duruma gelir, çünkü iktidarda kalmaya çabalar, onu sınırlandırarak hiç kimseye ve hiçbir şeye izin vermez.

gibi görüşlerin savunucuları, bürokrasinin işçi sınıfını sömüren yeni bir sömürücü egemen sınıf oluşturduğu ve Sovyetler Birliği'nde kapitalizmden ve sosyalizmden farklı bir toplum biçimi, 'yeni bir sömürü toplumu' bulunduğu görüşündedirler. Bu görüşler kapitalizmden farklı bir toplum biçimi olduğunu savunmalarına karşın, genellikle –aslında kapitalizmin ayırt edici özelliği olan– artıkdeğer sömürsünden söz etmekteydiler. Söz konusu görüşler savundukları 'yeni sömürücü toplum biçimini' bütünlüklü biçimde tanımlayamadıkları ölçüde, Sovyet toplumunun bir sömürü toplumu olduğunu savunan değerlendirmeler arasında ağır basan, Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' olarak niteleyen değerlendirmeler oldu.

Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' olarak niteleyen değerlendirmelerden birisi, yine Troçkizm'in içinden doğan, Tony Cliff'in ve başını çektiği *Uluslararası Sosyalizm* akımının 'devlet kapitalizmi' görüşüdür. Bu 'devlet kapitalizmi' görüşünün ilginç yanı, savunusunu Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerle askeri rekabetine ve silahlanma zorunluluğuna dayandırırken, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nde 'üretim sosyalizmde olması gerektiği gibi kullanım değerleri üretimine yönelik' olduğunu, 'dış ticaretin boyutlarının ihmal edilebilir düzeye indiğini', 'meta değişimi, rekabet, üretim araçlarında özel mülkiyet, işgücü piyasası ve ücret ilişkisi, değer yasası, anarşik gelişme, çevrimsel bunalımlar gibi kapitalizmin temel özelliklerinin bulunmadığını' belirtmesidir. Kapitalizmin temel özelliklerinin –bu görüşün gerçeklikle çelişen iddialarını 'özel kapitalizm' ile 'devlet kapitalizmi' arasındaki farklılığa dayandırarak açıklamaya çalışırken kabul ettiği gibi– Sovyetler Birliği'nde bulunmaması, aslında, genel olarak Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' olarak niteleyen bütün değerlendirmeler karşısında, Sovyetler Birliği'nin neden kapitalist olmadığını göstergeleri, kanıtları sayılmalıdır.

Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' olarak niteleyen bir diğer değerlendirme de ÇKP ve AEP tarafından gündeme getirilen '*Sovyet sosyal-empyalizm*' görüşüdür. Çin ile Sovyetler Birliği arasında çıkan ve sonunda düşmanlık ve çatışmaya kadar varan anlaşmazlıklar temelinde ÇKP, SBKP'de revizyonizmin hâkimiyetini, 'burjuvazinin iktidarı' biçiminde adlandırdığı gibi, bu çizgi tarafından Sovyetler Birliği'ndeki piyasacı Kosigin reformları da 'kapitalist restorasyonun' kanıtı olarak gösterildi. Oysa revizyonizm, burjuvaziyle doğrudan çakışmaz, özdeş değildir; bu anlamda revizyonizmin hâkimiyeti 'burjuvazinin iktidarı' olarak sunulamaz. Söz konusu piyasacı reformların, var olan toplumsal-ekonomik yapıyla uyumsuz-

Sovyetler Birliği'ni 'devlet kapitalisti' olarak isimlendiren bir akım, Bordiga'nın görüşlerini savunan *Uluslararası Komünist Partidir*. Bu akım, Ekim Devrimi'nin ardından toplumsal-ekonomik düzeyde sosyalizmin kurulmakta olduğunu dikkate almayarak sosyalizmi yalnızca politik düzeyle sınırlamakta, daha sonra 'tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı' tutumunun alınmasının da 'burjuva karşıdevrime' karşılık geldiğini ileri sürmektedir. Bu politikayla işçi sınıfı iktidarının yerini burjuvazinin iktidarının aldığı, politik düzeyle sınırlı sosyalizmin ortadan kalkarak geriye 'devlet kapitalizminin' kaldığını savunmaktadır. Ancak Sovyet iktidarı altında toplumsal-ekonomi yapı olarak sosyalizme geçiş dönemi yaşanmakta olduğundan sosyalizmi politik düzeyle sınırlayan varsayım doğru olmadığı gibi, 'tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı' yönündeki politik tutum da karşıdevrime karşılık gelmemektedir.

Yine 'tek ülkede sosyalizm' tartışmasına belirleyici önem yükleyen bir akım da *Troçkizm*'dir. Troçkizm 'tek ülkede sosyalizmin olanaklı' olduğunun kabul edilmesinin bürokrasinin iktidarına karşılık geldiğini ileri sürmektedir. Bunun maddi temeli olarak da işçi sınıfının iç savaşta eriyerek yok olması ve eski toplumdan kalan bürokrasinin iktidarı ele geçirmesi gösterilmektedir. Ancak işçi sınıfının iç savaşta yok olması mutlak ölçekte değildir; eski bürokratik aygıt da devrimle yıkılıp parçalanmış, tek tek bürokratlar, burjuva uzmanlar, işçi sınıfı devletinin denetimi altında çalıştırılmaktadır. Daha sonra sosyalizme geçişle birlikte, eski toplumdan devralınan bu uzmanlar, bürokratlar tasfiye edilmiş, onların yerini işçi sınıfından yetiştirilmiş yeni bir yönetici tabaka almıştır. Bu bakımdan Sovyet iktidarı altında bürokrataşma, bürokrasi sorunu, eski toplumdan devralınan bürokrasi sorunundan çok, işçi sınıfı egemenliğinin, sosyalizmin kendisine ait bir sorundur. Diğer yandan Sovyet iktidarını 'dejenere, yozlaşmış işçi devleti' olarak niteleyen Troçkizm, Sovyetler'de kapitalizmin tasfiye edilmiş olduğunu, buna karşılık toplumsal-ekonomik yapının sosyalist değil 'geçiş toplumu' olduğunu iddia etmektedir. Ancak, kapitalizmin tasfiye edilmekte ve yerini sosyalizmin almakta olduğu geçiş döneminin dışında, kapitalizmden sonra ve sosyalizmden önce, üçüncü bir toplum biçimi olarak 'geçiş toplumu' olduğunu savunmak, konuya ilişkin marksizmin temel saptamaları ve tanımlamalarıyla çelişen bir yaklaşımdır.

Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının egemenliği sürerken bürokrasinin politik iktidarı ele geçirdiğini, toplumsal-ekonomik yapının değişmediğini savunan Troçkizm'in karşısında, *bürokratik kolektivizm, nomenklatura, etakratya (statokrasi)*

...

Artık Bolşeviklerle birlikte gitmeyeceğiz; çünkü onların, bizim hep savaştığımız ve ilerlemenin yolu üzerinde bir engel olan şeye –devletin güçlendirilmesine– yönelik 'yapıcı' çalışması başlamıştır. Yıkıma kararlı olduğumuz şeyi güçlendirmek bizim işimiz değildir." (Maksimov, "İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri", 22 Aralık 1917, aktaran: *Rus Devriminde Anarşistler*, s. 120-1)

Her türlü devlete, merkezi otoriteye, merkezileşmeye karşı çıkan anarşistler, Sovyet iktidarını ve kurmak için çalıştığı sosyalizmi, burjuva iktidarından ve kapitalizmden yalnızca biçimsel olarak farklı görüyorlardı:

"Devlet komünizminin anarşist komünizmle hiçbir ortak yanı olmadığını söylüyoruz ve bu yüzden, (sosyalistlerin iddia ettiği gibi) devlet sosyalizmiyle özgürlüğe ulaşmanın düşünülemeyeceğini kesin bir tarzda iddia etmekteyiz. Çünkü devlet komünizmi otoriterdir ve devlet komünizmine giden yol, tüm üretim ve değişim araçlarının özerk işçi birliklerine değil de, devlete ait duruma getirildiği ulusallaştırmada yatmaktadır. Devlet yalnızca işletmeleri değil, işçi örgütlerini de, her şeyi kendi eline alır. Sanat ve edebiyat da içinde olmak üzere, her şey üzerinde tam bir tekel kurar ve sosyalizmi değil, devlet komünizmini kurmaya bakar; kapitalist sömürücülerin yerini, her şeyi ezen bir yumruk, devlet alır. Devlet komünizmi, devletin güç ve zorlama sistemini ortadan kaldırmayı değil, yalnızca eski burjuva devlet biçimlerinin yerini yenilerinin, bir devlet komünist düzeninin almasıyla onu yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır." (Pavlov, "Özgür Komün ve Özgür Kent", 16 Eylül 1918, aktaran: *Rus Devriminde Anarşistler*, s. 73)

Anarşistler, hem merkezi otoritenin, devlet iktidarının en üst organı olarak Halk Komiserleri Sovyetinin, hem de 'devlet kapitalizmi' olarak niteledikleri sosyalist uygulamaların kaldırılmasını önlerine hedef olarak koyuyordu:

"... Anarko-Sendikalist Konferans, yoldaşlarına, şu anda emekçi kitlelerin bilincinde şu konularda savaşıma gereğinin uyandırılmasını önerir:

1. Devlet kapitalizminden ve tüm otoriteden kurtuluş için;
2. Federalizm temelinde özgür sovyetlerin ittifakıyla politik alanda bir *komünal* devrim ve bağımsız işçi ve köylü üreticilerin örgütlerinin benzer bir ittifakıyla da ekonomik alanda bir *sendikalist* devrim için;
3. İşçi ve köylü temsilcilerinin *özgür sovyetler*'nin kurulması ve işçi sınıfının çıkarlarına aykırı bir örgütlenme olan Halk Komiserleri Sovyeti'nin kaldırılması için;
4. Bir kurum olarak ordunun kaldırılması ve 'sosyalist anavatan' kavramını –bu ancak bütün dünya olabilir– şarlatanlık olarak sergileyerek işçi ve köylülerin genel olarak silahlendirilmesi için;

5. Bir zamanların baş devrimcisi Bolşevik Partisi'nin bir durgunluk ve gericilik partisi durumuna geldiğini unutmaksızın, Çekoslovaklar ve dünya emperyalizminin öteki uşakları kara karşı devrimcilere karşı;

6. Gıda sorununun proleter ve köylü örgütlerinin eline bırakılması ve yalnızca köylüleri işçilere karşı ayaklandıran ve dolayısıyla devrimci cepheyi zayıflatarak, karşı devrimin ekmeğine yağ süren silahlı köy seferlerinin kesilmesi için.

...

Fabrika komitesi, ufalanan şimdiki devlet kapitalizmi düzeni çerçevesi içinde, en yetkin emek örgütlenmesi biçimlerinden biridir ve gelecekteki anarşist-komünist toplumda birincil toplumsal organizmadır. Emek örgütlenmesinin tüm öteki biçimleri ona uymalı ve onun bileşenleri olmalıdırlar. İşçi sınıfı, fabrika komitelerinin ve onların sanayi çapındaki federasyonlarının yardımıyla, hem var olan ekonomik köleliği, hem de sahte bir şekilde 'sosyalizm' diye yaftalanmış olan devlet kapitalizminin yeni biçimini ortadan kaldıracaktır." ("Birinci Tüm Rusya Anarko-Sendikalistler Konferansı'nda Üç Önerge", Ağustos 1918, aktaran: *Rus Devriminde Anarşistler*, s. 136-9)

Sovyet iktidarı biçiminde devletin varlığını sürdürmesine, merkezileşmeye, üretim araçlarına devlet aracılığıyla el konmasına karşı çıkan anarşistler, 'devlet kapitalizmi' olarak niteledikleri bu toplumsal yapının dayanağını yöneticilerden oluşan *yeni* bir sınıf olarak görüyor ve devlet kapitalizmiyle birlikte bu yöneticiler sınıfını devirmeyi önlerine koyuyorlardı:

"Onlar buna 'proletarya diktatörlüğü' diyorlar. Ama gelecekte sosyalizmin örgütlenmesi, insanlığın sınıfsal ayrımlardan kurtulması üzerine temellenmeyecek midir? Oysa bu diktatörlük çerçevesi içinde iktidarın merkezileşmesinin billurlaşmaya başladığını ve sağlamlaştığını; devlet aygıtının mülk sahipliğiyle, hatta anti-sosyalist bir ahlakla pekiştirilmekte olduğunu görebiliyoruz. Yüzbinlerce mülk sahibi yerine, şimdi koskoca bir bürokratik sistemin ve yeni bir 'devletleşmiş' ahlakın hizmet ettiği tek bir sahip vardır.

Proletarya devlet tarafından giderek serfleştirilmektedir. Halk, üzerinde yeni bir yöneticiler sınıfının –esas olarak, sözüm ona aydınların bağrından doğmuş olan yeni bir sınıfın– yükselmiş olduğu uşaklara dönüştürülmektedir. Bu, devrimci ufukta hayal meyal sezilen yeni bir sınıf sistemi değil midir? Ezilenlerin toprak ağalarını iktidardan uzaklaştırmadan sonra yükselen orta sınıfın, devrimi, iktidarın kendi ellerine düşüğü yeni bir sınıf sistemine doğru yönlendirebildiği önceki devrimlerde olduğu gibi yeniden gruplaşma, yeniden bir sınıf gruplaşması gerçekleşmemiş midir?

...

Tek bir sahibin ortaya çıkması, sosyalizme ulaşma görevini gerçekten kolaylaştıramayacak mıdır? Binlerce yönetici –binlerce eski küçük ve büyük mülk sahibiyle birlikte– sosyalizmin karşısında duruyorlar. Ve eğer işçiler, nüfusun iki düşman sınıfa bölünmesi ve sınıf

bilir. Bu doğrultuda yukarıda aktarılan farklı değerlendirmeler sırasıyla ele alınırken belirli ana çizgiler çerçevesinde birbirleriyle ortaklıklarına işaret edilebilir ve yaşanan sosyalizm deneyiminden ders çıkartarak işçi sınıfının mücadelesine yol gösterecek komünizme uygun bir çözülemeye aykırılıkları da ortaya konabilir.

Sosyalist devrimin koşullarının bulunmadığını savunan *Menşevikler*, Ekim Devrimi'ni işçi sınıfının sosyalist devrimi değil, 'karşıdevrime hizmet eden bir darbe', bu anlamda 'burjuva devrimi' olarak görmüşlerdi. Ekim Devrimi'nin ürünü Sovyet iktidarını da, işçi sınıfının sosyalist iktidarı değil, 'işçi sınıfı üzerinde bir azınlık diktatörlüğü' olarak nitelemişler, bu temelde 'yeni bir burjuvazinin yaratıldığını' ileri sürmüşlerdi. Oysa Ekim Devrimi işçi sınıfının komünizmin önderliğindeki eylemiydi ve sosyalist devrim niteliğindedi; Sovyet iktidarı da işçi sınıfının sosyalizmi hedefleyen egemenliği, sosyalist iktidar niteliği taşıyordu. Sovyet iktidarını daha Ekim Devrimi'yle oluşumundan başlayarak işçi sınıfının değil 'burjuvazinin egemenliği' olarak niteleyen Menşevikler, bu yöndeki değerlendirmelerin ilk örneğini oluşturuyorlardı. Daha sonra çeşitli kalkış noktalarına dayanarak aynı yönde görüşler ileri süren farklı değerlendirmeler de Menşeviklerle benzer argümanlar ileri sürdüler, savunularında ortaklaştılar.

Her türlü devlet iktidarına –sosyalist devlet dâhil– karşı olan *anarşistler*, Ekim Devrimi'ne katılsalar da Sovyet iktidarının karşısında yer aldılar. Sovyet devletini –biçimsel farklılıklar dışında– burjuva devletten farksız gördükleri gibi, işçi sınıfının devleti aracılığıyla kuruluşuna giriştiği sosyalizmi de 'devlet kapitalizmi' olarak nitelediler. İşçi sınıfını sömüren ve baskı altında tutan bu 'devlet kapitalizminin' aydınlardan doğan 'yeni bir yönetici sınıfa' dayandığını ileri sürdüler. Buna karşılık marksizm açısından, anarşizmin iddialarının aksine, burjuva devletin yıkılmasıyla devlet örgütlenmesinin bütün biçimlerine gereksinimin bir anda ortadan kaldırılmasının olanaksız olduğu, işçi sınıfının devleti aracılığıyla üretim araçlarını toplumsallaştırmak, sosyalizmi örgütlemek zorunda olduğu açıktır. Bu anlamda, işçi sınıfının sosyalist iktidarı niteliğindeki Sovyet devletinin üretim araçlarına el koyarak üretimi örgütlediği toplumsal yapı, anarşistlerin ileri sürdüğü gibi 'devlet kapitalizmi' değil, sosyalizmdir. Diğer yandan, Bolşeviklerin ve Lenin'in sözünü ettiği 'devlet kapitalizmi', sosyalist devlet işletmelerindeki üretim değil, devlet denetimi altındaki ticaret, kapitalist girişim ve imtiyazlardır ve sosyalizme geçişle tasfiye edilmişlerdir. Anarşistlerin Sovyet iktidarına ilişkin savunduğu 'yeni yönetici sınıf', 'devlet kapitalizmi' gibi görüşler ise, daha sonra farklı Sovyet değerlendirmeleri tarafından da öne sürüldü.

Bir yandan kurulurken bir yandan bozulmakta olması, yaşanan sosyalizm deneyiminin özgünlüğüdür. Bu olağandışı gelişme, onun üst evreye ilerlemek yerine tıkanıklığa düşerek yıkılmasında belirleyici rol oynamıştır. Geri dönüşü olanaksız gören değerlendirme ise, toplumların gelişmesinin genel özellikleriyle sınırlanmış ve özel, sıra dışı koşulların yol açabileceği gelişmeleri içermemiştir. Bu anlamda, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin yıkılmasıyla gerçekliğe açıkça aykırı düşen söz konusu değerlendirme, politik bir yanılığın yanı sıra, özel koşulları, olağanüstü gelişmeleri göz ardı ederek genel saptamaları mutlaklaştırma hatasına da karşılık gelmektedir. Bu durumda, 'sosyal-emperyalizm' tezi karşısında, 'Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulmuş olduğu ve sosyalizmden kapitalizme geriye dönüş olamayacağı' biçimindeki değerlendirme, Sovyetler'in sosyalist karakterini gerçekliğe uygun olarak saptamakla birlikte, bu sırada içine düştüğü mutlaklaştırma hatası sonucunda sosyalizmin yıkımıyla sonuçlanan gelişmeleri öngörmekten de uzak kalmıştır.

FARKLI DEĞERLENDİRMELER VE SAVUNULAN ÇÖZÜMLEME

Buraya kadar, bu yazıda, büyük ölçüde tarihsel bir sıralama içerisinde, farklı Sovyetler Birliği değerlendirmeleri aktarıldı. Bunlar karşısında *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'de savunulan Sovyetler Birliği'nin karakterine ilişkin çözümleme ise, "işçi sınıfının burjuvazinin iktidarını yıkarak egemenliğini gerçekleştirdiği, devleti aracılığıyla kapitalizmi ve meta ilişkilerini tasfiye ederek sosyalizmi kurduğu, ancak kurulan işçi sınıfı iktidarı ve sosyalizmin yabancılaşma ve bürokratlaşmayla bozularak yıkıldığı" (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 14, Temmuz 2012, s. 90) yönündedir.² Savunulan çözümlemenin diğer değerlendirmelerle karşılaştırılması, anlayış farklılıklarının ve buna bağlı olarak savunulan anlayışın daha açık ve somut biçimde anlaşılması açısından yararlı ola-

² Sovyetler Birliği'nin karakterine ilişkin değerlendirmeler, esas olarak iki cephede toplanmaktadır. Bu saflaşmanın bir tarafını onun 'kapitalist' ya da farklı bir 'sömürücü sınıf' karakterinde olduğu yönündeki değerlendirmeler oluşturmaktadır. Bunun karşısında diğer uçta Sovyetler Birliği'ni olduğu gibi savunan 'reel sosyalizm' anlayışı bulunmaktadır. Bu iki kutbun dışında Sovyetler Birliği'ni 'sosyalist' olarak nitelerken temel ya da yapısal düzeyde eleştiriler yöneltenler nispeten küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. Bu sonuncular arasında ise, eleştiri ve değerlendirmelerini işçi sınıfının iradesi, iktidarı ve sosyalizmi kurma eylemi açısından gerçekleştirmesi, bu temele dayandırmasıyla *Kurtuluş Sosyalist Dergi*, sosyalizmin sorunlarının kaynağını 'çoğulculuk' ya da 'piyasa' gibi özünde kapitalizme ait politik ya da ekonomik unsurların eksikliğinde arayan 'sosyalist demokrasi' ya da 'piyasa sosyalizmi' savunucularından ayrılmaktadır.

bilincinin derinleşmesi nedeniyle, güçlü bir devrimci güç durumuna geleceklerse, o zaman güçlü devlet aygıtını kullanan yöneticiler sınıfının, hiç de zayıf olmayacak bir karşıt olacağına işaret etmek pek gerekmez. Bu tek sahip ve devlet kapitalizmi, bizim toplumsal devrimimizin dalgaları önünde yeni bir baraj oluşturmaktadır." (Sergven, "Devrimin Yolları", 16 Eylül 1918, aktaran: *Rus Devriminde Anarşistler*, s. 143-4)

Anarşistler, Sovyet iktidarının niteliğini, aydınların içinden doğan yeni yönetici sınıfın uyguladığı devlet kapitalizmi biçiminde değerlendiriyorlardı. Sovyet iktidarına karşı çıkan anarşistlerin bürokratlaşma, ayrıcalıkların gelişmesi gibi konulardaki eleştirilerinden, Sovyet iktidarının eksiklik, kusur ya da bozulmalarının saptanması açısından yararlanılabilirse de, tutumlarının temelinde devletin özel mülkiyetle eşzamanlı olarak ortadan kaldırılması anlayışları yatmaktadır. Anarşizmin işçi sınıfının devleti de dâhil her türlü devletin hemen kaldırılmasını savunan anlayışı ise, komünizme geçiş için işçi sınıfının egemenliğini kurarak devleti aracılığıyla sosyalizmi örgütlemesi gerektiğini gösteren marksizm açısından dayanaksızdır.

SOL KOMÜNİSTLER

Ortaya çıkışından itibaren Sovyetlerin içindeki en büyük parti, köylülüğü temsil eden Sosyalist-Devrimci Parti'ydı. Köylülüğün ayrışmasına paralel olarak Ekim Devrimi'nin yaşandığı dönemde Sosyalist-Devrimciler sağ ve sol kanatlarına bölündü; yoksul köylülüğün temsilcisi olarak Sol Sosyalist-Devrimciler Bolşeviklerle koalisyonla girdi. Şubat 1918'de –daha sonra iç savaş döneminde Sosyalist-Devrimciler bütün olarak bunu köylülüğe karşı savaş olarak niteleyip Sovyet iktidarının karşısında yer aldıkları gibi– Sol Sosyalist-Devrimciler Brest-Litovsk Anlaşması'na karşı çıktılar. Anlaşma koşulları, Bolşevikler arasında da büyük tartışma konusu oldu ve Bolşevik Parti içerisinde 'Sol Komünistler' adını alan bir muhalefet kanadı oluştu.

1918 ilkbaharında Brest-Litovsk Anlaşması'nın ardından burjuvaziyle açık çatışmanın içte ve dışta sona erip yazın iç savaş başlayıncaya kadar süren dönemde, mülksüzleştirmelere devam etmek yerine, üretimin pratikte toplumsallaştırılmasını sağlamak üzere, mülksüzleştirilmiş işletmelerde muhasebe ve denetimin geliştirilmesine, emeğin üretkenliğinin yükseltilmesine ağırlık verildi. Üretimin örgütlenmesini geliştirmek, üretkenliği artırmak amacıyla, parça başı çalışma ve Taylorizmden, işletme yönetimlerinde yüksek ücret karşılığı burjuva uzmanlar ve kapitalistlerden yararlanmaya kadar varan çeşitli uygulamalara başvuruldu. Bu

uygulamalar ise, tepkilere neden oldu. Sol Komünistler, başta kapitalistlerin, burjuva uzmanların ekonomide yönetici konumlara getirilmeleri olmak üzere çeşitli uygulamalara karşı çıktılar, bir tehdit olarak devlet kapitalizminin gelişmesine işaret ettiler:

“Büyük ölçekli sanayinin kısmen ulusallaştırılmasından genel bir toplumsallaştırılmasına ilerlemek yerine, büyük sanayi patronlarıyla anlaşmalar, onlar tarafından yönetilen ve temel sanayileri kapsayan, dışardan bakıldığında devlet işletmesi görünümünde olabilecek, büyük tröstlerin oluşumuna yol açmak zorundadır. Böyle bir üretim örgütlenmesi sistemi, devlet kapitalizminin gelişimi için toplumsal taban yaratır ve bu doğrultuda bir geçiş aşaması oluşturur.” (aktaran: Carr, *Bolşevik Devrimi 2*, s. 95-6)

Buna karşılık Lenin, Sol Komünistlerin eleştirilerini cevapladığı *‘Sol’ Çocukluk ve Küçük-Burjuva Zihniyeti* isimli makalesinde, içinde buldukları koşullar bakımından, devlet kapitalizmini bir tehdit olarak görmüyor, tersine küçük meta üretimi ve özel kapitalizmden sosyalizme ilerlemenin yolu olarak savunuyordu. Lenin’in savunusu, yaygın ve ağır basan küçük meta üretimi karşısında, devlet kapitalizminin, üretimin gelişeceği, üretkenliğin artacağı büyük ölçekli üretimi temsil etmesine dayanıyordu. Bundan daha önemlisi ise, burada ‘devlet kapitalizmi’ ifadesiyle kastedilenlerdir. Aynı makalesinde Lenin, var olan ekonomik sistemden söz ederken 5 unsur saymaktadır:

“Sanırım, Rusya’nın ekonomik sistemi sorununu incelerken, hiç kimse onun geçiş niteliğini reddetmemiştir. Yine sanırım, hiçbir Komünist, Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti teriminin, yeni ekonomik sistemin sosyalist bir düzen olarak anlaşılmasını değil, Sovyet iktidarının sosyalizme geçişi gerçekleştirme kararlılığını ifade ettiğini reddetmemiştir.

Ama ‘geçiş’ sözcüğü ne demektir? Bu, bir ekonomiye uygulandığında, var olan sistemin *hem* kapitalizmin *hem de* sosyalizmin unsurlarını, parçacıklarını, parçalarını içerdiği anlamına gelmez mi? Öyle olduğunu herkes kabul edecektir. Ancak bunu kabul edenlerin hepsi, bugün Rusya’da var olan çeşitli sosyo-ekonomik yapıları gerçekte oluşturan unsurları dikkate almak çabasına girmemektedir. İşte sorunun düğüm noktası budur.

Bu unsurları sayalım:

- 1) ataerkil, yani önemli ölçüde doğal köylü çiftçiliği;
- 2) küçük meta üretimi (bu, tahıllarını satan köylülerin çoğunluğunu kapsar);
- 3) özel kapitalizm;
- 4) devlet kapitalizmi;
- 5) sosyalizm.

Rusya o kadar büyüktür ve çeşitliliklere sahiptir ki, bütün bu farklı sosyo-ekonomik yapı tipleri birbirinin içine girmiştir. Durumun özgül karakteristiğini bu oluşturmaktadır.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 27, s. 335-6)

rına karşı çıkışlardan öteye gidemediği gibi, bürokrasinin ayrıcalıklarına tepkileri de perestroykaya destek için kanalize edilmeye çalışıldı.

Sonuçta, başta işçi sınıfı olmak üzere, bütün bir toplum, tıkanıklıktan çıkışın yolunu, bu anlamda sosyalizmin sorunlarının çözümünü göremediği için, tıkanıklığa girmiş sosyalizm yerine kapitalizme geri dönüşü tercih etmiş oldu, bu doğrultudaki politikaları izledi. Ama elbette bu sonuç, bir anda sessizce ortaya çıkmadı; yıllarca süren mücadeleler, direnişler, tepkiler, çatışmaların ardından, üretici güçlerin yıkımı, yığınların sefalet koşullarına sürüklenmesi pahasına gerçekleşti. Bütün bunlarla birlikte, Sovyetler Birliği’nde kapitalizmin restorasyonu, ‘sosyal-emperyalizm’ tartışmasında savunulan ‘sosyalizmden geri dönüş olamayacağı’ tezini de gerçeklikle çelişen bir savunu durumuna düşürdü. Revizyonizmin hâkimiyetinin var olan sosyalizmin komünizme ilerlemesinin önünde engel oluşturduğunu saptayan söz konusu değerlendirme, çözümü işçi sınıfının revizyonizmi aşmasında, komünizmin önderliğinde görüyordu. İşçi sınıfının revizyonizmin hâkimiyetine son vermesi beklentisinin gerçekleşmemesi, diğer bir anlamıyla, beklendiği gibi bürokrasiye karşı komünizmin önderlik ettiği devrimin gerçekleşmemesi, politik bir yanılığa karşılık geliyordu. Ancak bu durumda da, ‘sosyalizmden geri dönüş olamayacağı’ yaklaşımıyla uyumlu varsayım, kapitalizme geri dönüş değil, olsa olsa sorunları ağırlaşır tıkanıklıkları derinleşerek sosyalizmin varlığını sürdürmesi olarak ifade edilebilir.

Bu varsayımın tersine sosyalizmin yıkılıp kapitalizme geri dönülmesi, ‘sosyalizmden geri dönüş olamayacağı’ tezini, en azından mutlaklaştırıldığı biçimiyle, dayanaksız hale getirmiştir. Bu görüş, tarihsel materyalizm temelinde, toplumsal gelişme sürecinde ekonomik zorunluluğun üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine karşılık gelen toplum biçimi yönünde olduğu, yeni toplum biçimi kurulduktan sonra eskisine dönülmeyeceği değerlendirmesine dayanıyordu. Bu noktada, bu değerlendirmenin genel olarak tarihsel materyalizme uygun düştüğünü belirtirken, bunun yanı sıra, genel saptamaların açıklamakta yeterli olmadığı özgün gelişmelerin, sıra dışı, özel koşulların da dikkate alınması gerektiği eklenmelidir. Ekim Devrimi’yle başlayan sosyalizm deneyiminin özgünlüğü, daha başlangıçtan itibaren belirli kusurlar taşıyan sosyalizmin, bir yandan kurulurken, bir yandan da giderilemeyen kusurlarının üzerine eklenen yeni aksaklık ve çarpıklıklarla bu aynı süreçte giderek bozulmasıdır. Temelinde işçi sınıfının kendi yönetimine, ideolojisine, üretimine yabancılaşmasının yattığı bu bozulma, sosyalizmi zayıflatıp tıkanıklığa sürükleyerek yıkılmasının koşullarını yaratmıştır.

re girişimleri öne çıktı. Bu doğrultuda politikalar, Rusya devlet başkanı olan Yeltsin'in kararnameleleriyle uygulamaya konuldu. Fiyatlar yüzde binlerle artırıldı, ücretler ödenmedi, nüfusun yarısı yoksulluk sınırının altına itildi, gelir farklılıkları on misli arttı, yıkımın talanı üzerinde az sayıda aşırı zengin 'oligark' yaratıldı, 'iflasa' sürüklenen devlet işletmeleri parçalanıp hisse oyunlarıyla oligarklara devredilerek özelleştirildi. Bunların sonucunda işletmeler kapandı, üretim daraldı, milli gelir yarıya düştü, yoksulluk gelişti, insan ömrü kısaldı, yaşam standartları geriledi. Bu uygulamaların yol açtığı tepkilere ve muhalefete karşı ise baskı, zor gündeme geliyordu. Başkanlık kararnameleleriyle yöneten Yeltsin, bunun da ötesinde muhalefeti etkisizleştirebilmek için parlamentoyu feshetti, ordu gücüyle bombalayarak dağıttı.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından var olan toplumsal-ekonomik yapının tasfiyesi de gerçekleşti; üretici güçlerin büyük yıkımı ve geniş yığınların yoksullaşması ve yoksunlaşması eşliğinde yıkılan sosyalizmin yerini kapitalizm aldı. Perestroykanın 'sonuna kadar, tutarlı biçimde' uygulanmasıyla gelinen noktada sosyalizmin yıkılıp kapitalizmin restorasyonu, bu politikanın karşıdevrimci niteliğini tarihsel olarak gösterdi. Sosyalizmin yıkılması ve kapitalizmin restorasyonunun ise, genel olarak toplumun ve işçi sınıfının çıkarlarına uygun düşmediği açık olduğu gibi, bunun bir bütün olarak bürokrasinin çıkarlarına uygun düştüğü de ileri sürülemez. Bürokrasinin ayrıcalıklarının temeli de var olan toplumsal-ekonomik yapıydı, sosyalizmdi; bu anlamda genel olarak bürokrasinin çıkarları da bu yapıyı korumak, savunmak doğrultusunda idi. Buna bağlı olarak, kapitalizmin restorasyonuna yolu açan ve böyle değerlendirildiğinde toplumun esas olarak hiçbir kesiminin çıkarlarını ifade etmeyen perestroyka politikasının toplumda benimsenip belirleyici olması, üzerinde durma ve açıklama çabası gerektirir.

Öncelikle, perestroykanın tarihsel olarak kanıtlanan karşıdevrimci niteliği, komünizm açısından bilimsel olarak da ortaya konulmak durumundaydı. Ancak revizyonizmin hâkimiyeti ve toplumda burjuva ideolojik egemenlik, komünizmin toplumsal önderlik ve politik etkinliğinin bulunmamasına karşılık geliyordu. Toplumun sorunları, durgunluk, tıkanıklık karşısında komünist bir seçeneğin bulunmaması, perestroykayı Gorbaçov'un deyişimiyle "seçeneksiz", yani 'tek seçenek' bıraktı. Bu durumda küçük bir kesim tarafından savunulan perestroyka, karşısındaki direnci 'seçeneksizlik' gerekçesiyle aştı. Burjuva ideolojik egemenlik altındaki işçi sınıfının muhalefeti de perestroyka uygulamalarının belirli sonuçla-

Bu koşullarda, devlet kapitalizmi, devletin kendisinin tekel biçiminde ticaret yaparak piyasayı belirlemesinden devlet denetimi altında kapitalist girişim ve ticarete izin verilmesine, yabancı kapitalistlere imtiyaz tanınmasına kadar çeşitli uygulamaları kapsamaktadır. Ancak Sovyetler Birliği değerlendirmeleri açısından daha önemlisi, burada 'devlet kapitalizmi' ifadesinin neyi kapsamadığıdır. Bu dönemde kullanılan 'devlet kapitalizmi' ifadeleri, ileriki dönemlerde Sovyetler Birliği'nin karakterini 'devlet kapitalizmi' biçiminde saptayan kimi değerlendirmeler tarafından kendilerine dayanak gösterilmiştir. Hâlbuki bu sonuçlar tarafından Sovyetler Birliği'nin sosyalist işletmelerinde gerçekleştirilen üretimi içerecek biçimde, bütününe kastederek kullanılan 'devlet kapitalizmi' ifadeleri, Ekim Devrimi'nden kısa bir süre sonra Sovyet iktidarının başvurduğu geçici önlemler için kullanılan 'devlet kapitalizmi' kavramına karşılık gelmemektedir. Lenin'in var olan ekonomik sistemi tanımlamasında, devlet kapitalizmi, saydığı 5 unsurdan biridir; bunlardan bir diğeri de sosyalizmdir. Ayrıca bu unsurların birbirinin içine geçmiş biçimde bulunmaları ile birlikte, bunların birbirleri karşısındaki konumlarının değişim yönüne ilişkin olarak da, sosyalizme geçişin gerçekleştirilmekte olduğu vurgulanmaktadır. Burada sosyalist devlet işletmelerindeki üretim, devlet kapitalizmi değil sosyalizm kapsamında olduğu gibi, geçiş sürecinin sonucunda diğer 4 unsur tasfiye edildiğinde, toplumsal-ekonomik yapı olarak geriye yalnızca sosyalizm kalmıştır.

Bolşevik Parti içerisinde tartışmalar ve muhalefet kanatları, daha sonraki dönemlerde de, Sovyet iktidarının önündeki çeşitli sorunlarla bağlantılı biçimde ortaya çıkmaya devam etti. İç savaş döneminde gelişen 1919'daki Askeri Muhalefet, 1920'deki Demokratik Merkezîyetçiler, 1921'deki İşçi Muhalefeti, Sovyet iktidarının iç savaş koşullarındaki uygulamaları konusunda, bürokratlaşmasına yol açan nedenlerin incelenmesi açısından yararlı olabilecek görüş ve eleştiriler ileri sürdüler. Piyasa ekonomisi doğrultusunda kapitalizme taviz verilmek zorunda kalınan NEP döneminde, geçiş sürecinin yönünü kapitalizm ile sosyalizm, köylülük ile işçi sınıfı iktidarı arasındaki mücadele belirlerken bunun ön plana getirdiği sorunlar temelinde Bolşevikler arasında tartışma ve çatışmalar gelişti. Sosyalizme geçiş, sosyalist inşaa üzerine saflaşmalar, sosyalizm anlayışı bakımından bütünlüklü görüşler taşıyan karşıt politik akımlara dönüşürken, Lenin'in ölümünün ardından giderek keskin boyutlara tırmanan çatışmalar, iktidar mücadeleleri biçimini aldı. NEP uygulamalarının sınırlandırılması, hızlı sanayileşme doğrultusundaki öneriler, Trotski'nin başını çektiği Sol Muhalefet tarafından ileri

sürülürken Buharin'in liderliğindeki Sağ Muhalefet köylülüğe taviz uygulamalarının sürdürülmesinden yana oldu. İki kanat karşısında yönetimi elinde tutmayı başaran Stalin ise, Sovyetlerde –'tek ülkede'– sosyalizmin kuruluşunun savunuculuğu konumunu üstlendi.

'TEK ÜLKEDE SOSYALİZM'

İşçi sınıfının komünizm önderliğindeki eylemi biçiminde gerçekleşen Ekim Devrimi bütün dünyada sosyalizmin kurulmasını hedefliyor, bu doğrultuda kendisini dünya devriminin bir ilk adımı olarak değerlendiriyordu. Bu temelde dünya ölçeğinde kapitalizm karşısında sosyalizmi temsil etme konumunda olan Sovyet iktidarı, Beyaz Ordular ve emperyalistlerin askeri müdahaleleriyle karşı karşıya kalmıştı. İç savaş döneminde, geri bir ülkedeki azınlık işçi sınıfı iktidarı olarak Sovyet iktidarının karşısındaki kendisinden büyük güçlere dayanabilmesi için de, devrimin Batı'ya yayılması ve Avrupa işçi sınıflarının yardımının zorunluluğu vurgulanıyordu. Ancak devrim Batı'ya yayıldıysa da başarılı olamadı, yenildi. Buna karşılık, tek başına kalan Sovyet iktidarı, büyük zorluklar, yıkım, fedakârlıklar pahasına da olsa, olağanüstü bir biçimde ayakta kalmayı başardı.

İç savaşın sonunda Sovyet iktidarının varlığını koruyabilmesinin –deyim yerindeyse– bir 'bedeli' de, geçilen yeni ekonomik politika, küçük köylü ekonomisine, bu dolayısıyla kapitalizme taviz, geri adım niteliğinde olan NEP uygulamalarıydı. NEP döneminde köylülüğe, kapitalizme taviz niteliğinde uygulamalar işçi sınıfının, sosyalizmin aleyhine sonuçlar üretti. Bu politikaların Sovyet iktidarı eliyle uygulanması, Bolşevik Parti içinde tartışmalara yol açtı. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin ilerlemesinin koşul ve biçimleri üzerine olan ve aynı zamanda da işçi sınıfı ile köylülük, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki mücadeleyi yansıtan bu tartışmalar, giderek –özellikle Lenin'in hastalığı ve ölümünün ardından– bir iktidar mücadelesi boyutuna ulaştı. Lenin, daha hasta yatağından, parti önderliği arasındaki bir ayrılığa karşı uyarıda bulunmuş ve –yetenekli ama partiye geç katılmış– Trotski ile –genel sekreter olarak yetkileri elinde toplamış ama 'kaba'– Stalin'in çatışmasını öngörmüştü. Lenin'in öngörülleri haklı çıktı; ekonomik sorunlar üzerine tartışmalardan başlayan bir muhalefetin önderi olarak öne çıkan Trotski'nin karşısında –önceleri Zinovjev ve Kamenev ile birlikte– Stalin konumlandı.

Gelişen iç mücadeleler sürecinde, Trotski'ye karşı onun 'sürekli devrim' teorisini hedef alan Stalin, 'Lenin' ve 'Leninizm' savunusuna ağırlık veriyordu. Stalin,

Ancak iktidarı elinde tutan bürokrasinin, kendi ayrıcalıklı konumuna da uygun olarak, sosyalizmin sorunlarına çözüm arayışı, işçi sınıfının inisiyatifinin geliştirilmesi yönünde değil, tersine pazar ekonomisi unsurlarına başvurmak yönünde oldu. 'Ekonomi reformu' adına meta ekonomisi unsurlarına başvuru girişimleri, sosyalist toplumsal-ekonomik yapıyla bağdaşmazlık nedeniyle başarısız kaldıkları gibi, sosyalizmin sorunlarını daha da ağırlaştırdılar. Aynı zamanda, revizyonizmin hâkimiyetindeki SBKP'nin yöneticiliğinin anayasa maddesi düzeyine yükseltilmesi de, bürokrasinin iktidarını hukukileştirirken işçi sınıfının bürokrasiye karşı politik devrimini ve bu doğrultuda yasadışı örgütlenmesini zorunlu kılıyordu.

Diğer yandan toplum ve işçi sınıfı üzerinde ise, burjuva ideolojisinin egemenliği gelişmişti. Bunun sonucunda, komünizmin önderliği ve politik devrimle bürokrasinin iktidarına son verilmesi biçimindeki çözüm gerçekleşemezken, sosyalizmin ağırlaşan sorunları da, toplumsal gelişmenin durma noktasına gelerek bütün toplumun durgunluğa ve tikanıklığa girmesine neden oluyordu. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sonuçlanan, 'glasnost ve perestroyka' uygulamalarıyla bilinen son 'reform' dönemi bu koşullarda gündeme geldi. Toplumun içine girdiği tikanıklığı 'her ne pahasına olursa olsun' aşma doğrultusunda bir eğilim SBKP Genel Sekreteri olan Gorbaçov'un liderliğinde ifadesini buldu. Uygulamaya girilen, önceki başarısız reform hareketlerindeki gibi, bir kere daha piyasa, meta ekonomisi unsurlarına başvurulmasıydı. Ama bu defa başarılı olması için önlemlerin 'tutarlı biçimde, sonuna kadar' gitmeleri, 'kökten bir değişiklik' gerçekleştirilmesi hedefleniyordu. Bu politikanın uygulamaya konulduğu ilk yıllarda, devlet işletmeleri arasındaki ilişkilerde piyasa kurallarının geçerli kılınmasından özel girişimlerin geliştirilmesine kadar uzanan çeşitli kararlar alınmasına, yasalar çıkarılmasına rağmen, genel olarak ekonomi yönetimi ve siyasi ve idari kademeler, merkezi planlamanın belirleyici olduğu eski yöntemleri uygulamayı sürdürdü. 'Yeniden-yapılanma' (perestroyka) politikasının başarılı olabilmesi için, bu defa, karşısında direnç oluşturan bütün bir idari-politik yapı, adım adım tasfiye edilmek üzere, hedef haline getirildi.

Perestroykaya direnci aşabilmek için yönetici kademelerden başlayan tasfiye hareketi parti ve devlet organlarının kendilerine kadar uzandı. Parti, devlet yönetimindeki konumu açısından etkisizleştirildiği gibi, sosyal demokrat bir partiye dönüştürülerek ideolojik olarak da tasfiye edildi. Sovyet sistemi parlamentarizme çevrilip sonra başkanlık sistemine geçildi. Hızlanan süreç sonunda Sovyetler Birliği'nin parçalanıp yıkılmasına vardı. Bu noktadan sonra açıkça kapitalizmi resto-

Sosyalist toplumda, partinin sınıfın gerçek önderi olma durumunu kaybetmesiyle devletin sınıf karakteri arasındaki çelişki, sonuçta uygunluğa dönüşmek zorundadır. Böyle bir durum uzun süre devam edemez.” (“‘Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 3”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 22, Mart 1978, s. 65-6)

Bu durum, yani devletin ve toplumun sosyalist niteliği ile revizyonizmin hâkimiyeti arasındaki uyumsuzluk gerçekten de uzun süre devam etmedi. Ancak çelişkinin çözümü, beklendiği gibi işçi sınıfının mücadelesiyle komünizmin önderliğinin sağlanması yoluyla değil, tersine Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve kapitalizmin restorasyonu oldu. Komünizmin üst evresine ilerleyebilmek için zorunlu olarak revizyonizm engelinin işçi sınıfının mücadelesiyle aşılmasının savunulması elbette doğrudur. Bu yaklaşımın eksikliği ise, savunulan gerçekleşmediğinde, sürecin farklı bir yöne gidebileceği öngörüsünü içermemesiydi. İşçi sınıfı komünizmin önderliğinde politik devrimle revizyonizmin hâkimiyetine son veremeyince, revizyonizmin politikalarının neden olduğu tıkanıklık toplumsal yapının yıkımına kadar vardı.

Bu değerlendirme kapitalizme geri dönüşü olanaklı görmeyerek yanılmıştı. Ancak bu yanılma, komünizme geçişe ilişkin ortaya konulan teorik çözümler ve Sovyetler Birliği'nin o anki karakterine ilişkin saptamaları geçersiz kılmaz. Söz konusu değerlendirmede sosyalizme geçiş dönemi, sosyalizm olarak adlandırılan komünizmin ilk evresi ve sınıfların, devletin ortadan kalktığı komünizmin üst evresi birbirlerinden ayırt edilerek tanımlanmıştı. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nde komünizmin alt evresi olarak sosyalizmin kurulmuş olduğu, revizyonizmin meta ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen 'ekonomi reformu' gibi uygulamalarının kapitalizme karşılık gelen değil ama sosyalizme zarar veren politikalar olduğu da, gerçekliğe uygun saptamalardı. Hem Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal-ekonomik yapının karakteri 'sosyalist' olarak saptanıyor, hem de var olan sorunlar sosyalizmin sorunları olarak değerlendirilerek bunların nedeni revizyonizmin hâkimiyetine bağlanıyordu. Bu durumda çözüm, toplumun komünizmin üst evresine ilerleyişine engel oluşturan revizyonizmin işçi sınıfının mücadelesiyle aşılması olarak görülmüyordu.

Sosyalizmin sorunları, temelde, sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde kuruluşu tarihinin özel koşullarında ortaya çıkan bir yabancılaşmadan, işçi sınıfının kendi yönetimine, partisine, üretim sürecine yabancılaşmasından kaynaklanıyordu. Bu bakımdan çözüm, bu politik, ideolojik, ekonomik yabancılaşmanın giderilmesini, işçi sınıfının her düzeyde katılımının, iradesinin geliştirilmesini gerektiriyordu.

Nisan 1924'te "Leninizmin Temelleri" üzerine verdiği konferansta, 'sürekli devrim' teorisini Lenin'in görüşleriyle karşılaştırarak eleştirirken 'burjuva-demokratik devrim' ile 'proleter devrim' ilişkisinin ardından 'tek ülkede devrim' konusuna geliyordu. Bu noktada 'tek ülkede proletarya devriminin zaferinin, burjuvazinin iktidarının devriliş proletaryanın iktidarının kurulmasının olanaklı olduğunu' vurguluyor, ancak 'sosyalizmin nihai zaferinin, sosyalist üretimin örgütlenmesinin tek ülkede başarılamayacağını' ileri sürüyordu:

"Sosyalizmin nihai zaferi için, sosyalist üretimin örgütlenmesi için tek ülkenin, özellikle Rusya gibi bir köylü ülkesinin çabaları yetmez; bunun için birçok ileri ülkenin proleterlerinin çabaları gerekir." (Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 208)

Stalin Aralık 1924'te ise, Trotski'nin *Ekim Dersleri* adlı makalesine cevap verdiği "Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerinin Taktikleri"nde Trotski'nin ve Lenin'in 'Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı' üzerine tartıştıkları yazılarından karşılaştırmalar yaptı ve Lenin'in makalesinden "sosyalizmin zaferi, önce bir kaç, hatta yalnızca tek bir kapitalist ülkede bile olanaklıdır. Kapitalistleri mülksüzleştirdikten ve kendi sosyalist üretimlerini örgütledikten sonra, o ülkenin muzaffer proletaryası, diğer ülkelerin ezilen sınıflarını kendi davasına çekerek, o ülkelerde kapitalistlere karşı ayaklanmaları kışkırtarak ve hatta gerekirse, sömürücü sınıflara ve devletlerine karşı silahlı güç kullanarak, dünyanın geri kalanına –kapitalist dünyaya– karşı dikilecektir." sözlerini aktararak tek ülkede sosyalizmin zaferinin olanaklı ve olası olduğunu savundu:

"–bu ülkeler kapitalist anlamda daha gelişmiş olsalar bile– başka ülkelerde kapitalizm varlığını sürdürürken, –söz konusu ülke kapitalist anlamda daha az gelişmiş olsa bile– tek ülkede sosyalizmin zaferi, pekâlâ mümkün ve muhtemeldir." (Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 129)

Sosyalizmin tam zaferi için birçok ülkenin proleterlerinin çabalarının gerekliliğini tekrarlayan Stalin, Rusya'da inşa çalışması için, sosyalist ekonomiyi örgütlemek için uygun koşulların bulunduğunu söylüyordu:

"Belirtmeye gerek yok ki, sosyalizmin tam zaferi için, eski düzenin restorasyonuna karşı tam güvence için birçok ülkenin proleterlerinin birleşik çabaları gerekir. ... sosyalist ekonominin örgütlenmesine ilerlemek için ... uygun koşullarımız var mı? Evet, var." (Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 132-3)

Zinovyev ve Kamenev de muhalefete geçtikten sonra Ocak 1926'da Stalin, tek ülkede sosyalizmin zaferinin olanaklı olduğu görüşünü daha belirgin biçimde vurguluyor ve Nisan 1924'teki sözlerini yeni bir formülasyonla değiştirdiğini

açıklyordu. Eski formülasyonunun hatasını da, sosyalizmin tek ülkede kurulmasını, örgütlenmesini olanaksız görmeye yol açmak olarak ifade ediyordu:

“Onun kusuru, iki ayrı soruyu bir sorunun içinde birleştirmesidir: –olumlu cevaplanması gereken– tek ülkenin çabalarıyla sosyalizmin kurulmasının *olanacağı* sorusu ile –olumsuz cevaplanması gereken– proletarya diktatörlüğünün bulunduğu bir ülkenin müdahaleye ve bunun sonucunda eski düzenin restorasyonuna karşı kendisini, bir dizi başka ülkede devrimler zafer kazanmadan *bütünüyle güvencede* sayıp sayamayacağı sorusunu birleştirmesidir. Ayrıca bu formülasyon tek ülkenin çabalarıyla sosyalist toplumun örgütlenmesinin olanaksız olduğu düşüncesine de yol açabilir ki, bu da elbette yanlıştır.” (Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 209)

“Leninizmin Temelleri” broşürünün sonraki baskılarında, çıkartılan ‘sosyalist üretimin örgütlenmesi için tek ülkenin çabalarının yetmeyeceği’ yönündeki sözlerin yerine de ‘zafer kazanan ülkenin proletaryasının sosyalist toplumu kurabileceği’ yönündeki sözler konuyordu:

“Zafer kazanan ülkenin proletaryası, iktidarını sağlamlaştırdıktan ve önderliğiyle köylülüğü peşine aldıktan sonra, sosyalist toplumu kurabilir ve kurmalıdır.” (Stalin, *Leninizmin Sorunları*, s. 37)

“Tek ülkede sosyalizm’ tartışmasının odağına yerleştiği iç mücadele, Sovyet iktidarının ağır sorunlar ve keskin çelişkilerle karşı karşıya olduğu koşullarda gelişmişti. İç savaş döneminin sonunda, tek başına yaşayamayacağı düşünülen Sovyet iktidarı yıkılmamayı başarmış, ancak Batı’ya yayılan devrimler yenilmiş ve artık öngörülebilecek bir gelecek için yalnız başına kalmıştı. NEP döneminde köylülüğün isyanı karşısında kapitalizme verilen tavizler, işçi sınıfının ve sosyalizmin inşası için ilerlemenin karşısında ağır sorunlar, zorluklar yaratıyordu. Bütün bu sorunlar karşısında farklı çözüm önerileri ve savunuları, farklılaşan politik yönelimlere, saflaşmalara yol açıp sonunda iktidar mücadelesine dönüşmüştü. Karşı karşıya olunan sorunlara ve bunların çözümünün sosyalizmin kuruluşunda görülmesine bağlı olarak, Sovyet Rusya’da sosyalizmin kuruluşunun olanaklılığı, bu anlamda ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışması, söz konusu mücadelenin saflaşmaları belirleyen ana konusu oldu.

Farklı sosyalist akımlar için bir ayırım noktası oluşturan ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışması, yerel ya da ulusal çerçeveden uluslararası ölçeğe, dünya ölçeğine uzanır, ‘sosyalizm’ teriminin değişik anlamlarıyla da bağlantılı olarak, işçi sınıfı devriminden komünist toplumun üst evresine kadar çeşitli düzeyleri kapsar. İki tarafın da birbirine karşı Lenin’den çok sayıda alıntıyı öne sürerek karmaşıktırdığı

“Sosyalist ekonominin tarımda, sanayide ve ticarete hâkim olması ve dolayısıyla, kapitalist ekonomiyi *yeniden* üreten maddi şartlarla birlikte kapitalist ekonominin tasfiye edilmesinden sonra; ya da bir başka deyişle, komünizmin ‘ilk’ evresine ulaşılmasından sonra (ekonomik ve toplumsal anlamda), *ekonomik zorunluluk*, toplumun komünizmin ‘üst’ evresine hareketi yönündedir. Kapitalizme geri dönüş mümkün değildir.” (“Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 2”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 21, Şubat 1978, s. 35)

‘Sosyal-emperyalizm’ görüşünü savunanların Sovyetler Birliği’nde uygulamaya konulan Kosiğın reformlarını kapitalizme geri dönüşmüş olduğunun kanıtı olarak göstermeleri cevaplanırken, söz konusu ‘ekonomi reformu’nun sosyalist ekonominin karakterinde bir değişiklik anlamı taşımadığı, ancak maddi teşviklere ağırlık verilmesine karşılık geldiği anlatılmaktadır:

“Daha önce de belirttiğimiz gibi, sosyalist birikimin sağlanabilmesini sağlayan ve bütçeye *doğrudan* aktarılan muamele vergisi yerine 1965’de yapılan ‘ekonomi reformu’ ile bütçeye *işletmelerden* aktarılan kârın geçirilmesi; bir başka deyişle, bütçe gelirlerinin esas olarak işletmelerden aktarılan kârlar ile sağlanmaya başlanması, bilanço yönteminde yapılan bir değişiklikten başka bir şey değildir ve ekonominin *özünde* bir değişiklik meydana getirmemiştir. Fakat yapılan bu değişiklikte birlikte işletmelerde, kârlarından *bütçeye aktarılmayan* kesimde büyük bir gelişme ortaya çıkarak; işletme tarafından kullanılan *üretimi geliştirme fonu, sosyokültürel ve konut fonu, maddi teşvik fonu, rezerv fonu* vb. fonlarda gelişmeler ortaya çıkmıştır. Böylece bireye ve işletme kolektifine yönelik *maddi teşviklere* ağırlık verilmiş olmaktadır.” (“Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 6”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 25, Haziran-Temmuz 1978, s. 14-5)

Ekonomist nitelik taşıyan SBKP revizyonizminin gündelik politikalarla toplumun komünizmin üst evresine ilerlemesini sağlamadığı, bu anlamda Sovyet toplumuna zarar verdiği saptanmakta; toplumun komünizmin üst evresine ilerleyebilmesi için, önündeki revizyonizm engelini, işçi sınıfının mücadelesiyle kaldırılmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır:

“Bugün Sovyetler Birliği’nde Partinin sınıfın gerçek önderi olması durumundan sözü edilebilir mi? Hayır, edilemez. Çünkü partinin bugünkü siyaseti, temelde, *bugüne ‘hizmet etmektedir’*, fakat toplumun sosyalizmden komünizme geçiş dönemi ile ilgili olarak üstesinden gelmek zorunda olduğu görevlerin ele alınışı, söz konusu görevlerin çözümü için hiçbir devrimci ve tutarlı görüş getirmemekte; tam tersine, sorunların çözümü için tutarlı mücadele yerine, sorunların çözümü, bürokratik bir anlayışla geçiştirilmektedir. Elbette, *bugüne ‘hizmet eden’*, geleceğe ilişkin tutarlı bir görüş getirmeyen bir siyaset ‘bugün’ sabit, değişmez bir şey olmayıp, değişen bir şey olduğu içindir ki, bugüne de birçok zarar vermektedir.

'Sosyal-emperyalizm teorisinin' dayandığı felsefi idealizmi ortaya koymak ve Sovyetler Birliği'nin gerçek koşullarını betimleyebilmek üzere, yazıda, kapitalizmden komünizme geçişin farklı aşamaları –sosyalizmin kurulmakta olduğu geçiş dönemi, komünizmin alt ve üst evreleri– üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve tanımlanmıştır:

“Sosyalist ekonominin kurulması ve sömürücü sınıfların kendilerini ve ekonomilerini *yeniden üreten* koşulların ortadan kaldırılması *süreci; üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete son verilmesi ve onun yerine üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine geçilmesi temeli üzerinde, tüm toplumsal ekonominin örgütsel yeniden kuruluşu sürecidir.* Bu sürecin tamamlanması ile komünizmin 'ilk' evresine ulaşılmış olur. Burada hemen belirtmemiz gerekir ki, yukarıda sözünü ettiğimiz durumda söz konusu olan sorunun ekonomik yanındır. Komünizmi, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçmesiyle başlayan, *kapitalizmden itibaren gelişen* bir şey olarak düşünmek gerekir. Şöyle ki, proletarya diktatörlüğü dönemi, 'siyasal geçiş dönemi', sözcüğün ekonomik anlamında 'geçiş' dönemini de içerir, ancak sosyalist ekonominin ulusal ekonomide zaferinin sağlanmasıyla, yani, kelimenin ekonomik anlamında 'geçiş' döneminin aşılmasıyla bitmez, komünizmin 'üst' evresine kadar varlığını sürdürür. Çünkü kafa-kol emeği çelişkinin çözümü, şehir-kır çelişkinin çözümü, 'yeni disiplinin zihinlere yerleşmesi' ve –bu görevlerin yerine getirilmesiyle diyalektik ilişki halinde– bunlara maddi temel sağlayan üretici güçlerde çok büyük bir büyüme, kendiliğinden oluşmaz; 'nihai hedef' toplumu komünizmin 'üst' evresine ulaştırmak olan proletaryanın öncülüğü ile gerçekleşebilir.” (“Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 3”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 22, Mart 1978, s. 28-9)

Bu teorik tanımlamalar çerçevesinde de Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun gerçekleştirilerek komünizmin ilk evresine geçildiği saptanmıştır:

“Sonuç olarak; SSCB’nde 1933 yılında tarım, sanayi ve ticarette kolektifleştirme esas olarak tamamlanmış, bunun bir sonucu olarak, düşman sınıfların son kalıntıları, üretim içindeki mevzilerinden *bir daha geri gelmemek üzere* kovulmuşlar ve bunların baltalamaları ve dalavereleri ile, SSCB’nde herhangi bir şeyi değiştirebilen olanakları ortadan kalkmıştır; kırdaki köylülüğün farklılaşması, yani, küçük meta üretiminin kapitalizmi ve burjuvaziyi doğurması olanaksız hale gelmiştir.” (“Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 4”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 23, Nisan 1978, s. 29)

“SSCB’nde sosyalist ekonominin sanayide, tarımda ve ticaretle hâkim duruma geçmesi 1933’de gerçekleşmiş ve SSCB, 1936’da sosyalizme ulaşmıştır.” (“Sosyal Emperyalizm’ Teorisi (!) ‘Yeni’ Narodnizmin Teorisidir - 4”, *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 23, Nisan 1978, s. 36)

Sosyalizmin kurulmuş olduğu saptamasına dayanılarak da Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüşün olanaksız olduğu ileri sürülüyordu:

tartışmayı yalınlaştırabilmek için, aslında farklı ölçek ve düzeyler ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Öncelikle, sosyalizmin hedefinin tek ülkede değil, bütün dünyada zafere ulaşmak olduğu, bu anlamda dünya devrimi olduğu tartışmasızdır. Hedef, bütün dünyada sınıfların, devletlerin, sınırların ortadan kalkması, tek bir insan toplumunun oluşmasıdır. Öte yandan, komünist toplumun üst evresi, diğer özelliklerinin yanı sıra devletsiz bir toplum olduğu için ve düşman devletler varlığını korurken devlet ortadan kalkamayacağından kapitalist kuşatma altında tek ülkede gerçekleşemez. İşçi sınıfının mücadelesi de uluslararasıdır, başarısı için uluslararası birliği gerektirir. Toplumsal devrim hareketleri de yerel bir ölçekte bile başlasa, çevresini etkiler, bir ülkeden diğerine sıçrayarak bölgeye ve dünyaya yayılma eğilimi gösterir.

Tarihsel olarak işçi sınıfı devriminin en ileri ülkelerde eşzamanlı olarak gerçekleşmesi beklentisi bulunduğu gibi, bu devrim toplumsal çelişkilerin en fazla yoğunlaştığı Rusya’da gerçekleşmişti. Oluşan işçi sınıfı iktidarının, sosyalist devletin kapitalizmin kuşatması altında varlığını koruyup yaşayabilmesi, farklı düzeyler arasında en olanaksız görülen gelişmeydi. ‘Tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı’ doğrultusundaki başvurular ağırlıklı olarak bu düzeye ilişkindir. Ancak başlangıçta olanaksız görülen, süreç içinde gerçek oldu; ‘tek ülkede’, (aslında birden çok ülkeyi kapsayan) *Rusya’da* sosyalist iktidar varlığını sürdürdü. Bu durumda, işçi sınıfı iktidarının önüne, sınırlı kaldığı Rusya ölçeğinde, kapitalizm ve meta ekonomisinin tasfiye edilerek sosyalist ekonominin kurulması, komünizmin alt evresi anlamında sosyalizme geçilmesi hedefi geldi. Sosyalist iktidarın zorunlu olarak sınırlı kaldığı Rusya ölçeğinde sosyalist ekonominin kurulması, elbette uluslararası ölçüğe göre son derece zor ve dezavantajlıydı; ancak kapitalizmi ve meta ekonomisini tasfiye ederek sosyalizmin hâkim olması doğrultusundaki –çoktan başlamış olan– sürecin tamamlanmasının önünde mutlak anlamda engeller de bulunmuyordu. Sosyalizmin kuruluşu doğrultusundaki hedeflere ulaşılan yaşanan tarih de sonuçta bunu doğrulamış oldu.

Sovyet iktidarının belirli bir anda içinde bulunduğu koşullarda önündeki sorunlara ilişkin politik önerme ve tutumlardan kaynaklanmış olan ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışması, giderek bu sorun ekseninde gelişen sosyalist akımlar açısından, Sovyetlerin o günkü koşullarının ötesinde genelleşerek temel bir ayrım noktası oluşturdu. Politik ayrışmaların dayandırıldığı bu temel üzerinden farklı Sovyetler Birliği değerlendirmeleri de biçimlendirildi. Politik saflaşma ve mücadele-

lerde 'tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı' görüşünü mutlaklaştıran anlayışlar, Stalin'in karşıt tutum almasını ve bu tutumun parti ve iktidarda hâkim olmasını, Sovyet iktidarının işçi sınıfı iktidarı olmaktan çıkmasının dönüm noktası olarak aldılar. Bu anlayışlar, 'tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı' tutumunun benimsenmesini, bürokrasinin işçi sınıfını uzaklaştırarak iktidarı alması olarak değerlendiriler, bunun bürokrasinin iktidarına karşılık geldiğini ileri sürdüler.

Sovyet iktidarının 'tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı' tutumuyla işçi sınıfı niteliğini kaybettiğini ileri süren akımlar, özellikle bürokrasinin niteliği ve Sovyet toplumsal yapısı üzerine farklı görüşleri temelinde birbirlerinden ayrılır ve değişik Sovyetler Birliği değerlendirmeleri savunurlar. Bunlardan birisi, Bordiga'nın başını çekmiş olduğu *Uluslararası Sol Komünizm* geleneğinin savunucusu Uluslararası Komünist Parti'dir. Bu akım, 'sosyalizmin tek ülkede olanaksızlığı' gerekçesiyle, Sovyet iktidarı altında sosyalist ekonominin kurulmasına girişilmiş olduğunu da kabul etmeyip ekonomik yapıyı kapitalizm ile sınırlı saymakta, Stalinizmin hâkimiyeti ve 'tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı' politikasının benimsenmesiyle işçi sınıfı iktidarının ortadan kalkarak geriye kapitalizmin kaldığını, bu biçimde burjuvazinin iktidarının ortaya çıktığını ileri sürmektedir.

Söz konusu akım, Lenin'in yukarıda da değinilen ve Rusya'da toplumsal-ekonomik yapının 5 unsuru arasında saydığı *sosyalizmi* hukuki bir olasılığa indirgeyerek aslında onun varlığını kabul etmemektedir:

"Lenin, göstermiştir ki, o günkü Rusya'da beş farklı üretim biçimi vardır: kapalı (doğal) köy ekonomisi, pazar için basit tarım ve zanaat ekonomisi, özel mülkiyetçi kapitalizm, devlet kapitalizmi ve sosyalizm. Fakat Lenin'in de dediği gibi, sonuncunun varlığı, iktisadi ilişkilerinin maddi olarak var olmasından değil, ama Bolşeviklerin iktidarda olmalarından ötürü yargısal bir olasılık olarak mevcuttu. Bir başka deyişle, sosyalizm politik alanda mevcut, ama iktisadi alanda değildi." (*Rusya'da Devrim ve Karşıdevrim*, s. 16)

Bu akım, 'tek ülkede sosyalizm' ve 'tek başına Rusya'da sosyalizmin inşası' kararının alınmasını karşıdevrimin ifadesi olarak görmektedir:

"Rusya'nın 'kendisi' sosyalizmini tümüyle kendi gücüyle yaratması kararının alınması, Rus proletaryasını proleter olmayan sınıfların muazzam basıncına terk etmek ve Rus kapitalizmini bütün denetim ve kısıtlardan serbest bırakmaktır. Dahası, bu, Rus devletini olağan bir devlete dönüştürmektir; Rusya'yı mümkün olan en kısa zamanda büyük bir burjuva ulus yapmaya çalışan bir olağan devlet.

Stalin'in 'dönüm noktasının' ve 'tek ülkede sosyalizm' formülünün gerçek anlamı buydu. ... Stalin gerçek bir *karşıdevrimin* yapıcısıydı." (*Rusya Neden Sosyalist Değil*, bölüm III: Rus Proletaryası için Tecrit ve Yenilgi)

diktatörlüğüne çevirip sosyalizmi kapitalizme ve sosyal-emperyalizme geri götürdüğü' görüşüne vardığı belirtiliyordu. Buna bağlı olarak, 'sosyal-emperyalizm' teorisi, ÇKP'nin SBKP ile tartışmalar içerisinde aldığı bir 'tepki' biçiminde niteleniyordu:

"ÇKP'nin tezlerinin gelişiminde, SBKP ile aralarındaki tartışmalar büyük rol oynamıştır. Başlangıçta 'ideoloji' ile ilgisi bulunmayan ayrılıklar, SBKP'ye hakim olan revizyonist çizgiye karşı mücadeleye dönüşmüş; ancak, ÇKP'nin bir 'tepki' olarak gelişen teorisi, bazıların iddia ettiği gibi marksizm-leninizmin savunulmasına değil; 'sosyal-emperyalizm' teorisiyle revizyonist bir teoriye ulaşmıştır." ("Sosyal Emperyalizm' Teorisi (!) 'Yeni' Narodnizmin Teorisidir - 1", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 20, Ocak 1978, s. 62-3)

Bu biçimde geliştirilen 'sosyal-emperyalizm teorisinin' keyfi bir anlayışa karşılık geldiğine işaret ediliyordu:

"Bu teorisyenler için üretim ilişkilerinin durumu pek fazla önemli değildir; bir 'kapitalist yol' vardır, bir de 'sosyalist yol' vardır. Kapitalist yasaları kabul eder ve onları buyurursanız, ekonomi ne durumda olursa olsun, 'kapitalizme geri' gidersiniz; sosyalist yasaları kabul eder ve buyurursanız, komünizme gidersiniz. Yani, ekonomik yasalar, her an tersi buyruklarla yer değiştirebilen keyfi buyruklardır (!)." ("Sosyal Emperyalizm' Teorisi (!) 'Yeni' Narodnizmin Teorisidir - 2", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 21, Şubat 1978, s. 28)

Bu sübjektivizmin eleştirisi, bütünlüğü içerisinde ele almak için, felsefi temellerine dayandırılıyor, toplumsal olayları, gelişmeleri açıklarken maddi koşulları göz ardı ederek keyfi tutumlara, görüşlere belirleyicilik tanıyan, bireyleri sınıfların yerine geçiren anlayışın tarihsel materyalizmden uzaklığı vurgulanıyordu:

"Sosyal-emperyalizm' teorisi, idealist tarih anlayışının 'yeni' bir tekrardan başka bir şey değildir. Dolayısıyla, tüm idealist tarih anlayışlarında olduğu şekilde; yalnız, buraya kadar açıkladığımız gibi, *toplumsal değişikliklerin açıklanmasında* 'insanların tarihi eylemlerinin ideolojik etkilerini' belirleyici olarak almakla kalmıyor; aynı zamanda, 'yığınların eylemini ve bu eylemlerin başansını garantileyen nesnel şartları göz ardı' ediyor, tarihi *kabramanlara* yapıyor. Bu *temel* hata, volantrizm (iradecilik) ve determinizm (gerekçilik) arasındaki diyalektik ilişkinin kavranamamasından, tahrif edilmesinden kaynaklanıyor." ("Sosyal Emperyalizm' Teorisi (!) 'Yeni' Narodnizmin Teorisidir - 2", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 21, Şubat 1978, s. 36)

Bu doğrultuda, 'sosyal-emperyalizm teorisinin' felsefi temeli, *idealizm* olarak saptanıyordu:

"Sosyal-emperyalizm' teorisi, gerek teorik temel olarak, gerekse teorisinin gelişmesinde hareket noktası olan Sovyetler Birliği'nin ele alınışında, *materyalist tarih anlayışının* çarpıtılması ve onun yerine idealizmin geçirilmesinin bir ifadesidir." ("Sosyal Emperyalizm' Teorisi (!) 'Yeni' Narodnizmin Teorisidir - 2", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 21, Şubat 1978, s. 45)

taşıdığı gibi, yıkıma yol açan etkenlerin birikimini hızlandırarak yıkımla sonuçlanan sürecin de hazırlayıcısı oldu. Sosyalizmin tıkanıklığı karşısında gündeme gelen 'glasnost ve perestroyka' politikaları ise, durgunluğa karşı radikal, köktenci bir tutum aldı, sorunları kaynaklandığı temelle birlikte ortadan kaldırdı, sosyalizmin sorunlarını sosyalizmi yıkararak çözdü!

GERİ DÖNÜŞ

Sovyetler Birliği'nin ve sosyalizmin yıkılıp kapitalizme geri dönülmesi, sosyalizmin sorunlarına çözüm olarak ileri sürülen ve Gorbaçov'un önderliğinde uygulamaya konulan 'glasnost ve perestroyka' politikalarının ardından gerçekleşti. Sosyalizmin sorunlarının birikmekte olduğu süreçte ise, Sovyetler Birliği'ne ilişkin, sosyalizm temelindeki değerlendirmeler, esas olarak iki cepheye ayrılmıştı. Bir yanda Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştiriler, ağırlıklı olarak onun sosyalist ve işçi sınıfı nitelikli olmadığı, kapitalist ve emperyalist ('sosyal-emperyalist') nitelik taşıdığı görüşünde toplanıyordu. Bunun karşısında Sovyetler Birliği'ni savunanlar da, 'reel sosyalizm' anlayışıyla, bozulma ve sapmaları, eleştirmek yerine, gerçekçilik adına doğallaştıran, sosyalizmin gereklilikleri düzeyine yükselten bir tutum izliyorlardı. Bu iki karşıt cephenin dışındaki yaklaşımlar arasında ise, 1978'de "Sosyal-Emperyalizm' Teorisi 'Yeni' Narodnizmin Teorisidir" başlıklı yazı diziyle *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'de ileri sürülen değerlendirmeye burada yer vermek gerekir. 'Sosyal-emperyalizm' görüşüyle polemik yaparken Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştirileri de sıralayan söz konusu yazı, geçmiş değerlendirmesi, özeleştirisi kapsamında daha önce ele alınmıştı (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 13, Eylül 2010, s. 140-151). Orada yazının sosyalist devrim, geçiş dönemi, komünizmin alt ve üst evreleri konularında marksizmin teorik çözümlenmelerini ortaya koymakla birlikte, Sovyetler Birliği'nde geri dönüşün olanaksızlığı görüşünün, teorik analizlerin mutlaklaştırılmasıyla politik bir yanlılığı ifade ettiği belirtilmişti.

Sovyetler Birliği'ne ilişkin 'sosyal-emperyalizm' görüşünü eleştiren yazı, öncelikle bu görüşün tarihsel köklerini ele alıyor, ÇKP ve SBKP arasında pratik sorun ve anlaşmazlıklardan başlayan ayrılığın süreç içerisinde ideolojik-politik ayrılığa vardığı anlatılıyordu. Başlangıçta SBKP Yirminci Kongresini, Stalin eleştirilerini ve Hruşçov'un gündeme getirdiği politikaları övgüyle karşılayan ÇKP'nin, özellikle Sovyetler Birliği'nin Çin ile atom bombası anlaşmasını iptal etmesinin ardından tutum değiştirdiği vurgulanıyor, ÇKP'nin çeşitli Sovyet politikalarına eleştirilerini 'karşıdevrimci Hruşçov kliğinin proletarya diktatörlüğünü burjuva

"Tek ülkede sosyalizm' politikası, Sovyetler devletinin *tüm proleter niteliklerini* yok etmesinden ve onun *proletarya* tarafından yönetilmemesi, dolayısıyla da bu sınıfın çıkarlarını değil, Rusya'daki kapitalist gelişmenin çıkarlarını savunmaya başlamasından ötürü, bu politika Rusya'daki *burjuva karşıdevrimin* ifadesidir." (*Rusya'da Devrim ve Karşıdevrim*, s. 20)

Toplumsal-ekonomik düzeyde bütünüyle kapitalist olarak kabul edilen Sovyetlerde politik düzeydeki bu 'burjuva karşıdevrimin' sonucu olarak da geriye artık yalnızca kapitalizmin kaldığı ve tümüyle egemen olduğu ileri sürülmektedir:

"Sovyetler Birliği'nin sosyalist niteliği politik yönelimine bağlıydı; sosyal ve ekonomik içeriği ise, sonuna kadar radikal bir tarzda yürütülecek olan burjuva bir devrimdi ... politik stratejinin yok olmasıyla beraber, Rus devletinin sosyalist niteliği de yok oldu. Sonuçta ortada kalan tek şey, onun sosyal ve iktisadi içeriği, yani burjuva bir gelişimdi." (*Rusya'da Devrim ve Karşıdevrim*, s. 19)

"Tek ülkede sosyalizm' tutumuna bağlı olarak Sovyetler Birliği'nde burjuva iktidarının kurulduğunu ileri sürerek Sovyetler Birliği'ni kapitalist olarak niteleyen bu anlayışın, öncelikle, Sovyet iktidarı altında sosyalizmi yalnızca politik düzeyle sınırlayan saptaması yanlıştır. Söz konusu dönemde toplumsal-ekonomik düzeyde henüz sosyalizmin kurulmamış olması, sosyalizmin kurulmakta olduğunu dışlamaz. O dönemde yaşanmakta olanın bir geçiş dönemi olduğu, kapitalizmin tasfiye edilip yerini kurulan sosyalist ilişkilerin almakta olduğu çoğu kez vurgulanmıştır. Örneğin:

"kapitalizm ile komünizm arasında, bu her iki toplumsal ekonomi biçiminin özelliklerini ve niteliklerini birleştirmesi gereken belli bir geçiş dönemi uzanır. Bu geçiş dönemi, ölen kapitalizm ile doğan komünizm arasında –ya da bir başka deyişle, yenilmiş ama yok edilmemiş olan kapitalizm ile doğmuş ama henüz çok zayıf olan komünizm arasında– bir mücadele dönemi olmalıdır.

...

Toplumsal ekonominin temel biçimleri, kapitalizm, küçük meta üretimi ve komünizmdir. Temel güçler, burjuvazi, küçük burjuvazi (özellikle köylülük) ve proletaryadır.

Proletarya diktatörlüğü döneminde Rusya'nın ekonomik sistemi, uçsuz bucaksız bir devlet ölçeğinde komünist ilkelere birleşmiş ve ilk adımlarını atan emeğin mücadelesini –küçük meta üretimine ve hâlâ varlığını sürdüren ve de küçük meta üretimi temelinde yeni ortaya çıkan kapitalizme karşı mücadeleyi– temsil eder.

Rusya'da emek, birincisi, üretim araçlarının özel mülkiyeti ortadan kaldırıldığı ve ikincisi de, proleter devlet iktidarı, devlet malı topraklar ve devlet malı işletmelerde büyük üretimi ulusal çapta örgütlediği, emek gücünü çeşitli üretim dalları ve çeşitli işletmeler arasında dağıttığı ve çalışan halk arasında da büyük miktarlarda, devlete ait tüketim maddele-

ri dağıttığı ölçüde, komünist bir biçimde birleşmiştir.” (Lenin, “Proletarya Diktatörlüğü Döneminde Ekonomi ve Politika”, *Toplu Eserler*, c. 30, s. 107-9)

Tartışılan dönemde, Lenin’in bu sözlerinden de anlaşılabilirliği gibi, sosyalist ekonominin örgütlenmesine girilmiş ve ilerlenmekte olduğundan, Sovyet iktidarının *sosyalist ve işçi sınıfı* niteliğinin politik düzeyle sınırlı görülmesi, dolayısıyla bu niteliğe ilişkin bir değişme olup olmadığının yalnızca politik düzeyde aranması ya da incelenmesi doğru değildir. Ayrıca, iktidarın sınıfsal niteliğinde değişimin yalnızca politik düzeye bağlanması doğru olmadığı gibi, bu iddianın dayandırıldığı ‘tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı’ tezi de yüklendiği anlam ve mutlaklaştırıldığı biçimiyle doğru değildir. Bu yüzden ‘tek ülkede sosyalizmin olanaklı’ olduğunun benimsenmesi, *işçi sınıfının politikası ve iktidarı ile burjuvazinin politikası ve iktidarı* arasındaki ayrım çizgisini, ‘dönüm noktasını’ oluşturamaz, ‘burjuva karşıdevrimin ifadesi’ olarak nitelenemez. Bu anlamda, söz konusu anlayışın Sovyetler Birliği’ni ‘burjuva iktidarı’ ve ‘kapitalist’ olarak değerlendirmesi, temel gerekçelerinin yanlışlığına bağlı olarak dayanaksız olduğu gibi, Sovyet tarihinin gerçekliğine de karşılık gelmez.

TROÇKİZM

‘Tek ülkede sosyalizm’ tartışması, Troçkizm açısından da belirleyici özelliكتedir. Troçkizm içerisinde, Sovyetler Birliği’ni ‘kapitalist’ olarak nitelendirenlerden Sovyetler’i Afganistan gibi askeri müdahalelere çağırarak biçimde destekleyenlere uzanan bir yelpazede, birbirlerinden son derece farklı akımlar doğmuş olsa da, ‘tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı’ tezi, hepsinin değerlendirmelerinde ortak bir kalkış noktası oluşturur. Troçkistler de, Stalin’in ‘tek ülkede sosyalizmin olanaklılığını’ ileri sürmesinin bürokrasinin iktidarına karşılık geldiği görüşündedir.

‘Tek ülkede sosyalizm’ tartışması, yukarıda değinildiği gibi, yoğun biçimde Lenin’den alıntılarla sürdürülmüştür. Bu biçimde karmaşıklaşan tartışmanın bir ölçüde yalınlaştırılabilmesinin yolu, sorunun farklı boyutlarının ve düzeylerinin ayrı ayrı ele alınmasıdır. Böyle bakıldığında, Lenin’e yapılan başvuruların çok büyük bir çoğunluğu, işçi sınıfı iktidarının, sosyalist devletin tek ülkede yaşamasının olanaksızlığı üzerinedir. Ancak tarihsel olarak da iç savaşın sonunda, olağanüstü sayılabilecek bir gelişmeyle, Sovyet iktidarı ayakta kalmayı başarmıştır.

aslında komünizmden uzaklaşıldığı eleştirisini, burjuva liberal ya da reformist anlayışların, eleştirilerin arasına karıştırarak üzerini örtmenin, gizlemenin yoludur. Bu yolla reel sosyalizm savunucularının yaptığı, soldan gelen eleştirileri, doğrudan muhatap almadan, bunları sağ eleştirilerle özdeşleştirerek gündemlerinden uzaklaştırmaktır. Sağdan ve soldan eleştirileri tek bir başlık altında topladıktan sonra ise, yapılan, hepsini birden ‘ütopyacılık’ olarak niteleyerek ‘mahkûm etmektir’:

“Sosyalizmin bütün revizyonist modellerinin başlıca eksikliği, gerçek sosyalist toplumun doğduğu ve geliştiği koşullara gerçekten itibar etmemeleridir; onlar, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki karşılaşmaya, sınıf mücadelesine, yükselen ve çöken güçler arasındaki en keskin politik, ekonomik ve ideolojik çarpışmalara ilgisiz kalıyorlar. Revizyonistlerin sosyalizm üzerindeki görüşleri soyut, tek-düze, gerici ve ütopyacıdır. Onlar sosyalizmi, kesin sosyal gelişmeler ve çağımızın tarihsel karışıklıkları ile mutlak olarak hiçbir ilgisi bulunmayan ideal bir toplum biçiminde hayal ediyorlar. Onlar kendi sosyalizmlerini bir boşlukta kurmak istiyorlar.” (Sobolev, *Komünist Hareketin Birliği*, s. 45-46)

Bu anlamda, ‘reel sosyalizm’ görüşünü savunan revizyonistler, kendilerini eleştiren başkalarını –hepsini türdeş olarak gösterip– ‘revizyonist’ olarak adlandırdıkları gibi, eleştirileri de ‘idealizm’le, ‘ütopyacılık’la, ‘gerçeklikten kopuk hayalcilik’le suçlayarak cevaplıyorlardı. Revizyonistlerin sosyalizmden sapmalarına yönelik eleştirilere karşı kendilerini, kendi politikalarını savunma niteliği taşıyan ‘reel sosyalizm’ anlayışı, bu biçimde, sosyalizme aykırı uygulamaların, hata ve kusurların, ‘realite’ adına mazur gösterilmeye çalışılmasına karşılık geliyordu. Reel sosyalizm anlayışı çerçevesinde, bütün bu sorunlar, gerçeğin bir parçasıydı. Sosyalizm var olan biçimde gerçekleşmişti; demek ki, olanaklı olan bu biçimdi, başka türlü-sü olanaksızdı! Bu anlayışa göre, –revizyonizme karşı komünizmi savunmak da dâhil– başka türlü-sünü istemek, gerçekliğe aykırıydı, hayalcilikti, ütopyacılıktı.

Komünizm hedefinin idealize edilmesine karşı çıkan, daha doğrusu komünizm ideali doğrultusunda ilerlenmesini geleceğe öteleyen ‘reel sosyalizm’, gerçekliği, yani bütün aksaklıkları, çarpıklıkları, sapmaları ile birlikte var olan sosyalizmi idealize etti. ‘Reel sosyalizm’, var olan sosyalizme yönelik eleştirileri etkisizleştirmek çabasına karşılık geldi. Buna bağlı olarak, sosyalizmin sorunlarının çözülmesi, giderilmesi yerine kalıcılaştırılması doğrultusunda işlev gördü.

‘Reel sosyalizm’ anlayışı, var olan sosyalizmin sorunlarının çözülmesini sağlamak yerine, bunların daha da ağırlaşmasına neden oldu. Bu anlamda Sovyetler Birliği’ndeki sosyalizmin girdiği tıkanıklıkta birinci derecede sorumluluk

“Partimiz, reel sosyalizmin gelişip kalkınmasını ve her bakımdan sosyal ilerleyişinin yüksek dinamiğini belirtirken, bu gelişmenin her zaman doğru bir çizgide ve çelişkisiz olduğunu, bizim tarafımızdan bilinçli olarak ortaya konan ve istenen somut amaçlara her zaman uygun düştüğünü de söylemekten uzaktır, böyle bir görüş taşımıyor. Sosyalizmin kuruluşu, laboratuvar koşullarında deneyimcinin her zaman elverişsiz koşulları giderebilme olanağının bulunduğu ve deneyimin gelişmesini, istenmeyen yan etkilerden koruyarak, engelleri ortadan kaldırarak arı halde sürdürmeyi başarabildiği gibi, bilimsel bir deneyim olarak sürmez. Sosyalizmin kuruluşu, insanlığın reel somut-tarihsel pratiğinin güçlüklerle dolu laboratuvarında, hem de seçkinlerce değil, milyonlarca halk yığınlarıncaya, tanrılarından, ya da, harikalar yaratanlardan oluşmayan partinin yönetimindeki halk yığınlarıncaya gerçekleştirilir. Eskiden bilinmeyen, nitelikçe yeni bir toplum yaratılıyor, şimdi reel olarak bulunan nesnel ve öznel koşullarda, şimdi reel olarak elimizde bulunan nesnelere, bu tarihsel aşamada sahip olduğumuz olanaklar içinde, yeni bir toplum kuruluyor.” (Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, s. 85-86)

Böylece, henüz komünizmin üst aşamasına ulaşılmamış olması gibi, sosyalizmin kuruluşunun pratik zorlukları ve bu konudaki deneyim eksikliği, sosyalizmin tartışılan sorunlarının nedeni olarak gösterilir; ‘gerçeklik’, ‘realite’, bütün sorunlara mazeret yapılır; sosyalizme aykırı perspektifler, yönelimler, uygulamalar, gerçekliğin *gereklilikleri* olarak, kaçınılamayan *zorunluluklar* olarak ilan edilip savunulur. Komünizm hedefine ilerlemenin, sosyalizmin gerektirdikleriyle uyumsuz, çelişen görüş ve uygulamaları eleştiren farklı sosyalizm anlayışları ise, gerçekleri göz ardı etmekle, gerçeklikten kopuk dogmatizmle, idealizmle, ütöpik olmakla suçlanır. Farklı eleştirilere yanıt vermenin kolaycı yolu olarak da çok farklı, birbirlerine karşıt yönelimlerdeki anlayışlar, tek bir potada toplanarak aynılaştırılır:

“İster sağdan gelsin, ister soldan, reel sosyalizme karşı yöneltilen tüm saldırıların dayandığı baş nedenin, bu sosyalizmin gerçek sosyalizm olmadığı ve bu yüzden sosyalizmin kuruluşuna bir model, ya da, örnek olamayacağı savı olduğu gizli değildir.” (Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, s. 23-24)

“Reel sosyalizmin karşıtlarının çok değişik bayraklar altında toplanmış olmalarına karşın, yönelttikleri eleştirilerde özdeş durumlar, özdeş, ya da, benzer sözde kanıtlar olduğu, onların reel sosyalizme yönelttikleri eleştirilerin birbiriyle çakıştığı ya da, birbirini tamamladığı bir gerçek olarak ortaya çıkıyor.” (Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, s. 64)

Sovyetler Birliği ve sosyalist bloktaki sosyalizm pratiklerinin, özel mülkiyet ya da burjuva özgürlükler temelindeki eleştiricileri, karşıtları ile işçi sınıfının komünizm hedefine ilerlemeyi hedef alan bir perspektif tarafından eleştirilmesini aynı kaba koymak, bunların hepsini ‘var olan sosyalizme düşmanlık’ ile damgalamak,

Trotsky, Komintern’in 1928’deki 6. Kongresine sunulan programda tek ülkede sosyalizmin olanaklı olduğu anlayışının benimsenmesini¹ eleştirirken, öncelikle Lenin’den –çoğu kapitalist kuşatma altında yaşayamayacaklarına ilişkin– çok sayıda alıntıya yer veriyordu. Ayrıca dünya ekonomisinden kopulamayacağını ileri sürerek Sovyetlerde emek üretkenliğinin ve üretici güçlerin gelişme düzeyinin düşüklüğünü, ‘tek ülkede sosyalist inşanın olanaksızlığı’ tezine dayanak olarak gösteriyordu:

“Sosyalist devrimin eşzamanlı olmayan, eşitsiz ve düzensiz niteliği, kapitalizmin eşitsiz düzensiz gelişmesinden kaynaklanır; tek ülkede sosyalizmin inşasının sadece politik olarak değil fakat aynı zamanda ekonomik olarak da imkânsızlığı, çeşitli ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının aşırı gerginliğinden kaynaklanır.

...

Üretici güçler ulusal sınırlarla uyumlu değildir. Sadece dış ticaret, işgücü ve sermaye ihracı, toprakların fethi, sömürge politikası ve son emperyalist savaş değil, aynı zamanda kendine yeterli bir sosyalist toplumun ekonomik olanaksızlığı da buradan doğar. *Kapitalist* ülkelerin üretici güçleri, ulusal sınırları çok önceden yıktı. Ne var ki sosyalist toplum sadece en ileri üretici güçler üzerinde, tarım dâhil tüm üretim süreçlerine elektrik ve kimyanın uygulanması üzerinde; modern teknolojinin en yüksek öğelerinin birleştirilmesi, genelleştirilmesi ve en yüksek gelişme düzeyine yükseltilmesi üzerinde inşa edilebilir.”

(Trotsky, *Lenin’den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, bölüm I-8, s. 40)

Sosyalist ekonominin inşası, komünizmin ilk evresi olarak sosyalizmin kuruluşu, ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışmasının herhalde en fazla dikkate alınması gereken boyutudur. Kapitalist dünya ekonomisinden kopmanın neden olacağı ölçek daralmasının üretici güçlerde gerilemeye yol açacağı açıktır. Ancak, iç savaşın neden olduğu yıkım ve benzeri diğer istenmeyen geçici gerilemeler gibi, kapitalist kuşatma tarafından tecrit edilmenin yol açacağı zorluk ve sıkıntılar da devrimden ve sosyalist inşadan vazgeçilmesini getirmemelidir. Aksine bütün bu gerilemeler, inşa edilen sosyalizmin sağladığı üstünlüklerle telafi edilmeye çalışılmalıdır. Sosyalist ekonominin inşasına girildikten sonra ise, bu sürecin tamamlanmasının önünde *mutlak* anlamda bir engel yoktur. Ayrıca, kapitalist ekonomiden kopan Sovyet iktidarının, dış dünyayla ilişkilerini denetim altında tutarak esas olarak

¹ “... uluslararası proletarya devrimi, aynı zamanda her yerde birden gerçekleşecek tek bir eylem olarak görülmemelidir. Bu nedenle sosyalizmin zaferi, ilkin az sayıda hatta bir tek kapitalist ülkede mümkündür sadece.” (III. Enternasyonal, *Belgeler 1919-1943*, s. 150)

'kendi kendine yeterli' biçimde varlığını sürdürdüğü gibi, sosyalist inşa sürecini sonucuna vardığı da tarihsel bir olgu olarak görülebilir.

"Tek ülkede sosyalizm" tartışmasında söz konusu olan kavram kargaşasına bağlı olarak gündeme gelen sorunun bir diğer boyutu ise farklı biçimde ele alınmayı gerektirir. "Tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı" tezini desteklemek üzere ileri sürülen bir diğer önerme de sosyalizmin sınıfsız ve *devletsiz* bir toplum olarak tanımlanmasıdır. Trotski, sosyalist toplumda devletin de partinin de bulunmayacağını ileri sürmektedir:

"Sosyalist toplum devletsiz olduğu gibi partisiz olarak da yaşayacaktır. Geçiş döneminin koşulları altında politik üst yapı *belirleyici* bir rol oynar." (L. Trotski, "Sovyet Devletin Sınıf Karakteri", *Sınıf Bilinci* 2, Ekim 1988, s. 106)

Yine Trotski, sovyetlerin bir devlet biçimi olduğuna dayanarak ve sosyalizmde devletin var olmayacağı görüşüyle, toplumsal örgütlenmenin aynı anda hem Sovyet hem de sosyalist olamayacağını iddia etmektedir:

"Toplumsal örgütlenme 'Sovyet sosyalist' olarak isimlendiriliyor, ancak Sovyetler bir devlet biçimidir ve sosyalizm de bir toplumsal rejimdir. Bu adlandırmalar yalnızca özdeş olmamakla kalmayıp savduğumuz bakış açısından antagonistler de. Toplumsal örgütlenme sosyalist olduğu ölçüde, sovyetler, inşaat bittikten sonraki iskele gibi sökülüp gitmelidir." (Trotski, *İhanete Uğrayan Devrim*, bölüm III-5)

Oysa devletin bütünüyle yok olması ancak komünizmin üst evresinde mümkündür. Sosyalizm ise, komünizmin ilk evresi anlamında kullanılmalıdır. Lenin, marksizmin devlet teorisini kapsamlı biçimde ortaya koyduğu *Devlet ve İhtilal*'de komünist toplumun ilk evresi olan sosyalizmde devletin henüz varlığını sürdürmek durumunda olduğunu vurgulamakta ve bunun nedenini 'çalışmanın ve ürünlerin eşit dağılımını sağlamak' olarak açıklamaktadır:

"... (Genellikle sosyalizm denilen) komünist toplumun ilk evresinde ...

... hâlâ, üretim araçlarının kamu mülkiyetini güvence altına alırken, çalışmada ve ürünlerin dağıtımında eşitliği güvence altına alacak bir devlete ihtiyaç sürmektedir.

Artık kapitalistler, sınıflar olmadığından ve bunun sonucunda hiçbir *sınıf bastırılmayacağından*, bu ölçekte devlet sönümlenir.

Ama gerçek eşitsizliği kutsayan 'burjuva hakkın' güvence altına alınması hâlâ sürdürüldüğünden, devlet henüz tamamıyla sönümlenmemiştir. Devletin tamamıyla sönümlenmesi için tam komünizm gerekir." (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 25, s. 472)

Sosyalizm komünizmin alt evresidir. Devlet ise ancak komünizmin üst evresinde bütünüyle ortadan kalkmış olacaktır. Sınıf mücadelesi uluslararası düzeyde sürerken, kapitalist kuşatma altında elbette devlet ortadan kalkmış olamaz. Bu

ve sosyalist bloktaki diğer ülkelerde kurulmakta olan sosyalizm olarak tanımlanmaktadır:

"Somut-tarihsel planda, reel sosyalizm, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden sonra SSCB'nde kurulmuş bulunan ve dünya sosyalist sistemindeki bir sıra ülkede sosyalist devrimin zaferinden sonra kurulmakta olan toplumdur." (Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, s. 8-9)

'Reel sosyalizm' görüşünün savunucuları, Sovyetler Birliği ve sosyalist bloktaki diğer ülkelerde çeşitli aksaklıklar, hatalar, sorunlar bulunduğunu da kabul etmektedir:

"Ama hiç kimse, Sovyetler Birliği'nde ekonomik gelişmeyle ilgili tüm sorunların çözüldüğü savında bulunmuyor. ... SBKP'nin 25. Kongresi, tarımda ve hizmetler alanında endüstrinin gelişmesi düzeyinden geri kalışın giderilmesi sorunlarını kesin bir biçimde ortaya koydu. Bütün bunlar bir gerçekliktir. Parti, Sovyet devleti ve tüm halkımız bu ciddi ve karmaşık sorunların çözümü için çalışıyor." (*Reel Sosyalizmin Deneyiminin Çarpıtılması Deneşmelerine Karşı*, s. 24-25)

Sorunların varlığını kabul eden 'reel sosyalizm' savunucuları, bu sorunların kaynağını komünizm hedefinin gerektirdiği politikardan, marksizmden sapılması, uzaklaşılması olarak gören eleştirileri cevaplamak için, -bütün sorunları sosyalizmin tarihsel kuruluş sürecinin nesnel zorunlulukları olarak göstermek üzere- 'ideal' olan ile 'gerçek' olanı birbirlerinin karşısında bir *zıtlık, karşıtlık* içerisinde konumlandırıyor:

"Bütün eleştirilenler, ya da, hemen de hepsi *ülküyle realiteyi özdeş göstermek ve böylece, ne komünist ülkesi olan, ne de realite olan, ancak her ikisini de yadsıma olanağı veren bir nesne yaratmak için söz ve düşüncelerini son derece zorhıyorlar*. Bugünkü sonuçlar ve başarılar düzeyi, komünizmin son amacı olarak gösterildiğine göre, o zaman derhal *ideolojik spekülasyonlara büyük olanaklar doğuyor, realitenin yetersizliklerini ülkenin yetersizlikleri olarak gösterme, ülkesi adına realiteyi yadsıma ve realite adına ülkeyi yalanlama, Marx ve Engels'ten, üstelik Lenin'den ne denli uzak olduğunu ve dünyanın gelişmesinde sosyalist ve komünist perspektif çizirken Marx, Engels ve Lenin'in ne denli gerçekçi olmadıklarını, ne denli ütöpik olduklarını kanıtlama olanakları doğmuş oluyor*." (Lilov, *Reel Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizmin Somut-Tarihsel Maddileştirilmesi*, s. 70)

Var olan durumdaki eksiklikler, kusurlar, sosyalizme uygun olmayan uygulamalar konusundaki eleştiriler karşısında, bu sorunların giderilmesi, ortadan kaldırılması, geleceğe, uzaktaki komünizm hedefine, ideale ertelendikten sonra, bu sorunlar 'gerçekçilik' adına sosyalizmin doğal, özgün özellikleriymiş gibi savunuluyor:

na, komünizm hedefine uygun bütünlüklü çözümler yerine kapitalizmin unsurlarına başvurarak çözüm arayışının ürünüdür. Sosyalizmin sorunlarının kaynağında, Sovyetler Birliği tarihinde ortaya çıkıp giderek gelişen bir süreçle, işçi sınıfının kendi yönetimi, sorunları, üretkenliği karşısında kitlesel boyutta katılımcılıktan uzaklaşması, ilgisizleşmesi ya da umursamazlaşması, diğer bir anlatımla, işçi sınıfının politik, ideolojik, ekonomik yabancılaşması yatmaktadır. Bu temelde sorunların çözümü, işçi sınıfının kitlesel katılımının, inisiyatifinin geliştirilmesindedir. Ancak işçi sınıfı üzerinde ayrıcalıklı bir tabaka oluşturan, bu biçimde konumu işçi sınıfının kitlesinden ayrılan bürokrasinin çözüm arayışı, –maddi çıkarlarıyla da bağlantılı olarak– bu yönde değil, kapitalizmden sosyalizme unsurlar aktarmaya çalışmak, bu anlamda kapitalizmle uzlaşma çabası yönünde olmuştur.

Revizyonizmin politikaları, sosyalizmin sorunlarını çözmek yerine ağırlaştırdı. Hızla refaha ulaşmak adına getirilen meta ilişkilerine ait, kapitalizme ait unsurlar, aslında sosyalizmle uyuşmayan nitelikleri yüzünden, amaçlanan yararları sağlamadığı gibi, yeni sorunlara neden oldu. Sosyalizmi düzeltmek adına girilen piyasacı reformlar, artarda başarısızlıkları nedeniyle terk edilirken, toplumsal yapıya verdikleri hasar da sosyalizmin ilerlemesini durdurmaya ve tıkanıklığa yol açtı. Diğer yandan da, bürokrasinin iktidarının anayasal düzen haline getirildiği politik yapı, işçi sınıfının bürokrasiye ve revizyonist politikalarına karşı mücadelesi için yasal olanakları ortadan kaldırarak politik devrimi zorunlu kılıyordu.

Bürokrasinin uyguladığı revizyonist politikalar sonucunda, Sovyetler Birliği, çok boyutlu, derin sorunlarla durgunluğa ve tıkanıklığa sürüklenmekteydi. Bu sorunlara ilişkin yöneltilen eleştiriler karşısında ise, revizyonizm, sorunlardan ders çıkartmak yerine, onları yok sayan, hatta doğal kabul eden bir tutum geliştirdi. Revizyonizm, var olan sosyalizmi, bütün sorunları, hataları ve kusurları ile birlikte, tek olanaklı biçim olarak görüp ‘reel sosyalizm’ olarak adlandırdı; eleştirileri, sosyalizm adına farklı uygulamaların savunulmasını ise, ‘gerçekliğe uygun düşmeyen hayali görüşler’, ‘ütopyacılık’ olarak niteledi, mahkûm etti. Böylece Sovyetler Birliği’ne ilişkin bir değerlendirme olarak ‘reel sosyalizm’, SBKP’de hâkim olan revizyonizmin görüşü olarak şekillendi, ortaya çıktı.

‘Reel sosyalizm’, *gerçek*, yani tam da gerçekleşmiş olduğu biçimiyle *var olan sosyalizm* demektir. Çeşitli eleştiriler karşısında, ‘reel sosyalizm’in ‘pragmatik bir politik propaganda sloganına indirgenemeyeceğini, bilimsel sosyalizmin somutlanması olduğunu’ savunan bir yayında, ‘reel sosyalizm’, Sovyetler Birliği’nde kurulmuş

anlamda ‘tek ülkede’ devletin ortadan kalkması olanaksızdır. Ancak böyle bir saptama, ‘tek ülkede’, komünizmin birinci evresi ‘sosyalizmin olanaksızlığı’ anlamına değil, komünizmin üst evresinin olanaksızlığı, komünizmin alt evresinden devletin bütünüyle ortadan kalktığı üst evresine geçişin olanaksızlığı anlamına gelir.

Bu biçimde farklı boyutlarıyla ele alınırsa, ‘tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı’ tezi doğru bulunamaz. Ancak Troçkizm, Sovyetlerde bürokrasinin hâkimiyetini, iktidarını, ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışmasına, ‘tek ülkede sosyalizmin olanaklı’ olduğunun kabulüne bağlamaktadır. Bürokrasinin maddi temelleri sayılırken ise, Lenin’in ‘deklase olan, yani sınıf kanalıyla çıkan ve proletarya olarak varlığı sona eren sanayi proletaryası’ sözlerine de başvurularak, iç savaşta işçi sınıfının maddi olarak yok olduğu ileri sürülmektedir:

“İç savaşın ardından Rus devriminin karşı karşıya kaldığı durum ise ‘proletaryasız proletarya iktidarı’ şeklinde tanımlanabilecek kritik ve dengesiz bir görünümdeydi. Bu durumda ve Rus proletaryası siyasi ve iktisadi iktidarın doğrudan uygulayıcısı konumunu yitirdiği ölçüde, toplumda yeni bir imtiyazlı tabakanın yükselmeye başladığını görüyoruz: Sovyet bürokrasisi.” (A. Ender, “Tek Ülkede Sosyalizm ‘Teori’si’”, *Sınıf Bilinci* 3, Aralık 1988, s. 146)

Bürokratlaşma ve bürokrasinin iktidarı açısından, işçi sınıfının yok olduğunun ileri sürülmesi, Lenin’in burada aktarılan sözleri başka sözleriyle de karşılaştırılıp yorumlanarak daha önce tartışılmıştı (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 4, Ağustos 2002, s. 55-62). Orada açıklandığı gibi, iç savaşta işçi sınıfının daralması, zayıflaması, mutlak yok olma ölçüğünde olmadığı gibi, işçi sınıfının iktidarı, egemenliği de sürmektedir. Eski burjuva devletin bürokratik aygıtı ise yıkılıp parçalanmış, burjuva uzmanlar, bürokratlar, işçi sınıfı devletin denetiminde çalıştırılmaktadır. Dolayısıyla bürokrasi ya da bürokratlaşma sorunu da, eski bürokrasinin iktidarı işçi sınıfından alması değil, doğrudan işçi sınıfı iktidarının *kendisine* ilişkindir. Bu anlamda Sovyetler Birliği’nde bürokratlaşma ve bürokrasi sorunu, ‘eski toplumun bürokrasisinin karşıdevrimi’ tanımlamasıyla açıklanamayacağı gibi, soruna ilişkin çözümleme, ‘tek ülkede sosyalizm’ tartışmasından çok, işçi sınıfı iktidarının tarihsel gelişimi ve kendi yapısı içerisindeki bozulması noktalarına odaklanmalıdır.

Troçkizm’in Sovyetler Birliği’ne ilişkin nitelemesi de, ‘dejenere (yozlaşmış) işçi devleti’ biçimindedir. Bu değerlendirme çerçevesinde, Sovyetler Birliği ikili karakterdedir. Oluşumu ve mülkiyet ilişkileri bakımından işçi sınıfı niteliğini koru-

maktadır. Buna karşılık işçi sınıfı üzerindeki bir ur, asalak olarak görülen bürokrasi, politik iktidarı elinde toplamıştır.

Trotski de, Sovyetler Birliği'nin karakterini değerlendirirken, bürokrasinin işçi sınıfını siyasi iktidardan uzaklaştırdığını anlatmakla birlikte, aynı zamanda da, işçi sınıfının egemen sınıf olarak kaldığını belirtmektedir:

“Geri ve tecrit edilmiş bir ülkede sosyalist inşanın korkutucu zorlukları, önderliğin yanlış politikalarıyla birleşince –bu da son tahlilde geri kalmışlığın ve tecrit edilmişliğin baskısını yansıtmaktadır– bürokrasinin proletaryayı, onun toplumsal kazanımlarını *kendi* yöntemleriyle korumak için, politik olarak mülksüzleştirilmesi sonucuna götürmüştür. Toplumun yapısı ekonomik ilişkileri tarafından belirlenmiştir. Ekim Devrimiyle yaratılan mülkiyet biçimleri ortadan kaldırılmadığı sürece, proletarya yöneten sınıf olarak kalır.” (L. Trotski, “Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri”, *Sınıf Bilinci* 2, Ekim 1988, s. 91)

Trotski, işçi sınıfının egemenliğinin, onu politik olarak mülksüzleştiren bürokrasi aracılığıyla gerçekleştirildiği bu durumu –sınıflar çatışmasının keskinleştiği koşullarda, egemen sınıfı korumak üzere, devlet iktidarının görünüşte tüm sınıflardan bağımsızlaşmasına benzetmeyle– ‘bir tür Bonapartizm’ olarak nitelendirmiştir:

“Siyasal olarak atomize edilmiş bir toplum üzerinde yükselen, polis ve subay birliklerine dayanan ve hiç bir biçimde denetime izin vermeyen Stalin rejimi, açıkça Bonapartizmin bir çeşitlemesidir – tarihte daha önce hiç görülmemiş, yeni tip bir Bonapartizm.” (Trotski, *İhanete Uğrayan Devrim*, bölüm XI-1, s. 223)

Bu temelde Trotski'nin Sovyetler'e ilişkin tutumu iki yönlü olmuştur: onu burjuvaziye, emperyalizme, karşıdevrime ve kapitalist restorasyona karşı savunmak; aynı zamanda da bürokrasinin iktidardan devrilmesi istemini öne sürmek. Bu tutumuna paralel olarak, Trotski, söz konusu devrimin *toplumsal* değil, *politik* bir devrim olması gerektiğini vurguluyordu:

“Bürokrasinin kendisine karşı hazırlamakta olduğu devrim, 1917 yılının Ekim devrimi gibi toplumsal bir devrim olmayacaktır. Bu kez sorun toplumun ekonomik temellerini değiştirmek ya da belli mülkiyet biçimlerini başkalarıyla değiştirmek değildir. Başka yerlerde tarih yalnızca feodal rejimin yerine burjuva rejimini getiren toplumsal devrimler değil, aynı zamanda toplumun ekonomik temellerini değiştirmeksizin eskinin üst iktidar tabakasını silip süpüren politik devrimler de görmüştür (Fransa'da 1830 ve 1848, Rusya'da Şubat 1917, vb). Bonapartist kastın devrilmesi elbette derin toplumsal sonuçlar getirecektir ama kendi başına politik bir devrimin sınırları içinde kalacaktır.” (Trotski, *İhanete Uğrayan Devrim*, bölüm XI-3, s. 231)

Banışıl birlikte var oluşun büyük ölçüde ‘kapitalizme yardım etmek’ ve ‘toplumsal-politik statükoyu dondurmak’ demek olduğu yönündeki aşırı-sol iddialara gelince, cevabımız şudur: her devrim her şeyden çok verili toplumun iç gelişmesinin doğal sonucudur.” (*Belgeler ve Kararlar, SBKP 25. Kongresi*, s. 39)

Kongredeki konuşmasında, Brejnev, Sovyetler Birliği'ne ilişkin ‘halk devleti’ tezini de tekrarlıyordu:

“Parti ve Merkez Komitesi, daima, ülkemizde gelişmiş bir sosyalist toplumun kurulmuş olduğu ve giderek komünist bir toplum haline geldiği öncülünden, devletimizin bütün halkın çıkarlarını ve iradesini ifade ettiği, bütün halkın devleti olduğu öncülünden hareket etmiştir.” (*Belgeler ve Kararlar, SBKP 25. Kongresi*, s. 98)

Aynı kongrede “1976-1980 için SSCB Ulusal Ekonomisinin Gelişmesi için Ana-hatlar” üzerine raporunda Kosigin de, yine para, fiyat, ücret, ikramiye, kâr, kredi gibi meta ekonomisi unsurlarını ekonomik mekanizmalar olarak sayıyordu:

“Ulusal ekonominin planlı yönetiminde ekonomik kaldıraçların son birkaç senedir büyüyen rolünün, üretim kaynaklarının daha iyi kullanımında ve daha yüksek kârlılıkta işletme ve birliklerin payını belirgin biçimde artırdığına işaret edilmelidir. ...

Ekonomik kârlılık göstergelerinde bütünlüklü bir iyileşmeyle birlikte, hâlâ zararına çalışan oldukça sayıda işletmelerimiz ve üretim hatlarımız var. ...

Ekonomik faaliyetin verimliliğini yükseltme çabasında, ücretler ve ikramiye sistemi daha da büyük bir rol oynamalıdır. Maddi teşviklerin ilerleyen biçimleri daha yaygın uygulanmalıdır...

Kâr-ve-zarar muhasebe sistemini pekiştirmek üzere, finans ve kredi mekanizmasını da daha verimli hale getirmek gerekir.” (*Belgeler ve Kararlar, SBKP 25. Kongresi*, s. 139-140)

1977'de kabul edilen yeni SSCB Anayasası ile ise, sosyalizmin meta ilişkileriyle eklemlenmesi ve ‘halkın devleti’ anlayışları anayasada yer alıyor, SBKP, anayasa hükmüyle ‘toplumun yöneticisi’ olarak tanımlanıp devlet organı haline getiriliyordu. Revizyonist politikaların anayasa düzeyine çıkartıldığı yeni anayasa ile, aynı zamanda, SBKP'nin yönetimi –yani maddi ayrıcalıklı bürokrasinin çıkarlarını ifade eden revizyonizmin hâkim olduğu partinin yönetimi– anayasa hükmüne bağlanarak bürokrasinin iktidarı hukukileşiyordu (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 12, Haziran 2007, s. 87-89).

Kapitalizmle uzlaşmacı politikaları gündeme getiren revizyonizm, işçi sınıfının komünist politikalarından, komünizmden uzaklaşma anlamına geliyordu. Bu da kısa vadeli, anlık, kısmi çıkarlar uğruna, uzun vadeli, komünizmin üst aşamasına kadar uzanan bütünlüklü hedeflerin gerektirdiği politikaların feda edilmesi yönünde bir tutuma dayanıyordu. Bu anlamda revizyonizm, sosyalizmin sorunları-

bir kapitalizmle uzlaşmacılığı içerdi. 'Kapitalist olmayan kalkınma yolu' ise, bağımlı ülkelerde işçi sınıfı dışındaki 'ilerici yurtsever asker-sivil-aydın' kesimlerle işbirliği arayışını ifade ediyordu. Kapitalizmle uzlaşma doğrultusundaki bu politikaların SBKP Yirminci Kongresinde benimsenmesi, önceki bölümde değinildiği gibi, revizyonizmin partide hâkimiyetine karşılık geliyordu. Sovyetler Birliği'nin dünya ile ilişkilerindeki bu kapitalizmle uzlaşmacı politikalara, kendisine ilişkin aynı yönde politikalar eşlik ediyordu. Sosyalizm, meta ekonomisi kategorilerinin bulunduğu bir toplum olarak tanımlanıyor, komünist partinin ve sosyalist devletin işçi sınıfı nitelikleri yerine, 'halkın partisi' ve 'halkın devleti' nitelermeleri geçiriliyordu.

SBKP politikalarındaki değişime bağlı olarak parti programı da değiştirildi. 1961'deki SBKP Yirmi İkinci Kongresinde kabul edilen yeni programda, 'barış içinde birlikte yaşama', 'barışçı geçiş', 'kapitalist olmayan kalkınma yolu', 'sosyalizmin meta-para ilişkilerini içermesi', 'halkın partisi', 'halkın devleti' gibi revizyonist tezler yer aldı. Böylece 1961 programının kabul edilmesiyle de revizyonizm SBKP'de resmileşmiş oldu (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 12, Haziran 2007, s. 84-86).

Hruşçov döneminin ardından Brejnev döneminde de SBKP aynı temel politikayı korudu, revizyonist tezleri savunmaya devam etti. SBKP'nin 1976'daki 25. Kongresinde yine aynı görüşler, konuşmalara ve kararlara damgasını vuruyordu. Kongreye, "SBKP Merkez Komite Raporu ve Partinin İç ve Dış Politikasında Acil Görevleri"ni sunan Brejnev, Şili'de Allende'nin barışçı geçiş girişiminin kanlı Pinochet darbesiyle son bulmasının ardından, 'barışçı geçiş' tezini savunmayı sürdürüyordu:

"Şili trajedisi, devrimin, gerekli koşulları varsa, barışçı yolu içeren farklı yollarının olanaklılığına ilişkin komünist tezi hiçbir şekilde geçersizleştirmemiştir." (*Belgeler ve Kararlar, SBKP 25. Kongresi*, s. 35)

Brejnev, revizyonist tezler karşısındaki tepkileri ve eleştirileri cevaplarırken politikalarının 'barış' hedefleriyle bağlantısını da vurguluyordu:

"Detantı, barışçıl sosyalist ve komünist inşa için daha elverişli koşullar yaratmanın yolu olarak gördüğümüz olgusunu saklamıyoruz. Bu yalnızca, sosyalizm ve barışın birbirlerinden ayrılmazlığını doğrular. Ve bunun için azarlandığımızda, bizi azarlayanların, kapitalizmin saldırganlık ve zor kullanma tehdidine başvurmadan ve başka halkların bağımsızlık ve çıkarlarına tecavüz etmeden hayatta kalabileceğinden emin olmadıklarından başka bir şey pek düşünemeyiz.

Kapitalist restorasyona karşı Sovyetler Birliği'ni savunma tutumu ile bürokrasiye karşı devrimin toplumsal değil de, politik nitelik taşıyacağı saptaması, Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin tasfiye edilip üretim araçlarının sosyalist mülkiyetinin gerçekleştirilmiş olmasına dayanıyordu. Ancak Troçkizm, Sovyetler Birliği'nin kapitalist olmadığını saptamasına karşın, sosyalist olduğunu da kabul etmeyip onu 'geçiş toplumu' olarak adlandırıyor:

"Sovyetler Birliği, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir *geçiş toplumdur*." (Y. Barman, "İhanete Uğrayan Devrim'in Güncelliği", *Sınıf Bilinci* 6, Mart 1990, s. 139)

Trotski de, Sovyetler Birliği'nin sosyalist değil, geçiş rejimi olduğunu ileri sürüyor:

"... şu anki Sovyet rejimi sosyalist değil geçiş rejimidir." (L. Trotski, "Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri", *Sınıf Bilinci* 2, Ekim 1988, s. 103)

"Eğer Marx, çağının en ileri kapitalizminde üretici güçlerin toplumsallaştırılması temeli üzerine kurulacak olan topluma komünizmin en alt aşaması adını verdiyse, açıktır ki bu adlandırma bugün hala teknoloji, kültür ve dünya nimetleri açısından kapitalist ülkelerden çok yoksul bulunan Sovyetler Birliği'ne uygulanamaz. Dolayısıyla tüm çelişkileriyle bugünkü Sovyet rejimini bir sosyalist rejim olarak değil, kapitalizmden sosyalizme *geçiş* için bir *hazırlık* rejimi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır." (Trotski, *İhanete Uğrayan Devrim*, bölüm III-1, s. 45)

Marksizmin komünizme geçiş sorununun incelendiği temel kaynaklarında tanımlandığı biçimiyle, *geçiş dönemi*, kapitalizm ve meta üretimi tasfiye edilirken sosyalizmin kurulmakta olduğu, kapitalizm ve sosyalizmin birbirlerine karşı mücadele içinde birlikte bulunduğu, tasfiye edilen kapitalizmin yerini sosyalizmin aldığı dönemdir (S. Ilgaz, "Marksizmde Komünizme Geçiş Sorunu", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 1, Kasım 2001). Kapitalizm tasfiye edildikten sonra, sosyalizm yerine, sosyalizmden önce bir 'geçiş toplumu' olduğunu ileri sürmek, kapitalizm ve sosyalizm dışında, bunların arasında üçüncü bir toplum biçiminin varlığından söz etmek anlamına gelir. Böyle bir yaklaşım marksizme aykırı olduğu gibi, Sovyetler Birliği gerçekliğine de uzak düşer ve ona ilişkin sağlıklı bir değerlendirme oluşturamaz.

‘YENİ SÖMÜRÜCÜ SINIF’ EGEMENLİĞİ

Sovyetler Birliği üzerine tartışma ve değerlendirmelerde, esas olarak karşıt görüşleri, bu toplumsal-ekonomik yapının niteliğinin 'sosyalist' veya tersine 'kapitalist' olduğu ya da bu ikisinin arasında 'kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumu' olduğu oluşturur. Bunların dışında, çok küçük bir azınlığı oluşturmalarına karşın,

Sovyetler Birliği'nin ne kapitalist ne sosyalist olduğunu, yeni ve farklı bir sömürü toplumu ortaya çıktığını ileri süren görüşlere de, yelpazenin bütününe kapsamak gerekirse, burada yer vermek gerekir. Bu türden görüşlerden biri 'bürokratik kolektivizm' değerlendirmesidir. Trotski'nin 'bürokratik işçi devleti' değerlendirme- siyle tartışma içerisinde Bruno Rizzi, ardından Max Shachtman, 'bürokratik kolektivizm' görüşünü savunmuşlardır.

Rizzi'nin –Sovyetler Birliği ile birlikte Nazi Almanya ve Faşist İtalya için de öne sürdüğü– 'bürokratik kolektivizm' anlayışına göre, Sovyetler Birliği, mülkiyetin kolektifleştirildiği, ancak sömürünün sürdüğü yeni bir toplum biçimidir:

“SSCB, yeni bir toplumsal sınıfın egemen olduğu, yeni tüpe bir toplumdur: bu bizim vardığımız sonuçtur. Mülkiyet kolektifleştirilmiştir ve fiilen, yeni –ve daha üstün– bir üretim sistemi kuran bu sınıfa aittir. Sömürü bireyin alanından sınıfına geçer.” (Rizzi, *Dünyanın Bürokratlaşması*, bölüm I: Sovyet Devletinin Doğası)

Rizzi, üretim araçlarının sömürücü bir sınıfın elinde olduğunu ileri sürmektedir:

“Rusya'da, aslında, üretim araçlarını kontrol eden ve onların sahibi olarak davranan sömürücü bir sınıf bulunmaktadır.” (Rizzi, *Dünyanın Bürokratlaşması*, bölüm III: Sınıf Mülkiyeti)

Bürokrasi, üretim araçlarının sahibi olan sınıf olarak tanımlanmaktadır:

“SSCB'de, iktidar ellerinde olduğu için, mülk sahipleri bürokratlardır.” (Rizzi, *Dünyanın Bürokratlaşması*, bölüm III: Sınıf Mülkiyeti)

Bir yandan yeni bir üretim sistemi içinde bürokrasinin kolektif sömürüsü anlatılırken, bir yandan da –aslında kapitalizme özgü olan– *artıkdeğerden* söz edilmektedir:

“Mülkiyetin dönüşümüne uygun olarak, sömürünün bireysel biçimden kolektif biçime geçtiğini görürüz. Sınıf mülkiyetine uygun olarak blok halinde bir diğerini sömüren ve sonra gelirleri üyeleri içerisinde devlet aracılığıyla dağıtmaya girişen bir sınıf vardır. (Bürokratik konumların miras bırakılması da beklenmelidir.) Yeni ayrıcalıklılar, artıkdeğeri, yalnızca baskı aracı değil aynı zamanda ulusun ekonomisini idare etme aracı da olan devlet aygıtı aracılığıyla yiyip yutarlar.” (Rizzi, *Dünyanın Bürokratlaşması*, bölüm IV: Bürokratik Sömürü)

Kapitalizmden farklı bir toplum biçiminin varlığı savunulurken kapitalizmin belirleyici özelliklerinden olan 'artıkdeğer'den söz edilmesi bir çelişki oluşturdu- ğu gibi, diğer bir çelişkiyle, işçi sınıfı da '*köle*' olarak nitelenmektedir:

revizyonizmin iktidarını da burjuvazinin iktidarıyla özdeş görmelerinin temelinde bu anlayış yatıyordu. Bu temelde, 'hırsızlık, karaborsacılık' gibi yasadışı, marjinal faaliyetlerden doğan burjuvazinin iktidara geçtiğini, piyasacı 1965 reformlarıyla kapitalizmin restorasyonunu sağlayarak işçi sınıfını sömüren bir yeni burjuva sınıf oluşturduğunu ileri sürüyorlardı.

Ancak piyasa reformlarıyla meta ilişkilerini sosyalizme ekleme girişimleri, sosyalizmi düzeltmek yerine daha fazla zarar verdiği, dolayısıyla hedeflenen sonuçlara ulaşamayıp geri çekildiği gibi, Sovyetler Birliği'nde sosyalist yapı belirleyiciliğini korudu. Bunun, yani Sovyetler Birliği'nin kapitalist değil, sosyalist olduğunun belki en iyi göstergesi, sonuncu piyasacı reform perestroykanın 'başarılı' olabilmesi için Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının gerekmesidir! Sonuç olarak, kapitalizmin restorasyonu ancak Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra gerçekleşmiştir ve 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' görüşünü savunanların Sovyetler Birliği'ni 'devlet kapitalizmi' olarak değerlendirmeleri gerçekliğe bütünüyle aykırıdır.

'REEL SOSYALİZM'

Sovyetler Birliği'ne ilişkin farklı değerlendirmeler arasında, onu kapitalist ya da farklı biçimde sosyalist olmayan nitelikte gören değerlendirmelerin karşısında, Sovyetler Birliği'nin sosyalist olduğunu savunan değerlendirmeler yer alır. Bunların arasında da SBKP revizyonizminin savunduğu 'reel sosyalizm' değerlendirmesi –Sovyetler Birliği'nin tıkanıklığa sürüklenerek yıkılmasında başta gelen sorumluluğu SBKP revizyonizmi taşıdığı için– en fazla önem taşır.

'Reel sosyalizm' değerlendirmesi, SBKP revizyonizminin, Sovyetler Birliği'nin sorunları karşısında aldığı, sosyalizmin sorunlarını çözmek yerine sosyalizmi yeniden tanımlamak yönündeki tutumunu yansıtır. Maddi ayrıcalıklı bir bürokratik tabakanın oluşumu ve çıkarlarını ifade eden bu tutum, 'sosyalizmin kazanımlarından hemen yararlanma, bir an önce refaha ulaşma' istemi biçiminde belirmiş, tüketim araçlarını kısa sürede artırabilmek için ağır sanayi yatırımlarını ve silahlanma harcamalarını kısmaya yönelmiş, bu amaçla da emperyalizmle ilişkilerde 'barış' vurgusunu ön plana çıkartmıştı. Bu doğrultuda odağında 'barış' vurgusunun yer aldığı politikalar geliştirildi. Bunlar içerisinde en başta, 'barışçıl birlikte var olma' ve 'barışçıl rekabet' politikaları, sosyalist kampın emperyalist kampı barış içinde ekonomik temelde rekabet etmesi biçiminde bir emperyalizmle uzlaşma çabasını somutlaştırıyordu. 'Barışçıl geçiş', kapitalist ülkelerde işçi sınıfının politik mücadelede sosyalist devrim yerine reformlara yöneltilmesi biçimini alan

ilişkilerini değiştirerek kapitalizmin restorasyonuna karşılık geldiği iddiası geçerlilik taşımamaktadır.

Zaten daha sonra Gorbaçov döneminde, önceki reformlar, tam da bu temelde, 'yarı-gönüllü olmaları', 'eksik ve tutarsız kalmaları', 'ekonomi yönetimi sistemini değiştirmemeleri', 'kökten olmamaları', 'yarım önlemler olmaları' gibi gerekçelerle 'başarısız' ilan edilmiş; Gorbaçov, ekonomik reformun bu defa, 'tutarlı, bütünlüklü ve kökten' olabilmesi amacıyla 'perestroyka' olarak adlandırdığı yeniden yapılanma politikasını ileri sürmüştü (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 13, Eylül 2010, s. 82-83). Söz konusu dönemde perestroyka 'devrim' olarak nitelenip savunulurken yine 1950'lerdeki, 1960'lardaki önceki reformların, ekonominin 'merkezi dikta', 'idari' sistemini değiştiremediği, piyasanın belirleyici olduğu sisteme geçilemediği vurgulanmakta ve 'mevcut sitemin kökten değiştirileceği', böylece 'doksanlara temelde farklı ekonomik mekanizma ve yönetimle girileceği' açıklanmaktaydı ("Perestroyka Devrimi", *Kurtuluş Sosyalist Dergi* 3, Mayıs 2002).

Perestroyka, bu defa piyasacı reformu –öne sürüldüğü gibi– 'sonuna kadar' götürerek 'başarıya ulaştı', Sovyetler Birliği'nin ekonomik sisteminin –tam da söylendiği gibi doksanlarda– kökten değişmesini sağladı! Adına "devrim" dense de gerçekte *karşıdevrim* anlamı taşıyan bu değişimle sosyalist ekonominin yerini meta ekonomisi ve kapitalizm aldı. 'Kapitalizmin restorasyonu' sonunda gerçekleşti, ama 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' savunucularının ileri sürdüğü gibi 1960'larda değil, ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla, yani 1990'larda (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 13, Eylül 2010, s. 109-115).

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve kapitalizmin restorasyonuna, SBKP revizyonistlerinin, sosyalizmin sorunlarını piyasa ilişkileriyle, meta ekonomisinden, kapitalizmden unsurlarla çözüme çabaları ve sonra da yine bu doğrultudaki piyasacı reformların, 'tutarlılıkla', 'sonuna kadar' götürülmeleri yol açtı. SBKP revizyonistlerinin öngöremedikleri bu sonuca, temelde, sosyalizm ile kapitalizm ve meta ekonomisi arasındaki uyumsuzluk, bağdaşmazlık neden oldu. Yirminci Kongresinde SBKP'ye hâkim olan revizyonizmin bu tutumu ise, sosyalizmin 'meta ilişkilerinin, piyasanın bulunduğu bir toplum' olarak tanımlanmasına dayanıyordu.

SBKP revizyonizminin karşısında konumlanan ÇKP de, sosyalizmi 'burjuvazi ile proletarya, kapitalizm yolu ile sosyalizm yolu arasındaki mücadelenin sürdüğü, kapitalizme geri dönüşün olanaklı olduğu bir geçiş dönemi' olarak tanımlayarak aslında çok benzer bir anlayışı savunuyordu. ÇKP'nin ve 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' tezinin bütün diğer savunucularının revizyonizmi burjuvaziyle,

"Rus işçi sınıfı artık proleter değildir, yalnızca köledir. Hem ekonomik anlamında hem de toplumsal görünümüyle köledir." (Rizzi, *Dünyanın Bürokratlaşması*, bölüm V: Proletarya)

'Bürokratik kolektivizm' görüşünün bir başka savunucusu Max Shachtman da, bürokrasiyi, karşıdevrimle iktidarı işçi sınıfından alan ve kolektif mülkiyete dayanan yeni bir egemen sınıf olarak tanımlıyordu:

"Sovyetler Birliği'nde işçiler iktidarı ellerinde tutmayı başaramadı. Onu özgün, öngörülmemiş, hatta öngörülemez biçimde –burjuva restorasyonu nedeniyle değil de, kolektivist mülkiyet biçimini koruyan ve kendisini ona dayandıran karşıdevrimci yeni bir bürokrasi tarafından iktidarı ele geçirilmesi biçiminde– kaybettikleri doğru. Ama iktidarı kaybettiler. Eski pislik canlandırıldı – yeni, görülmemiş, önceden bilinmeyen bir biçimde, *yeni bürokratik sınıf* egemenliği olarak. ... Stalinist karşıdevrim ... işçi devletini parçaladı ve onun yerine bürokratik kolektivizmin totaliter devletini koydu." (Shachtman, *Rusya İşçi Devleti mi?*, Bürokrasi: Kast mı, Sınıf mı?)

Shachtman da işçiler için 'köle' nitelemesi yapmaktadır:

"Plan ilerledikçe, işçiler bütünüyle haklarından yoksun devlet-kölelerine dönüştüler." (Shachtman, *Yeni Doğrultu için Mücadele*, Rus Devletinin Karakteri)

Aynı zamanda, egemen sınıf olarak tanımlanan bürokrasinin yeni bir bürokrasi olduğu vurgulanmaktadır:

"Yeni egemen sınıf *yeni* bir bürokrasidir." (Shachtman, *Yeni Doğrultu için Mücadele*, Yeni Egemen Sınıf olarak Bürokrasi)

Bunlarla birlikte, bürokrasinin 'yeni bir sömürücü sınıf' olduğu teorisi savunulmaktadır:

"Stalinist bürokrasinin yeni ve gerici bir sömürücü sınıf olduğu ve Rusya'nın, ne proleter ne burjuva, bürokratik-kolektivist sınıf devleti olduğu teorimiz ..." (Shachtman, *Yeni Doğrultu için Mücadele*, Yeni Egemen Sınıf olarak Bürokrasi)

Bu çerçevede, üretici güçlerdeki gelişme de, sosyalizme değil, yine bürokratik kolektivizme bağlanmaktadır:

"Üretici güçler (sosyalizme doğru bir eğilim ima eden) *toplumsallaştırma* yoluyla değil de *bürokratik kolektivizm* yoluyla geliştirilmiştir." (Shachtman, *Yeni Doğrultu için Mücadele*, Yeni Egemen Sınıf olarak Bürokrasi)

Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni terk ederek Batı'ya geçen Michael Voslenski de, Sovyetler Birliği'nde sömürücü bir 'yeni sınıf'ın egemen olduğunu savunuyor, 'nomenklatura' olarak adlandırdığı bu yeni sınıfın embriyonunu leninist *profesyonel devrimcilik* oluşturduğunu ileri sürüyordu.

Voslenski, 'nomenklatura' tanımı için resmi belgeleri kaynak gösteriyordu:

“Nomenklaturanın tanımı, parti görevlileri ile parti okulları ve Marksist-Leninist üniversitelerin öğrencileri için el kitabı olan *Partinin Yapısı*'nda bulunabilir: ‘Nomenklatura en üst konumların listesidir; bu konumlar için adaylar çeşitli parti komiteleri tarafından ince- lenir, tavsiye edilir ve onaylanır. Bu nomenklatura parti üyeleri yalnızca komitelerinin iz- niyle konumlarından ayrılabilir. Nomenklaturaya yükseltilecek kişiler anahtar konumlardaki- lerdir.’” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 2)

Voslenski, ‘nomenklatura’nın oluşumunu üç aşamalı bir süreç olarak anlatıyor- du:

“Yeni egemen sınıfın doğumu üç aşamada meydana geldi: birincisi, profesyonel dev- rimciler örgütünün, yeni sınıfın embriyonunun oluşumuyla; ikincisi, bu örgüt tarafından Kasım 1917’de iktidarın ele geçirilmesiyle başlayarak (ve iki düzeyli bir önderlik, Leninist eski tüfekler ve Stalinist nomenklatura kurarak süren); ve üçüncüsü, Leninist eski tüfekle- rin nomenklatura tarafından tasfiyesiyle.” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 62)

Sovyet toplumunda ‘kontrol edenler’ ve ‘kontrol edilenler’ ayrımı yapıldığını söyleyen Voslenski, ‘kontrol edenler’in yeni bir sınıf oluşturduğunu öne sürü- yordu:

“Kontrol edenler, kuşkusuz, tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sistemi içerisindeki yerleri ve emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rolleri yüzünden, diğer her- kesten ayrı büyük bir grup oluştururlar. Doğal olarak toplumsal zenginlikteki payları ve bunu sağlama yolları da farklıdır.” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anato- misi*, s. 10)

Aynı zamanda da bu sınıf, ‘sınıfsızlaşanlar’, ‘sınıfsızlar’ olarak tanımlanıyordu:

“Bütün toplumsal sınıfların temsilcilerinden değil de, sınıfsız hale gelmiş kişilerden olu- şur.” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 91)

‘Yeni sınıf’ı özel mülkiyet yerine iktidar sahipliğine bağlayan Voslenski, politi- kayı ekonominin önüne koyuyordu:

“Nomenklatura birincil olarak toplumun politik önderliğinin cisimleşmesidir. Yalnızca ikincil olarak, o önderliğin bir sonucu olarak, ekonomik iktidar sahibidir.” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 71)

Bu durumda, temel ekonomik yasanın da bu iktidarın korunması ve genişle- tilmesi yönünde olduğu ileri sürülüyordu:

“*Reel sosyalizmin temel ekonomik yasası nomenklatura egemen sınıfın ekonomik araçlarla kendi iktidarının güvenliğini ve azami genişletilmesini sağlamaya çalışmasıdır.*” (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 125)

Ayrıca bütün sosyalist mülkiyetin ‘nomenklatura’nın kolektif mülkiyetinde ol- duğu savunuluyordu:

piyasayı ortadan kaldırmak yerine bunu genişletiyor, yasalastırıyor ve güçlendiriyor, vur- gunculuğu yok etmek yerine onu ilke düzeyine çıkartıyordu – kısacası, sosyalizmi inşa etmek yerine, Kosigin reformları, kapitalizmi restore ediyordu.” (Nicolaus, *SSCB’de Kapi- talizmin Restorasyonu*, s. 92)

“... ‘sosyalizmin gelişmesini ileri götürmek’ iddiasındaki ‘*ekonomik reformların*’ yürürlüğe konması, aslında, Batı’daki daha eski kapitalist ülkelerinkinden biçimde farklı olmakla bir- likte, sosyalist toplumun temelini söküp yerine esas olarak kapitalizmin olan bir temel koydu.” (Bland, *Sovyetler Birliği’nde Kapitalizmin Restorasyonu*, Giriş)

Kosigin reformlarının uygulanmasıyla Sovyetler Birliği’nin ‘tekelci kapitalist’ ve ‘faşist’ olduğu sonucuna varılıyor:

“1965-66 ‘ekonomik reformlarından’ beri Sovyetler Birliği’nde var olan toplum ... *yeni kapitalist sınıfın işçi sınıfını sömürdüğü tekelci kapitalist toplumdur.* Bu toplumda Komünist Parti, faşist tipte devlette faşist tipte bir parti olarak işlev görür.” (Bland, *Sovyetler Birliği’nde Kapi- talizmin Restorasyonu*, bölüm 38: Sonuç)

1965 ekonomik reformları, merkezi planlamanın plan göstergelerinin azaltıl- ması, işletmelerin inisiyatiflerinin, maddi teşviklerinin artırılması, piyasa unsurla- rına yer verilmesi, ‘kâr, fiyat, prim, kredi gibi kaldıraçlardan yararlanılması’, kârın aktarılacağı çeşitli fonların oluşturulması, alım-satımlar için ikili sözleşmeler ya- pılması vb uygulamalar getiriyordu (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 12, Haziran 2007, s. 78-79). Bu düzenleme, 1961 SBKP Programında da yer alan ve sosyalizmde me- ta ilişkilerinin bulunacağını ileri süren anlayış doğrultusunda idi. Bu anlamda 1965 reformları, Hruşçov’un daha önce başarısızlığı nedeniyle terk edilen 1957 reformlarının daha genel bir ölçekte tekrarlanmasıydı. 1957 reformları da, sosya- lizmin sorunlarını, meta ekonomisinden, kapitalizmden unsurlar ‘ödünç alarak’ çözme girişimiydi ve sosyalizm ile kapitalizm ve meta ilişkileri arasındaki uyus- mazlık, bağdaşmazlık temelinde, hedeflediklerini yerine getiremeyip var olan sorunları daha da ağırlaştırmıştı (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 12, Haziran 2007, s. 65-76).

Benzer biçimde, merkezi planlamanın işleyişini zayıflatarak piyasa ekonomisi unsurlarına başvuran 1965 reformları da, 1957 reformları gibi, sistemin bütü- nünde tutarsızlıklara neden oldu, var olan sorunları ağırlaştırıp yeni sorunlara yol açtı. Piyasanın aslında belirleyici olmadığı koşullarda, merkezi planlamayı gevşet- tip işletmelerin özerkliklerinin geliştirilmesine dayanan 1965 reformları, yarattığı yeni sorunları aşabilmek için yeniden merkezi planlamaya ağırlık verilerek birkaç yıl içerisinde de yine büyük ölçüde geri çevrildi (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 12, Hazi- ran 2007, s. 79-80). Bu bakımdan 1965 reformlarının sosyalist altyapıyı, üretim

rülmekteydi. Kapitalizmin restorasyonunun gerçekleşerek 'devlet kapitalizmi' kurulmuş olduğu tezi ise, daha sonradan ortaya konuldu ve Hruşçov'un liderlikten uzaklaştırılıp yerini Brejnev'in almasından sonra 1965'te Kosigin'in başlattığı ve onun adıyla anılan *piyasacı ekonomik reformlara* dayandırıldı.

'Sovyet sosyal-emperyalizmi' tezi doğrultusunda, Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin restorasyonunun 1965'teki Kosigin reformlarıyla gerçekleştiğini ileri sürerler, Hruşçov dönemini bir ara dönem, bir hazırlık dönemi olarak niteliyor:

"Bir bakış açısından, Hruşçov rejimi, bu dönemden önce Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist toplum ile daha sonraki Brejnev rejimi tarafından uygulamaya konulan 'ekonomik reformlar' arasında bir *ara rejim* olarak görülmelidir. Bu yüzden o, bu 'ekonomik reformların' başlatılabilmesinden önce politik bakımdan gerekli olan bir dizi *hazırlık önleminin* sorumlusuydu." (Bland, *Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu*, Giriş)

Burada Hruşçov rejimi, "Stalin'in kötülenmesi", "Stalin'in kalan politik müttefiklerinin etkin konumlardan alınması", "liberalizmle 'ekonomik reformlar' için kampanya örgütlenmesi", "sınırlı alanlarda ekonomik reformun 'deneysel' uygulamaları için pilot proje geliştirilmesi" biçiminde önlemler uygulayan bir *ara rejim* olarak niteleniyor. Aynı zamanda da bu dönem, iktidara gelmesi ve devleti ele geçirmesi temelinde, burjuvazinin işçi sınıfının mülkiyetindeki üretim araçlarını da ele geçirdiği dönem olarak görülüyor:

"Sovyet toplumunda temel mülkiyet ilişkileri bakımından Hruşçov güçleri tarafından devlet iktidarının ele geçirilmesi, kendi içinde ve kendi kendine, zaten Sovyet proletaryasının mülksüzleştirilmesini ve Sovyet tarihinin sosyalist döneminin sonunu oluşturuyordu. Başlıca üretim araçları devlet mülkiyetinde kaldı, ama devletin kendisi artık işçi sınıfının 'mülkü' değildi. Burjuva güçler, tam da devlet iktidarını zapt etme eylemiyle, üretim araçlarının sahipliği hakkını gasp etti." (Nicolaus, *SSCB'de Kapitalizmin Restorasyonu*, s. 79)

Bu biçimde, burjuvazinin devleti ve böylece üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmesi temelinde, kapitalizmin restorasyonunun da Brejnev döneminde Kosigin reformlarıyla gerçekleştiği ileri sürülüyor:

"Sovyet devleti iktidarını, üretim ilişkilerinde varlığını sürdüren kapitalizm izlerini büyütmek, güçlendirmek ve kumandaya geçirmek ve aynı zamanda sosyalist ilişkilerin hâkim kalelerini yıkmak için kullandılar. On yıl önceki ekonomik reformlarıyla devlet-tekelci kapitalist tipte tam bir kapitalist ekonomik yapı kurdular." (Nicolaus, *SSCB'de Kapitalizmin Restorasyonu*, s. 5)

"Eylül 1965'te Merkez Komite toplantısında ... Başbakan Kosigin ... bir dizi ekonomik 'reform' açıkladı ... Bu önlemler ... işletmeleri planlamaya tabi kılmak yerine neredeyse (ve sonunda bütünüyle) planlamayı işletmelere tabi kılıyor, üretim araçları ve emek-gücünde

"SOSYALİST MÜLKİYET NOMENKLATURANIN KOLEKTİF MÜLKİYE-TİDİR" (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 112)

"Bütün sosyalist mülkiyet nomenklaturaya aittir. Devlet, kolhoz ve kooperatif mülkiyeti, ayrıca toplumsal örgütlenmelerin mülkiyeti de . . . nomenklaturaya aittir." (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 117)

Bunlara dayanarak 'nomenklatura' sömürücü sınıf olarak tanımlanırken, kapitalizmden farklı yeni bir sınıflı toplumun var olduğu savunulmasına karşın yine *artıkdeğerden* söz edilmektedir:

"Nomenklatura reel sosyalizmde artıkdeğere el koyduğundan, bu anlamda işçileri sömürmektedir. Nomenklaturanın Sovyet toplumunda sömürücü sınıfı oluşturduğu gerçeğini hiçbir propaganda gizleyemez. Ve Sovyet ekonomisi nomenklatura sınıfının üyelerinin bireysel mülkiyetini değil de kolektif mülkiyetini temsil ettiği sürece, işçilerin sömürsü insanın insan tarafından sömürsü gibi değil de insanın devlet tarafından sömürsü gibi görünür." (Voslenski, *Nomenklatura: Sovyet Egemen Sınıfının Anatomisi*, s. 120)

'Yeni bir sömürü toplumu' doğrultusundaki diğer bir görüş Kagarlitski'ninkidir. Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığını, karşıdevrim gerçekleştiğini öne süren Kagarlitski, kapitalist olmayan bir sömürü toplumu olduğunu savunmaktadır.

Kagarlitski de, toplumun sınıfsızlaştığını belirtmektedir:

"Stalinci toplumun tüm sınıfları, kelimenin tam anlamıyla deklase olmuşlardı ve bu açıdan yönetici elit diğer sınıfsal tabakalardan farklı değildi." (Kagarlitski, *Bugünkü Rusya*, s. 23)

Kagarlitski, bürokrasiyi de sınıf değil kast olarak görmektedir:

"Bir sınıfa ilişkin önemli özellikler burada görünmez ve formel bakış açısından Sovyet *nomenklatura*-bürokrasi bir sınıftan çok bir *kast*'tır." (Kagarlitski, *Düşünen Sazlık*, s. 82)

Bir yandan egemen sınıftan da söz edilmektedir:

"Kendisi egemen sınıf olan sınıf-aygıt, bütün görünüşleri içerisinde toplumsal yaşamın bütün idaresini tek bir merkezde yoğunlaştırır." (Kagarlitski, *Düşünen Sazlık*, s. 84)

Öte yandan devletle kaynaşan egemen sınıfın sınıf olarak tanımlanamayacağı ileri sürülmektedir:

"... toplumun sosyal yapısı ise (insanlık tarihinde ilk defa olarak) yönetimin doğrudan bir uzantısı, devamı olarak yapılanmıştır. Yönetici sınıf devletle öylesine iç içe girmiş, kaynaşmıştır ki, artık onu kelimenin tam anlamıyla sınıf olarak tanımlamak imkânsızdır." (Kagarlitski, *Bugünkü Rusya*, s. 20)

Kagarlitski, devletle kaynaştığını, çakıştığını anlattığı bürokrasiyi 'etokratya' ('statokrazi') olarak adlandırmaktadır:

“Sovyet rejiminde ise tersine aparat kendisi karar alıp kendisi bunları yorumlar. Bürokrasi iktidarın icra aygıtı olmaya devam ederken, egemen sınıfın iradesini yerine getirmez, var olmayan egemen sınıfın yerini tutmaya çalışır. Kelimenin tam anlamıyla bu artık eski tipte bürokrasi değil, ‘etokratya’ [etatokrasi] sınıf-devlet, sınıf-aygıttır.” (Kagarlitski, *Bugünkü Rusya*, s. 23)

Ekonomik ve politik iktidarın da birbiriyle kaynaştığı özdeş olduğu vurgulanmaktadır:

“Statokratik toplumda ekonomik ve politik iktidar basitçe özdeştir. Biri diğerine yol açamaz, çünkü zaten biri diğeridir. İktidar burada yalnızca tamamlanmış bir politik ve ekonomik iktidar olarak var olur ve başka hiçbir biçimde var olamaz.” (Kagarlitski, *Düşünen Saçlık*, s. 79)

Sınıf olmadığı söylenmekle birlikte, ‘statokrasi’, ‘işçi sınıfını sömüren toplumsal grup’ olarak ifade edilmektedir:

“Statokratik toplum ... iki temel gruba bölünmüştür – ‘kolektif üretici’ (proletarya: işçiler, teknisyenler, bilimciler ve akademisyenler ve bütün sömürülen çalışanlar) ve ‘kolektif sömürücü’, statokrasi.” (Kagarlitski, *Düşünen Saçlık*, s. 79)

Söz konusu sömürünün ise, kapitalist olarak nitelenmemesine karşın, *artıkdeğer sömürüsü* olduğu iddia edilmektedir:

“Artıkdeğer –Stalin’in ölümünden beri bütün ekonomistlerin kabul ettiği gibi– SSCB’de *yaratıldığı* ama kullanımı üzerinde hiçbir toplumsal kontrol olmadığı için, statokrasi başkalarının emeğine el koyabilmekte, bunu kullanarak kolektif ve bireysel gereksinimlerini karşılayabilmektedir.” (Kagarlitski, *Düşünen Saçlık*, s. 82)

Kagarlitski, kullandığı ‘statokrasi’ kavramını ‘bürokrasi’ kavramından ayırt etmeye çalışırken, ayrıntılı biçimde tanımlamaya girişmemekle birlikte, ‘statokratik üretim tarzı’ndan da söz etmektedir:

“... bürokrasi pratikte her yerde bulunur. ... Ancak, statokrasi, yalnızca Sovyet tipi toplumlarda ve statokratik üretim tarzının kendilerine özgü çeşidini geliştirmiş olan bir dizi Üçüncü Dünya ülkesinde (örneğin Meksika) mevcuttur.” (Kagarlitski, *Düşünen Saçlık*, s. 124)

Sovyetler Birliği’nin sosyalist olmadığı, ‘yeni bir sömürü toplumu’ olduğu doğrultusunda, burada işaret edildiği gibi, bir dizi görüş ileri sürülmüştür. Bir yandan *yeni* bir sömürü toplumu ortaya çıktığını savunurken diğer yandan *kapitalizme* özgü ‘artıkdeğer’den söz etmelerinin ortaya çıkarttığı tutarsızlıktan öteye, bu görüşler savundukları yeni sömürü toplumunun üretim tarzının bütünlüklü açıklamasını ortaya koyamadıkları ölçüde, var olduğu ileri sürülen sömürüyü *kapitalist* olarak niteleme eğilimleri ağır basmıştır.

ÇKP’nin geliştirdiği yaklaşımda ise, revizyonizm burjuvaziyle, revizyonizmin iktidarı da burjuva diktatörlüğüyle özdeşleştirildikten sonra, Yugoslavya’da da revizyonizmin ‘proletarya diktatörlüğünü bürokrat burjuvazinin diktatörlüğüne ve sosyalist kamu ekonomisini devlet kapitalizmine dönüştürdüğü’ anlatılarak revizyonizmin hedefinin ‘kapitalizmin restorasyonu’ olduğu ileri sürülüyordu:

“Revizyonist Hruşçov kliğinin ... devlet mekanizmasına ... Sovyetler Birliği’nde kapitalizmin restorasyonu için yolu açmak için ihtiyacı vardır.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 43)

Revizyonizmin burjuvazinin temsilcisi olduğu, burjuvazinin diktatörlüğünü gerçekleştirdiği iddia edilince, sıra burjuvaların, kapitalistlerin kim olduklarını saymaya geliyordu. Ancak sayılanlar, karaborsacı, spekülör, hırsız, yasadışı ticaret yapanlar gibi *marjinal* kesimlerden öteye gitmiyordu:

“Bazı devlet-malı fabrikaların önde gelen görevlileri ve onların çeteleri, konumlarını istismar ediyor ve fabrikaların teçhizat ve malzemelerini özel üretim için ‘yeraltı atölyeleri’ kurmakta kullanarak, ürünleri kanundışı satarak ve ganimeti paylaşarak büyük servetler biriktiriyorlar.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 16)

“Bazı önde gelen kolektif-çiftlik görevlileri ve çeteleri, istediği gibi hırsızlık ve spekülasyon yapıyor, kamu parasını özgürce israf ediyor ve kolektif çiftçileri soyuyor.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 19)

“Bazıları özel üretim ve satış için özel işletmeler kuruyor; diğerleri taşeron ekipler örgütleyip açıkça devlet veya kooperatif işletmeleri için inşaat işleri alıyor; daha başkaları özel oteller açıyorlar.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 21)

“Bazıları ticari spekülasyona giriyor, ucuza alıp pahalıya satarak veya uzaklardan mallar getirerek muazzam kârlar elde ediyorlar.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 22)

“Diğerleri komisyoncular ve aracılardan uzmanlaşıyorlar.” (*Hruşçov’un Sabte Komünizmi*, s. 22)

Bu anlamda, bu dönemde ÇKP, Hruşçov revizyonizminin burjuvaziyi temsil ettiğini iddia ederken, temsil edilen burjuvalar, kapitalistler olarak ise, toplumsal açıdan istisnai, yasadışı unsurları gösteriyordu. Oysa bir üretim tarzı olarak, bir toplumsal sistem olarak kapitalizmin, bu biçimde toplumun bütünü açısından son derece küçük ve sınırlı, dolayısıyla toplumsal düzeyde belirleyicilik taşımayan, hırsızlık vb yasadışı faaliyetler gibi öğelerle anlatılamayacağı, tanımlanamayacağı açık olmalıdır.

ÇKP’nin SBKP ile tartışmalarının sonucunda ulaşılmış olduğu yaklaşımla, bu biçimde, ‘yasadışı spekülör, karaborsacı, hırsız vb burjuvaların’ temsilcisi olarak revizyonizmin Sovyetler Birliği’nde kapitalizmin restorasyonuna giriştiği ileri sü-

durumda proletarya-burjuvazi mücadelesi, kapitalist kuşatma koşullarında, ancak uluslararası boyutta geçerlilik taşır.

Buna karşılık, bir kere sosyalist toplum 'proletarya-burjuvazi mücadelesinin sürdüğü, sosyalizmin mi kapitalizmin mi kazanacağını belirlemediği ve kapitalizmin restorasyonu tehlikesinin bulunduğu bir aşama' olarak tanımlandıktan sonra, revizyonizm 'burjuvazinin temsilcisi' ve bunun sonucunda, revizyonistlerin iktidarı da 'burjuvazinin iktidarı' olarak niteleniyordu:

"Revizyonist Hruşçov klığı, Sovyet burjuvazisinin ve özellikle onun ayrıcalıklı tabakasının politik temsilcileridir." (*Hruşçov'un Sabte Komünizmi*, s. 29)

"Sovyet Partisinin ve devletin önderliğini gasp ederek Hruşçov klığı, şanlı devrimci tarihiyle Marksist-Leninist Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni revizyonist bir partiye dönüştürüyorlar; proletarya diktatörlüğü altındaki Sovyet devletini revizyonist Hruşçov diktatörlüğü altındaki bir devlete dönüştürüyorlar; ve adım adım, bütün halkın sosyalist mülkiyetini ve sosyalist kolektif mülkiyeti ayrıcalıklı tabakanın mülkiyetine dönüştürüyorlar." (*Hruşçov'un Sabte Komünizmi*, s. 31)

Revizyonizmin, SBKP Yirminci Kongresinde kesin bir biçimde hâkimiyetini sağladığı ve Sovyetler Birliği'nin daha sonraki dönemlerini belirlediği açıktır (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 11, Ekim 2005, s. 79). Ancak bu revizyonizmi doğrudan burjuvaziyle çakıştırmak, Sovyetler Birliği gerçekliğine aykırı 'sosyal-emperyalizm' değerlendirmesinin temelinde yatan anlayışın vahim çarpıklıklarından olarak, önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Bu anlayış doğru bir eleştiriden yola çıkarsa da, özdeşleştirme, mutlaklaştırma yoluyla yanlış, gerçekliğe aykırı bir sonuca varmaktadır. Doğrusu, revizyonizm, komünizmden, işçi sınıfının bütünlüklü ve nihai çıkarlarının savunusundan uzaklaşmak, ayrılmaktır. Revizyonizm, işçi sınıfı üzerinde başka sınıfların etkisini yansıtır; işçi sınıfı yerine başka sınıfların çıkarlarına karşılık gelir. En temel çelişki ve sınıf mücadelesi, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mücadele olduğu için de, revizyonizm, işçi sınıfının mücadelesini zayıflattığı, ona zarar verdiği ölçüde, dolaylı olarak burjuvaziye hizmet eder. Bu ise, sınıfsal temel ile aynı şey değildir; revizyonizmin sınıfsal temeli, burjuvazi, burjuvazinin çeşitli kesimleri olabileceği gibi, maddi koşullara bağlı olarak, küçük-burjuvazi, ara tabakalar ya da işçi sınıfının ayrıcalıklı kesimleri, işçi aristokrasisi de olabilir. Yani özetle, revizyonizm, mutlak olarak burjuvazinin temsilcisi olarak saptanamayacağı gibi, varlığı ya da hâkimiyeti, burjuvazinin varlığının kanıtı olarak da gösterilemez.

Sovyetler Birliği'nin 'sosyalist olmadığı, bürokrasinin egemen sınıfı oluşturduğu ve burjuva toplumundan farklı bir sömürü toplumu olduğu halde aynı zamanda kapitalist olduğu' yönünde bir değerlendirme de 'statokratik kapitalizm' görüşüdür.

Bu görüşü savunan Bülent Somay, Sovyetler Birliği'nde yeni bir sömürü toplumu olduğunu savunan görüşlerle bürokrasinin 'üretim araçları mülkiyetini elinde tutan egemen sınıf' olduğu değerlendirmesini paylaşmaktadır:

"Devlet hakim sınıf olarak örgütlenmiş proletarya değil, hakim sınıf olarak örgütlenmiş bürokrasidir. Mülk, bürokrasinin kolektif mülküdür." (Somay, "SSCB'de Ücretli Emek ve Sermaye", *Geriyeye Kalan Devrimdir*, s. 138)

Benzer biçimde, Somay, Sovyetler Birliği'nin sosyalist değil, sömürü toplumu olduğunu savunmaktadır:

"Gidilen yol sosyalizm filan değildi, var olan yapı da bir şeyin 'yozlaşması' değil, kendi adına var olan sömürücü ve sınıflı bir toplumdur." (Somay, "SSCB'de Ücretli Emek ve Sermaye", *Geriyeye Kalan Devrimdir*, s. 162)

Sömürü ile birlikte yine *artıkdeğerden* söz edilmektedir:

"1990'a kadar 'var olan sosyalizm' ya da 'işçi devleti' diye isimlendirilen ülkeler, Batı kapitalizminden farklı toplumsal-ekonomik formasyonlar oluşturmalarına rağmen (bürokratik toplum, statokratik toplum, vs), ikisi de, doğrudan üreticinin üretim araçları ve kendi emeğinin ürünleri karşısındaki konumu bakımından önemli bir ortaklık taşırlar. ... bu toplumlardaki ekonomik artık, *artık-değer* biçimini alır. Statokratik toplumlarda da ürünler meta olarak üretilir, ..." (Somay, "SSCB'de Ücretli Emek ve Sermaye", *Geriyeye Kalan Devrimdir*, s. 164)

Diğer 'sömürü toplumu' görüşlerinden farklı olarak ise, Sovyetler Birliği, üretim tarzı üzerinden, 'kapitalist' olarak nitelenmektedir:

"... Asyagil toplum çerçevesinde kapitalist üretim tarzının gelişmesi de başka bir özgül toplumsal formasyon doğurmuştur. Buna isterseniz *Bürokratik Toplum*, isterseniz de Kagarlitski gibi *Statokratik Toplum* diyelim, fark etmez. Önemli olan ... iki toplumda da egemen üretim tarzının, farklı koşullarda gelişmiş olmasına rağmen, kapitalist üretim tarzı olmasıdır." (Somay, "SSCB'de Ücretli Emek ve Sermaye", *Geriyeye Kalan Devrimdir*, s. 156)

Böylece Somay, Sovyetler Birliği'nin burjuva toplumu olmadığı buna karşılık üretim tarzının kapitalist olduğu görüşünü, 'toplumsal-ekonomik formasyon' ile 'üretim tarzı' kavramları arasındaki zorlama bir düzeye çıkartılmış ayrıma dayanmaktadır:

"SSCB'de en genel tanımla kapitalist üretim tarzı hüküm sürmektedir. Ancak SSCB'nin toplumsal-ekonomik formasyonu burjuva ya da sosyalist değildir; bunların arasında, önünde ya da arka-

sında yer almaz; bu formasyonların tanımladığı çizginin tamamen dışındadır.” (Somay, “SSCB’de Ücretli Emek ve Sermaye”, *Geriyeye Kalan Devrimdir*, s. 144)

Daha da temel olarak ise, Bülent Somay, görüşlerini, *Alman İdeolojisi*’nden aktardığı “işbölümü ve özel mülkiyet özdeş deyimlerdir” sözleri üzerinden vardığı “toplumsal işbölümü sürdüğü özel mülkiyetin varlığını sürdüreceği” sonucuna dayandırmaktadır. Oysa Marx ve Engels’ten aktarılan sözler, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumların niteliğini yansıtmaktadır. Özel mülkiyet ve sınıflar, sınıfların bulunmadığı ilkel komünal toplum içerisinde işbölümünün adım adım geliştiği bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde, toplumsal işbölümü, ancak özel mülkiyet ve sınıfların ortadan kalkmasından sonra, yine adım adım süreç içerisinde ortadan kalkabilecektir. Komünizmin alt evresi sosyalizmde ise, özel mülkiyet ve sınıflar ortadan kalkmış olsa da, işbölümünün bütünüyle yok olması beklenemez.

Sonuçta, Sovyetler Birliği’nin karakteri üzerine tartışmalarda, sosyalizm olmadığını savunan değerlendirmeler arasında, ‘yeni bir sömürücü sınıf egemenliği’ biçimindeki değerlendirmeler küçük bir azınlığı oluşturmuş, kapitalizmin varlığını savunanlar öne çıkmıştır.

‘DEVLET KAPİTALİZMİ’

Trotski’nin Sovyetler Birliği’nin karakterini ne kapitalist ne sosyalist olarak gören ve ‘dejenere işçi devleti’ olarak adlandıran değerlendirmesi, troçkist hareketin 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı’nın arifesinde oluşturduğu 4. Enternasyonal’in de temel görüşüydü. Savaşın Sovyetler Birliği’nin zaferle çıkması ve ardından Doğu Avrupa’nın sosyalist blokta yer alması, yeni politik koşullara ve tartışmalara yol açtı. Troçkist hareket ve 4. Enternasyonal içinde Doğu Avrupa’daki yeni devletlerin karakteri tartışması ayrılıklara kadar vardı. Bu devletler için, karşılaştırma içerisinde, Sovyetler Birliği’ne benzerliklerini vurgulayanlar ‘dejenere işçi devleti’, Sovyetler Birliği ile farklılıklarını öne çıkartanlar ‘kapitalist’ nitelemesini yapıyordu. Ancak bu tartışma içinde, bu ikisinin de dışında yeni bir görüş ortaya çıktı. Bu görüş, Doğu Avrupa’daki yeni devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki benzerliği, hem bu devletlerin hem de Sovyetler Birliği’nin ‘kapitalist’ olmalarına dayandırdı.

1948’de, 4. Enternasyonal’in Doğu Avrupa’yı ‘kapitalist’ olarak nitelemesine karşı, Sovyetler Birliği ile benzerliklerine dayanarak onların da ‘dejenere işçi devleti’ olduğunu ileri sürenler arasında Tony Cliff, başlangıçta kanıtlamaya çalıştı-

SBKP MK, 30 Mart 1963 tarihli mektubu göndermiş; bu mektuba cevap olan ÇKP MK’nin “Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisine İlişkin Bir Öneri” başlıklı 14 Haziran 1963 tarihli mektubunu da SBKP MK, 14 Temmuz 1963’te “Bütün Parti Örgütlerine, Sovyetler Birliği’nin Bütün Komünistlerine Açık Mektup” ile cevaplamıştı. Mektuplaşmalarda ortaya konan ayrılıklar ve değerlendirmeler, ÇKP’nin SBKP’nin “Açık Mektubu” üzerine yayınladığı yorumlarda da sürdürüldü. Bu tartışmalarda, ÇKP’nin SBKP’ye yönelik suçlama ve değerlendirmeleri, dokuzuncu ve sonuncu yorum olan “Hruşçov’un Sahte Komünizmi Ve Dünya İçin Tarihsel Dersleri Üzerine” isimli makalede en belirgin biçimine ulaştı.

Bu makalede, Hruşçov revizyonizminin kapitalizmin restorasyonunun yolunu açtığı anlatılırken, bu tez, revizyonizmin niteliği ve sosyalist toplumun özellikleri üzerine bazı *kendine özgü* görüşlere dayandırılıyordu. Öncelikle sosyalist toplum, ‘işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin sürdüğü ve bu mücadeleyi kimin kazanacağını belli olmadığı’, dolayısıyla ‘kapitalizme dönüş tehlikesinin daima bulunduğu, yüzyıllarca sürecek bir aşama’ olarak tanımlanıyordu:

“... sosyalist toplum çok çok uzun bir tarihsel aşamayı kapsar. Bütün bu aşama boyunca, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesi sürer ve kapitalizm ve sosyalizm yolları arasındaki ‘kim kazanacak’ sorunu ile birlikte kapitalizmin restorasyonu tehlikesi varlığını korur.” (*Hruşçov’un Sahte Komünizmi*, s. 5)

“... sosyalist toplum çok uzun bir tarihsel dönemi kapsar. Sınıflar ve sınıf mücadelesi, bu toplumda var olmaya devam eder ve sosyalizm yolu ile kapitalizm yolu arasındaki mücadele sürer. Ekonomik cephede (üretim araçları mülkiyetinde) sosyalist devrim kendi içinde yetersizdir ve pekiştirilemez. Aynı zamanda politik ve ideolojik cephelerde de bütünlüklü bir sosyalist devrim olmalıdır. Burada sosyalizm ve kapitalizm arasındaki mücadelede ‘kimin kazanacağını’ belirlemek için çok uzun bir zaman süresi gereklidir. Birkaç on yıl yetmez; başarı bir ya da birkaç yüzyıl gerektirir.” (*Hruşçov’un Sahte Komünizmi*, s. 65)

Ancak sosyalist topluma ilişkin bu tanımlama ve bu yaklaşım marksizmin kavramsal çerçevesinin dışına çıkmaktadır. “Marksizmde Komünizme Geçiş Sorunu” başlığı altında, ‘geçiş dönemi’, ‘sosyalizm’, ‘komünizmin alt ve üst evreleri’ kavramları ve tanımları üzerinde daha önce durulmuştu (*Kurtuluş Sosyalist Dergi 1*, Kasım 2001, s. 89). Bu tanımlamalara göre, geçiş dönemi, görece kısa sürede kapitalizmin, burjuvazinin ve daha uzunca bir süreçle küçük-burjuvazinin, meta üretiminin tasfiye edildiği dönemdir. Sosyalist toplum ise, komünizmin – sınıfların ortadan kalkmış olduğu– alt evresidir. Bu anlamda sosyalist toplumda burjuvazinin varlığından, proletarya-burjuvazi mücadelesinden söz edilemez; bu

gibi tezlerde ifadesini bulan politika değişiklikleri üzerineydi. Anlaşmazlıklar, önce 1957 ve 1960'taki uluslararası komünist partiler zirvelerinde tartışıldı; daha sonra ÇKP ve SBKP'nin birbirlerine mektuplarında ortaya kondu; sonunda da uluslararası sosyalist harekette 'Sovyet-Çin bölünmesine' vardı.

Başlangıçta ÇKP, Stalin'in başarılarının hatalarına ağır bastığını belirterek onun tümüyle mahkûm edilmesine karşı uyarıda bulunmakla birlikte, SBKP Yirminci Kongresini övgüyle selamlamış, 'Stalin'in hataları' ve 'kişi putlaştırması' eleştirileri olarak ileri sürülen politikaları cesurca bularak SBKP'yi kutlamış, Yugoslavya ile barışmayı da memnuniyetle karşılamıştı. Ancak ÇKP ve SBKP arasında Stalin değerlendirmesi ve Yugoslavya karşısında tutum sorunları üzerinden ortaya konan farklılıklar, süreç içerisinde keskin ayrılıklara hatta düşmanlıklara dönüştü. ÇKP, Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist', 'sosyal-emperyalist', 'sosyal-faşist' vb olarak niteleyen politik çizgisine ulaştıktan sonra ise, bütün bunların kaynağı olarak gördüğü SBKP Yirminci Kongresinde 'karşıdevrim' gerçekleştiğini ileri sürdü:

"Kruşçev, Sovyet Komünist Partisi'ne gizlenmiş olan bir kapitalist yolcu, 'gizli rapor'unda Stalin'e ahlaksızca iftira eden beklenmedik bir saldırıyla ortaya çıktı ve her türlü haince manevraya başvurarak Sovyetler Birliği'nde Parti ve Hükümet iktidarını ele geçirdi. Bu proletarya diktatörlüğünü burjuva diktatörlüğüne çeviren ve sosyalizmi devirip kapitalizmi geri getiren karşıdevrimci bir hükümet darbesiydi." (*Leninizm mi, Sosyal-Emperyalizm mi?*, s. 9)

Başlangıçta SBKP Yirminci Kongresini övgüyle karşılayan ÇKP'nin tutumu, farklı anlaşmazlıklar ve çatışmalar üzerinden değişerek sürecin sonunda bu noktaya vardı. Yirminci Kongresinde SBKP'nin açıkça benimsediği yeni politikasında ise, emperyalistlerle savaşın önlenmesi, 'barış' konusu ön sırada yer alıyordu. Sovyetler Birliği'nin, bu doğrultuda nükleer savaşa karşı emperyalistlerle uzlaşma arayışı ve bu temelde, Çin'e atom bombası modelleri vermeyi taahhüt ettiği gizli askeri işbirliği anlaşmasını iptal etmesi, ardından Çin'deki projeleri yarım bırakarak uzman ve teknisyenlerini geri çekmesi, anlaşmazlıkları keskinleştiren bir dönüm noktası oluşturdu. ÇKP'nin, başta 'barış içinde birlikte yaşama' adı altında yürütülen 'barış' politikası olmak üzere, SBKP revizyonizmine karşı yönelttiği eleştiriler, sonunda (revizyonizmin burjuvaziyi temsil ettiği düşüncesiyle) Sovyetler Birliği'ni 'kapitalist' ve 'emperyalist' olarak değerlendirmesi biçimini aldı.

ÇKP ve SBKP arasındaki –sonunda 'Sovyet sosyal-emperyalizmi' tezinin ileri sürülmesine varan– tartışmalar, karşıt görüşlerin ifade edildiği mektuplaşmalarda sürdürülmüştü. ÇKP MK'nin 9 Mart 1963 tarihli mektubuna karşılık olarak,

ğının tersine bir sonuca ulaştı. Cliff, *Stalinist Rusya'nın Karakteri* adlı (daha sonra *Rusya'da Devlet Kapitalizmi* adıyla yayınlanan) kitabında, Trotski'nin 'dejenere işçi devleti' tanımına karşı çıkararak Sovyetler Birliği için 'devlet kapitalizmi' tanımlaması yaptı ve Sovyetler Birliği'nde, tüketimin birikime ve işçilerin de üretim araçlarına tabi olduğunu (bu anlamda 'birikim için birikim' gerçekleştiğini), büyük gelir farklılıklarıyla birlikte yoksulluğun arttığını, üretimin denetiminin sendikalar yerine işletme müdürüne verildiğini, zorla çalıştırmanın yaygın olduğunu, işçilerin hak ve özgürlüklerinin bulunmadığını, Sovyet toplantılarının göstermelik ve seçimlerin hileli gerçekleştirildiğini, Parti içinde Bolşeviklerin fiziki olarak tasfiye edildiğini, orduda subayların ayrıcalıklı bir kast oluşturduğunu, bürokrasinin artıkdeğere el koyan bir egemen sınıfa dönüştüğünü ileri sürdü. Cliff'in bu görüşleri temelinde ise, Troçkizm içerisinde doğan yeni bir akım şekillendi.

Tony Cliff'in yeni bir akıma temellik eden görüşleri, troçkist hareket içerisinde gerçekleşen tartışma ve ayrılık sürecinde ortaya çıkmıştı. Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin müttefiki yeni devletlerin sınıf karakterinden başlayıp Sovyetler Birliği'nin kendisine kadar uzanan tartışma içerisinde, Cliff, Trotski'nin 'dejenere işçi devleti' tezini sorgulama noktasına gelmişti. Cliff, Sovyetler Birliği'nde devletin işçilerin denetiminde olmadığını ileri sürüyor, bu durumda bu rejimin 'dejenere' nitelenmesiyle bile olsa 'işçi devleti' olarak görülemeyeceğini savunarak Trotski'nin değerlendirmesine karşı çıkıyordu. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde özel kapitalizmin restorasyonu biçiminde bir karşıdevrimin mümkün olmadığını saptayan Cliff, geçiş içerisindeki Sovyet toplumunun önündeki seçenekleri, *komünizm*, (bürokratik kolektivizm gibi) *ne komünist ne kapitalist bir toplum* ve *devlet kapitalizmi* biçiminde üç olasılık olarak sıraladıktan sonra, diğerlerini dışlayıp geriye tek seçenek olarak devlet kapitalizminin kaldığını öne sürüyordu. Tony Cliff'in görüşlerinin kalkış noktasını oluşturan bu yaklaşım, kitabında şöyle yer alıyor:

"Trotski, Rusya'yı geçiş içinde bir toplum olarak tanımladığında, onun bu haliyle kendi için yasalarıyla ya sosyalizmin zaferine ya da özel kapitalizmin restorasyonuna gideceğini doğru biçimde vurguladı. Eğer sonuncu dışarıda bırakılırsa geriye üç olasılıktan biri kalır:

1. Rusya'nın iç güçleri tek bir yöne doğru –komünizme doğru– götürür. Bu bakış açısı Stalinistler tarafından ve aynı zamanda Bruno R. tarafından savunulmaktadır.

2. Rus toplumu ne kapitalist ne sosyalisttir ve üretici güçlerin kesintisizce gelişmesine karşın komünizme gitmeyecektir; azalmayan bir şiddette kitlelerin sömürsünün sürme-

sine karşın kapitalizme de gitmeyecektir. Bu, 'Müdürler Devrimi' teorisi ve Shachtman'ın 1943'te formüle ettiği Bürokratik Kolektivizm teorisidir.

3. Rus toplumu ya önünde iki olası yol –devlet kapitalizmi veya sosyalizm– olan bir geçiş toplumdur ya da şimdiden devlet kapitalizmidir.

İç güçlerin özel kapitalizme götürmesi olasılığını yadsıdığımızda ve aynı zamanda da Stalinizmi, (hem Bruno R'nin hem de Shachtman'ın formülasyonları doğrultusundaki) Bürokratik Kolektivizmi ve Burnhamizmi reddettiğimizde, geriye yalnızca üçüncü seçenek kalıyor." (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 282-3)

Cliff'in Sovyetler Birliği'ne ilişkin özgün değerlendirmesinin kaynağını böyle bir politik tutum, hatta keyfi denebilecek bir seçim oluşturmaktadır. Önce bazı seçenekler arasından birisi, 'devlet kapitalizmi' (diğerlerinin neden seçilmediği açıklanmadan ya da başka seçenekler de olabileceği sorgulanmadan) seçilmekte, sonra olgular bu 'teoriye' uydurulmakta, 'devlet kapitalizmi' teorisine dayanak gösterilmektedir. Ancak üretimi bilimsel bir yaklaşımın ürünü olarak görülmesi olanaklı olmayan bu teori, olguları açıklamak yerine hemen onlarla çelişkiye düşmektedir. Bu durumda da, Cliff'in anlatımında, olguları açıklama çabasının yerini teorinin kendisini savunma çabaları almakta, 'devlet kapitalizmi'nin olanaklılığını kanıtlama çabası öne geçmektedir.

Bu 'devlet kapitalizmi' savunusu, aslında Sovyetler Birliği'ndeki var olan toplumsal yapının, belirgin biçimde, kapitalizmin özelliklerine uygun düşmemesi, onlarla çelişmesi nedeniyle, esas olarak, 'devlet kapitalizmi'nin 'özel kapitalizm'den farklılığının anlatılması biçimini almaktadır. 'Özel kapitalizm'in unsurlarının, özelliklerinin Sovyetler Birliği'nde bulunmadığı saptanmakta, buna karşılık, var olan toplumsal-ekonomik yapı, 'devlet kapitalizmi' olarak isimlendirilmektedir. 'Devlet kapitalizmi'nin ise, 'işçi devleti'ne, sosyalizme benzerliklerinden söz edilmektedir.

Tony Cliff'in 'devlet kapitalizmi' teorisine göre, Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfı sömürülmekte, üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan ve bürokrasinin kolektif çıkarlarını ifade eden devlet tarafından artıkdeğere el konulmaktadır. Buna göre, Sovyetler Birliği'ndeki bürokrasi, işçi sınıfının bir parçası değil, görünümde burjuvaziden farklı olmakla birlikte, özünde artıkdeğer sömürüsü gerçekleştiren egemen sınıftır; burjuvaların üretim araçlarının sahibi olarak kâr elde etmeleri, artıkdeğer sömürüsünü böyle gerçekleştirmeleri karşısında, üretim araçlarının sahibi olmayan bürokratların gelirlerini maaş biçiminde almaları, yalnızca aldatıcı, biçimsel bir farklılıktır.

Cliff'in bürokrasinin karakterine ilişkin bu iddiası da, 'aynı ölçüde kesinlikle', 'devlet kapitalizmi' tezi kadar bilimsellikten uzak ve dayanaksızdır. İşçi sınıfının denetimi altındaki ayrıcalıklı tabakanın sömürücü egemen sınıfa dönüşmesi iddiası, istatistiklerden söz edilerek ileri sürülmektedir. Ancak istatistiksel veriler olsa gelir düzeylerini gösterebilir. Bilimsel açıdan ise, gelir düzeyleri, nicel büyüklükler, niteliği, sınıfsal karakteri gösteremez. Aslında, 'Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin bir sömürücü egemen sınıf olduğu' iddiası, 'devlet kapitalizmi' teorisinin doğrudan sonucudur. Kapitalizme benzerliği bile bulunmadığı açıkça söylenen –'itiraf edilen'– toplumsal-ekonomik yapının 'devlet kapitalizmi' olduğu bir kere keyfi biçimde ileri sürüldükten sonra, buradan neredeyse otomatik olarak bürokrasinin de işçi sınıfını sömüren bir egemen sınıf olduğu saptanmasına varılmaktadır. Bu nedenle, maddi temeli bulunmayan bu iddia, öznel bir değerlendirme olmaktan öteye gitmediği gibi, Sovyetler Birliği'ndeki bürokratlaşma ve bürokrasi sorununu da açıklama yeteneğinde olamaz.

Cliff'in Sovyetler Birliği'ne ilişkin 'devlet kapitalizmi' değerlendirmesi, Doğu Avrupa'daki Sovyetler Birliği'nin müttefiki yeni devletlerin karakterlerine yönelik tartışmaların içerisinden doğmuş ve şekillenmişti. Doğu Avrupa'daki yeni devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki benzerliklerin farklılıklara ağır bastığını düşünen Cliff, hem Doğu Avrupa'nın hem de Sovyetler Birliği'nin işçi devletleri olmayacağı, 'devlet kapitalizmi' olmaları gerektiği sonucuna varmıştı. Yine 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ile bazı Doğu Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler, uluslararası sosyalist harekette ortaya çıkarak bir diğer 'devlet kapitalizmi' tezinin –'sosyal-emperyalizm' teorisinin– öne sürülmesine varan büyük bölünmenin kökeninde ve gelişmesinde rol oynadı.

'SOSYAL-EMPERYALİZM'

2. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın ardından Doğu Avrupa'da yeni devletler oluşurken Tito önderliğindeki Yugoslavya'nın Arnavutluk'la ve giderek Sovyetler Birliği ve bütün sosyalist blokla ilişkileri bozulmuş ve bu ittifaktan dışlanmıştı. Stalin sonrası dönemde Sovyet yönetiminin Yugoslavya'yı yeniden sosyalist blok içerisine almaları ve Arnavutluk ve Çin önderliklerinin de buna şiddetle karşı çıkarak Yugoslavya'yı 'devlet kapitalizmi' olarak nitelemeleri, sosyalist blok içerisinde ortaya çıkan büyük bölünmenin ilk boyutlarından birini oluşturdu. Ayrılık genel olarak ise, SBKP'nin 1956'daki Yirminci Kongresinde gerçekleşen ve 'Stalin değerlendirmesi', 'barış içinde birlikte yaşama', 'barışçı yarışma', 'barışçı geçiş'

“... sanayi üretiminin defalarca katlandığı Beş-Yıllık Planlar sırasında, hem ithalat hem de ihracat en olağanüstü biçimde düştü.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 210)

Sovyetler Birliği ile kapitalistler arasındaki ilişkilerde ticari ilişkilerin ve ticari rekabetin belirleyici bir önemde olmadığını kabul eden Cliff, bu ilişkiyi esas olarak *askeri rekabet* biçiminde tanımlıyor:

“...ticari mücadele şimdiye kadar askeri olandan daha az önemde olmuştur. Uluslararası rekabet esas olarak askeri bir biçim aldığı için, değer yasası kendisini karşısında, yani kullanım değerleri için uğraşta ifade eder.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 210)

Böylece Sovyetler Birliği’nin toplumsal-ekonomik yapısının, kendi başına alındığında kapitalizmin özelliklerini taşımadığını tek tek saydıktan, kapitalist devletlerle ilişkilerinin aldığı biçimin de meta ilişkileri ve ticari rekabet olmadığını belirttikten sonra, Cliff’in elinde, ‘devlet kapitalizmi’ tezini gerekçelendirmek için geriye tek bir önerme, ‘Sovyetler Birliği ile kapitalist devletler arasındaki askeri rekabet’ önermesi kalıyor. Sonuç olarak Cliff, bütün bir ‘devlet kapitalizmi’ teorisini, Sovyetler Birliği’nin emperyalistlerle askeri rekabeti ve bu yüzden silahlanma zorunluluğu üzerine kuruyor. Kapitalizmin temel özelliklerinin hiçbirinin bulunmadığını Cliff’in kendisinin anlattığı bu *kapitalizme benzemeyen, kapitalizm gibi olmayan* ‘devlet kapitalizmi’ teorisi, açıktır ki, teorik açıdan bilimsel, inandırıcı ve kabul edilebilir olmadığı gibi, Sovyetler Birliği’nin toplumsal-ekonomik yapısını açıklamaktan da uzaktır.

Tony Cliff, ‘devlet kapitalizmi’ teorisine bağlı olarak, bürokrasiyi de *işçi sınıfı üzerinde artkdeğer sömürsü gerçekleştiren bir egemen sınıf* olarak nitelemektedir. Cliff, Beş Yıllık Plan doğrultusunda hızlı sanayileşmeye ve kolektifleştirmeye girişilmesinin dönüm noktasını oluşturduğunu, daha önce işçi sınıfının denetimi altındaki bir ayrıcalıklı tabaka olan bürokrasinin bu dönemde sömürücü egemen sınıfa dönüştüğünü ileri sürmektedir:

“Elimizdeki istatistikler, Beş-Yıllık Plan öncesindeki dönemde, bürokrasinin ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasına karşın, çoğu durumda başkalarının emeğinden artkdeğer elde ettiğinin hiçbir şekilde söylenemeyeceğini kesin olarak gösteriyor. Aynı şekilde kesinlikle söylenebilir ki, Beş-Yıllık Planların uygulanmaya başlanmasından beri, bürokrasinin geliri büyük ölçüde artkdeğerden oluşmaktadır.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 81)

“Böylece kuşatma altındaki bir geri ülkede sanayileşme ve tarımda teknik devrim, bürokrasiyi, proletaryanın doğrudan ve dolaylı baskı ve denetimi altında olan bir tabakadan, egemen sınıfa, ‘toplumun genel işlerinin: emeğin yönetilmesinin, devlet işlerinin, adalet, bilim, sanat ve benzerinin’ yöneticisine dönüştürür.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 154)

“... bireysel işletme müdürünün üretim araçları mülkiyetine sahip olmadığı görünümü ve ulusal gelirdeki payını mülk edinisinin maaş biçiminde olması olguları, tıpkı bir işçinin işgücünün karşılığını aldığı gibi, onun da yalnızca işgücünün karşılığını aldığına inandırarak insanı aldatılabilir.

...

Ancak açıktır ki, bürokrasinin geliri, kendi çalışmasıyla değil, işçilerin çalışmasıyla doğru orantılıdır. Bu gelirin büyüklüğü, bürokrasinin geliri ile işçilerin ücretleri arasındaki *nitel* farkı ortaya koymaya kendi içinde yeterlidir. ... işveren olan ve bütün halkın üzerinde yükseliyor görünen devlet, gerçekte kolektif olarak bürokrasinin örgütlenmesidir.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 170-1)

Cliff, gelirler arasındaki nicelik farkının nitelik farkını göstermek için *yeterli* olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlamda, varlığını ileri sürdüğü sınıfsal karşıtlığı, gelir farklılığına dayandırmakta; üretim içerisinde, üretim araçları karşısında alınan farklı sınıfsal konumları tanımlaması gereken sınıfsal çözümlenmeyi, gelir farklılığına indirgemektedir. Marksist bilimsel yöntemle sığdıramayacak bu yaklaşımla üretilen teori gerçeklikle açıkça çeliştiği için de, Sovyetler Birliği’ni kapitalizmle karşılaştırarak bu çelişkileri, savunduğu ‘devlet kapitalizmi’ ile ‘özel kapitalizm’ arasındaki farklılıkla açıklamaya çalışmaktadır.

Tony Cliff, Sovyetler Birliği’nin toplumsal-ekonomik yapısını kapitalizm ile karşılaştırmasında *değer yasasını* başa koymaktadır. Engels’ten bir alıntı da yaparak değer yasasını kapitalizmin temel yasası olarak tanımlamaktadır:

“Marx ve Engels’e göre, bütün diğer ekonomik sistemlerden ayırt edilmiş olarak kapitalizmin temel yasası, kapitalizmin diğer bütün yasalarnın türediği yasa, değer yasasıdır. ‘Ürünlerin değer biçimi, bu yüzden içinde bütün bir kapitalist üretim biçimini, kapitalistler ve ücretli işçiler arasındaki antagonizmayı, yedek sanayi ordusunu, bunalımları zaten embriyo olarak barındırır.’ (Engels, *Anti-Dühring*, s. 485) Değer yasası, bu yüzden, marksist ekonomi politüğün temel yasasıdır.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 189)

Değer yasasını kapitalizmin temel yasası, ayırt edicisi olarak saptayan Cliff, Sovyetler Birliği’ndeki toplumsal-ekonomik yapıyı kapitalizmle karşılaştırmak üzere, değer yasasının geçerli olduğu, alım-satım, fiyat, işgücü pazarı, ücret, rekabet, dış ticaret, bunalım vb gibi kapitalizm ve meta ekonomisi unsurlarının Sovyetler Birliği’nde var olup olmadıklarını sorgulamaya girişiyor.

Cliff, Sovyetler Birliği içerisinde pazar ilişkilerinin, meta alışverişinin bulunmadığını ifade ediyor:

“... bütün işletmelerin mülkiyeti tek bir kurumda, devlette toplandığından, gerçek bir meta değişimi yoktur.” (Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, s. 203)

Cliff, Sovyetler Birliği'nde fiyatların toplumda emeğin dağılımı, üretimin düzenlenmesi rolü oynamadığını, bunların yalnızca bu düzenlemeyi yapan devletin kullandığı araçlardan biri olduğunu anlatıyor:

“Yalnızca değişim aracılığıyla birbiriyle bağlantı kuran bir özel üreticiler toplumunda, bir bütün olarak toplumda işbölümünü düzenleyen vasıta, değişim değerinin parasal ifadesidir – fiyattır. Rusya'da işletmeler arasında, hemen hepsinde üretimi denetleyen devlet vasıtasıyla doğrudan bağlantı vardır; böylece fiyat, emeğin toplumsal karakterinin ifadesi ya da üretimin düzenleyicisi olma biçimindeki bu özgün anlamını kaybeder.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 203)

“Fiyat, Rus üretiminin ve bir bütün olarak Rus toplumunda işbölümünün düzenlendiği vasıta değildir. Düzenleyen hükümettir. Fiyat, devletin bu faaliyette kullandığı silahlardan yalnızca biridir.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 204-5)

Cliff, Sovyetler Birliği'nde işgücü piyasasının bulunup bulunmadığını, işgücünün meta olmasının koşullarını Marx'tan aktararak tartışıyor:

“Rusya'da işgücünün, geleneksel kapitalizmde olduğu gibi, gerçekten meta olup olmadığını görebilmek amacıyla, öyle olması için hangi özel koşulların gerekli olduğunu görmek gerekir. Marx bunun için iki koşul belirtir: birincisi, emekçi, üretim araçlarından 'özgür' olarak, başka geçim araçları olmadığından işgücünü satmak zorunda olmalıdır; ikincisi, emekçi, işgücünü, onun tek sahibi olarak, yani bunu yapmaya özgür olarak, satma özgürlüğüne sahip olmalıdır. ...

Eğer yalnızca bir işveren varsa, 'patron değişikliği' olanaksız olur ve 'kendisini dönemsel olarak satması' da yalnızca formaliteye dönüşür.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 206-7)

Bu anlamda Sovyetler Birliği'nde işgücünün meta olmadığını, işgücü piyasasının bulunmadığını saptayan Cliff, aynı şekilde ücretleri de, kapitalizmdeki gibi işgücünün piyasada oluşan fiyatı olarak değil, üretimi planlayan devletin düzenleyici araçlarından biri olarak görüyor:

“Rusya'da gerçek ücret ve maaşların toplam miktarı, planlanan tüketim araçları niceliği tarafından önceden sabitlenir.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 208)

Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ilişkilerin, pazar ilişkileri, meta değişimi, işçilerin işgüçlerini kapitalistlere satmaları, sermayelerin birbirleriyle rekabeti biçiminde olmamasının yanı sıra, Cliff, ekonominin bütünü için işbölümünün de tek bir üretim birimi içindeki gibi olduğunu belirtiyor:

“Rus toplumu içinde işbölümü, özünde, tek bir atölye içerisindeki işbölümünün bir türüdür.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 203)

Yine meta ekonomisindeki anarşik gelişim yerine, Cliff, Sovyetler Birliği'nde üretimin planlı karakterini vurguluyor:

“Hem tekil işletmeler hem de bir bütün olarak ekonomi, üretimin planlı düzenlenmesine tabidir.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 203)

Bütün bunlardan Cliff'in çıkarttığı sonuç, 'kapitalizmin temel yasası' olarak nitelendiği *değer yasasının*, Sovyetler Birliği kendi başına alındığında, üretimin motoru ve düzenleyicisi olarak, bulunmadığıdır:

“Sonuç olarak, Rus ekonomisindeki ilişkiler bunların dünya ekonomisiyle ilişkilerinden soyutlanarak incelenirse, üretimin motoru ve düzenleyicisi olarak değer yasası kaynağının onda bulunmadığı sonucuna varılmak zorundadır. Özünde, işletmeler arasındaki ve emekçiler ile işveren-devlet arasındaki ilişkilerde hâkim olan yasalar, eğer Rusya tek bir merkezden doğrudan yönetilen tek bir büyük fabrika olsaydı ve bütün emekçiler tüketim araçlarını doğrudan, *aynı olarak* alsalardı *farklı olmazdı*.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 208-9)

Bütün bu karşılaştırmalar, meta ekonomisinin ve kapitalizmin temel özelliklerinin –meta değişiminin, rekabetin, üretim araçlarında özel mülkiyetin, işgücü piyasası ve ücret ilişkisinin, ('kapitalizmin temel yasası' olarak) değer yasasının, anarşik gelişmenin, çevrimsel bunalımların vb– bulunmaması, Sovyetler Birliği'nin kapitalist olmadığını göstermek için yeterli olmalıdır. Ancak Sovyetler Birliği'nin kapitalizmden farklı özelliklerini sayması gibi, sosyalizmle ortak özelliklerini belirtmesi de, Cliff'in 'devlet kapitalizmi' teorisini savunmasını engellemektedir. Cliff, Sovyetler Birliği ekonomisinde üretimin, sosyalist ekonomide olduğu gibi, kullanım değerleri üretimi yönünde olmasına karşın, ikisinin birbirinin karşısı olduğunu ileri sürüyor:

“Rusya ekonomisinin belirli kullanım değerlerinin üretimine yönelik olması, onu sosyalist ekonomi –bu ikincisi de (çok farklı) kullanım değerleri üretimine yönelik olmasına karşın– yapmaz. Tersine, ikisi tam karşıttır.” (Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, s. 212)

Cliff, Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal-ekonomik yapının kapitalizmden farklı ve sosyalizmle ortak özelliklerine değindikten sonra, onun yine de, bütün bunlara karşın, *kapitalist* olduğunu ileri sürülebilmek için, Sovyetler Birliği'nin dış ilişkilerini öne çıkartıyor. 'Devlet kapitalizmi' tezini, Sovyetler Birliği'nin dünyadan yalıtık olarak ele alınamayacağı, kapitalist devletlerle ilişki, çelişki ve rekabet içinde olduğu görüşlerine dayandırıyor. Ancak Sovyetler Birliği'nin dış ilişkilerinde meta ilişkilerinin de belirleyici olmadığını, dış ticaret tekeli sayesinde ithalat ve ihracatın önem taşımayan bir düzeye düşürüldüğünü belirtiyor: